

Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie van collectieve burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen

M. de Groot
I.E. Salverda
R.I. van Dam
J.L.M. Donders

r a p p o r t e n

wot

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

WAGENINGENUR
For quality of life

Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie van collectieve burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen

Dit rapport is gemaakt conform het kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

WOT-rapport **117** is het resultaat van een onderzoeksopdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken (EZ). Dit onderzoeksrapport draagt bij aan de kennis die verwerkt wordt in meer beleidsgerichte publicaties zoals de Balans van de Leefomgeving en thematische verkenningen.

Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie van collectieve burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen

M. de Groot

I.E. Salverda

R.I. van Dam

J.L.M. Donders

Rapport 117

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, november 2012

Referaat

Groot, M. de, I.E. Salverda, R.I. van Dam & J.L.M. Donders (2012). *Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie van burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 117. 96 blz. 11 fig.; 64 ref.; 2 bijl.

In dit onderzoek worden de drijfveren, het sociaal kapitaal en de strategie van vier actiegroepen beschreven die in verweer zijn gekomen tegen grootschalige ingrepen in het landschap: *Red ons bos*, *Werkgroep Zwartendijk*, *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en *Actiecomité Horstermeerpolder*. Uit interviews met de actievoerders blijkt dat hun identificatie met het landschap en hun ideologie over natuur belangrijke drijfveren zijn. Uit deze drijfveren volgt een boosheid die de uiteindelijke 'trigger' is om in verzet te komen. Bij ingrepen in cultuurlandschappen is de collectieve identiteit van de groep grotendeels gebaseerd op de cultuur van de lokale gemeenschap en de historie van het landschap. Dit is vooral het geval bij de Horstermeerpolder omdat de burgers daar in het gebied wonen. De actiegroepen in de Horstermeerpolder en *Werkgroep Zwartendijk* komen voort uit een hechte gemeenschap en vinden informatie en aanhang vooral via sociale contacten. *Red ons bos* maakt hiervoor gebruik van internet. Alle actiegroepen benadrukken vooral objectiverende argumenten.

Trefwoorden: actiegroep, drijfveren, sociaal kapitaal, strategie, burgerinitiatief

Abstract

Groot, M. de, I.E. Salverda, R.I. van Dam & J.L.M. Donders (2012). *Motives, social capital and strategy of citizen's campaigns against large-scale interventions in the landscape*. Wageningen, Statutory Research Unit for Nature and the Environment. WOt-rapport 117. 96 p. 10 Figs; ; 64 Refs; 2 Annexes.

This study examined the motives, social capital and strategies of four Dutch action groups that are campaigning against large-scale interventions in the landscape: *Red ons Bos* (Save our forest), *Werkgroep Zwartendijk* (Zwartendijk working party), *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* (Horstermeerpolder residents' association) and *Actiecomité Horstermeerpolder* (Horstermeerpolder action committee). Interviews with campaigners showed that they are particularly motivated by their sense of identification with the landscape and their ecological ideology. These motives inspire anger, which forms the actual 'trigger' to start a campaign. The collective identity of groups that campaign against interventions in cultivated landscapes is largely based on the traditions of the local community and on the history of the landscape. The Horstermeerpolder is a particularly good example of this, as the citizens involved reside in the area concerned. The Horstermeerpolder action groups and the *Werkgroep Zwartendijk* are rooted in a close-knit community and seek their information and support mainly through social contacts, while *Red ons Bos* uses the Internet for these purposes. All four action groups tend to emphasise objective arguments.

Key words: action group, motives, social capital, strategy, citizens' initiative

ISSN 1871-028X

Bij dit WOt-rapport hoort WOt-paper 19 (2012): Groot, M. de, I.E. Salverda, R.I. van Dam & J.L.M. Donders. *Gedreven streven voor natuur en landschap; over actiegroepen van burgers tegen grote landschappelijke ingrepen*. In deze paper beschrijven de auteurs in het kort de resultaten van het onderzoek en de relevantie daarvan voor het natuurbeleid.

©2012 **Alterra Wageningen UR**

Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 07 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.alterra@wur.nl

De reeks WOt-rapporten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit rapport is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via de website van de WOT Natuur & Milieu**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Woord vooraf

Burgers zijn in toenemende mate betrokken bij natuur en landschap. Dit blijkt uit de vele burgerinitiatieven maar ook uit een tendens vanuit overheden en natuurorganisaties om mensen te betrekken en om hun initiatieven serieus te nemen. Echter, onder burgers die betrokken zijn bij natuur en landschap zijn er ook die zich collectief verzetten tegen voorgesteld beleid dat impact heeft op natuur en landschap, vooral als het grootschalige ingrepen in het landschap betreft. In deze studie staan deze protestgroepen centraal. Vanuit het Planbureau voor de Leefomgeving zijn we geïnteresseerd in het proces van vermaatschappelijking van natuur en landschap en vinden we het belangrijk om ook te kijken naar situaties waar partijen elkaar niet kunnen vinden. Want ondanks de groeiende beleidsmatige aandacht voor burgerbetrokkenheid en waardering voor burgerinitiatieven is het voor overheden en natuurorganisaties niet altijd duidelijk op welke manier om te gaan met deze collectieve reacties.

In deze studie hebben onderzoekers van Alterra Wageningen UR gekeken naar de motivaties en het functioneren van de collectieve burgeracties van Actiecomité 'Red ons bos' in Groesbeek, Stichting Werkgroep Zwartendijk in Kampen en Bewonersvereniging Horstermeerpolder en Actiecomité Horstermeerpolder. Hun drijfveren, sociaal kapitaal en strategie zijn onder de loep gelegd. Wat hiervan kan worden geleerd is dat men actiegroepen niet simpelweg weg kan zetten als verzetsgroepen die alleen maar willen schoppen. Ze willen een positieve bijdrage leveren, bijvoorbeeld in de vorm van een alternatief plan of weten hun boodschap op een ludieke en humoristische manier onder de aandacht te brengen. Hun drijfveren zijn binding met het landschap en ideologie over natuur. Hieruit volgt een boosheid die de 'trigger' is om in verzet te komen. Naar buiten toe worden echter vooral objectiverende argumenten gebruikt. Het belang van deze studie is onder andere te vinden in het inzicht dat wanneer overheden de actiegroepen herkennen als oprecht begaan met natuur en landschap en ruimte bieden voor andere zienswijzen, er een constructievere relatie kan ontstaan. Hoewel dit de kern van het meningsverschil niet wegneemt, zou het beter passen bij de huidige sturingsfilosofie om als samenleving verantwoordelijkheid te nemen voor de leefomgeving.

Deze studie is in 2011 uitgevoerd in opdracht van de WOT Natuur & Milieu en is begeleid door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Het onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken. Bij het realiseren van deze studie is de inzet en openheid van respondenten van groot belang, waarvoor veel dank. Ook dank aan de begeleidingscommissie van dit onderzoeksproject bestaande uit Hans Farjon (PBL), Frank Veeneklaas en Agnes van den Berg (beiden Alterra Wageningen UR) voor hun stimulerende betrokkenheid. Eveneens dank aan Loek Aerts, Emiel Kater en Bas Breman (Alterra Wageningen UR) die op verschillende wijzen betrokken zijn geweest bij dit onderzoek. Ten slotte zijn we Noëlle Aarts (Wageningen UR) en Jacquélien van Stekenburg (VU Amsterdam) erkentelijk voor hun bijdrage aan het rapport. Op deskundige wijze hebben zij als onafhankelijk referent de wetenschappelijke kwaliteit van het rapport getoetst.

Rijk van Oostenbrugge

Programmaleider Natuur en Landschap
Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	9
Summary	13
1 Inleiding	17
2 Theoretisch kader	21
2.1 Uitgangspunten	21
2.2 Drijfveren	21
2.2.1 Deelname aan protest	22
2.2.2 Ideologie	23
2.2.3 Identificatie	24
2.2.4 Woede	25
2.2.5 Effectiviteit	25
2.3 Sociaal kapitaal	26
2.3.1 Definitie	26
2.3.2 Onderlinge relaties	26
2.3.3 Collectieve identiteit	27
2.4 Strategie	28
2.4.1 Uitgangspunten	28
2.4.2 Twee activiteiten: informatieverwerking en mobilisatie	28
2.4.3 Argumenten	29
2.5 Ten slotte	29
3 Werkwijze	31
3.1 Quick scan	31
3.2 Cases	32
4 Resultaten quick scan	35
5 Red ons bos	37
5.1 Introductie	37
5.2 Drijfveren	39
5.2.1 Ideologie	39
5.2.2 Identificatie	41
5.2.3 Woede	42
5.2.4 Effectiviteit	43
5.3 Sociaal kapitaal	43
5.3.1 Onderlinge relaties	43
5.3.2 Collectieve identiteit	44
5.4 Strategie	45
5.4.1 Informatieverwerking en mobilisatie	45
5.4.2 Argumenten	45
5.5 Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie	47

6	Stichting Werkgroep Zwartendijk	49
6.1	Introductie	49
6.2	Drijfveren	52
6.2.1	Ideologie	52
6.2.2	Identificatie	53
6.2.3	Woede	54
6.2.4	Effectiviteit	54
6.3	Sociaal kapitaal	55
6.3.1	Onderlinge relaties	55
6.3.2	Collectieve identiteit	55
6.4	Strategie	57
6.4.1	Informatieverwerking en mobilisatie	57
6.4.2	Argumenten	58
6.5	Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie	60
7	Bewonersvereniging Horstermeerpolder en Actiecomité Horstermeerpolder	61
7.1	Introductie	61
7.2	Drijfveren	63
7.2.1	Ideologie	63
7.2.2	Identificatie	64
7.2.3	Woede	65
7.2.4	Effectiviteit	65
7.3	Sociaal kapitaal	66
7.3.1	Onderlinge relaties	66
7.3.2	Collectieve identiteit	67
7.4	Strategie	68
7.4.1	Informatieverwerking en mobilisatie	68
7.4.2	Argumenten	69
7.5	Drijfveren, sociaal kapitaal, strategie	71
8	Conclusies, discussie en aanbevelingen	73
8.1	Conclusies	73
8.2	Discussie	79
8.3	Implicaties voor beleid	80
8.4	Aanbevelingen	81
	Literatuur	83
Bijlage 1	Achtergrond informatie quick scan	87
Bijlage 2	Interviewvragen	91

Samenvatting

Aanleiding

Door de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap zo veel mogelijk in de samenleving te leggen, wordt de inrichting van het landschap als een coproductie van overheden, maatschappelijke organisaties, burgers en bedrijven opgevat. Deze maatschappelijke en bestuurlijke trend verwacht van burgers dat zij betrokken zijn bij het landschap en er verantwoordelijkheid voor nemen. Tot nu toe richten beleidsstukken en onderzoek zich vooral op betrokken burgers die het beleid ondersteunen of eigen ideeën aandragen om de omgeving te verbeteren. Echter, onder burgers die betrokken zijn bij natuur en landschap zijn er ook velen die zich collectief verzetten tegen het voorgestelde natuurbeleid, vooral als het grootschalige ingrepen in het landschap betreft.

Doel- en vraagstelling

Het is overheden vaak nog niet duidelijk op welke manier om te gaan met de collectieve reacties. Ook omdat nog niet veel bekend is over collectieve burgeracties tegen grootschalige ingrepen in het landschap, zowel qua motivatie als qua functioneren. Dit onderzoek speelt hierop in door inzicht te geven in de *drijfveren* van burgers om zich te verzetten, in het *sociaal kapitaal* van de initiatieven en in de *strategie* die zij hanteren. Bij drijfveren wordt gekeken naar de diepere laag van motivaties van protesterende burgers. Sociaal kapitaal gaat in op de aard van de sociale netwerken van de actievoerders, de mogelijkheid om via deze contacten gebruik te maken van informatie en het smeden van een gezamenlijk verhaal met gedeelde normen. Ten slotte wordt bij strategieën gekeken naar de verschillende soorten argumenten die worden gehanteerd, namelijk objectiverende, ervaringsgerichte en morele argumenten.

De volgende onderzoeksvragen zijn beantwoord:

1. Op welke ingrepen in het landschap reageren burgerinitiatieven?
2. Welke individuele drijfveren spelen een rol bij collectieve actie?
3. Wat is het sociaal kapitaal van de actiegroep en/of de gemeenschap waar deze uit voortkomt? Welke strategie gebruiken actieve groepen van burgers bij protest tegen een grote ingreep in het landschap?
4. Wat is de relatie tussen enerzijds de drijfveren van de actievoerders en anderzijds het sociaal kapitaal en de strategie van hun actiegroepen?

Methode

Het onderzoek is gebaseerd op een 'internet quick scan' van burgergroepen die zijn opgericht in reactie op ingrepen in het landschap. Uit deze scan zijn vervolgens vier actiegroepen geselecteerd:

- *Actiecomité Red ons bos* (Groesbeek): actiegroep tegen grootschalige boskap ten behoeve van heide-ontwikkeling.
- *Stichting Werkgroep Zwartendijk* (Kampen): actiegroep tegen grootschalige woningbouw in een agrarisch cultuurlandschap.
- *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en *Actiecomité Horstermeerpolder*: beide groepen protesteren tegen het plas-dras maken van de polder zodat de natuur zich vrijelijk kan ontwikkelen.

Per case een is documentstudie gedaan en zijn zes of zeven interviews gehouden met betrokkenen van de actiegroep.

Soort ingrepen

De 'internet quick-scan' resulteerde in 73 actiegroepen, waarvan er 36 nader zijn bekeken. De overgrote meerderheid van deze groepen (29) is opgericht in reactie op ingrepen in cultuurlandschappen. Bij veertien van deze ingrepen komt er meer bebouwing en bij zeven van de ingrepen komt er meer infrastructuur. Het omzetten van cultuurlandschap in een natuurlandschap is in 7 van de 29 gevallen aanleiding voor het ontstaan van burgerinitiatieven. Evenveel initiatieven ontstaan als reactie op ingrepen in natuurlandschappen zoals het bouwen in een natuurgebied (4), of om verandering van het type natuur en/of het beheer (2), met name het kappen van bos.

Drijfveren

Om drijfveren van mensen in kaart te brengen, is het analysemodel van Van Stekelenburg (2006) gebruikt. Daarin worden ideologie, identificatie, effectiviteit en woede als drijfveren aangemerkt. Woede is de uiteindelijke trigger voor de actiegroepen. Zij zijn vooral boos omdat de ingreep het landschap waar zij zich mee identificeren aantast en omdat het indruist tegen hun ideologische opvattingen over natuur. Wat die binding of ideologie precies behelst, hangt af van het landschap waarin wordt ingegrepen en de ingreep zelf.

Bij ingrepen in een natuurlijk landschap zoals bij *Red ons bos* staat de binding met het bos in het gebied, maar ook met bos en natuur in het algemeen centraal. Dit maakt dat zij gedreven zijn om niet alleen tegen plan Heiderijk te strijden, maar zich ook hard maken voor soortgelijke plannen op andere locaties. Bij ingrepen in een cultuurlandschap staat niet alleen de binding met de natuur op het spel, maar ook met vele cultuurhistorische landschapselementen, waaronder gebouwen, en ook collectieve herinneringen en tradities. Ook de binding met de gemeenschap die in de loop der eeuwen het landschap heeft gevormd, speelt hierin een prominente rol; de gemeenschap is niet weg te denken uit het landschap, het zijn twee zijdes van dezelfde medaille. Cultuur en natuur zijn vervlochten in het tastbare landschap en in het collectieve geheugen van de plaatselijke bevolking. In dit onderzoek zien we dit terug bij de *Werkgroep Zwartendijk*, waarbij het agrarische cultuurlandschap rondom de Zwartendijk onderdeel uitmaakt van de Kampense identiteit, en bij beide groepen *Horstermeerpolder*, waar de gemeenschap zelf in het landschap woont dat hun voorvaders hebben geschapen.

De ingreep zelf bepaalt waar de pijnpunten zitten. Als de ingreep ervoor zorgt dat er een ander soort natuur komt, dan spelen natuurbeelden een belangrijke rol in de ideologie. De actiegroepen verzetten zich omdat zij een andere kijk op natuur hebben en op de manier waarop de mens hiermee om behoort te gaan. Dit is duidelijk te zien bij *Red ons bos* en de *Horstermeerpolder*. *Red ons bos* vindt de natuur die plan Heiderijk voorstaat niet autonoom genoeg en de groepen in de *Horstermeerpolder* vinden de gewenste natuur van onder meer Natuurmonumenten juist te 'wild'. Zo vormen ze allebei een tegenbeweging op de geplande verandering.

De woede wordt verder aangewakkerd door de manier waarop het proces rond de landschapsingreep verloopt. Ook het proces kan indruisen tegen het rechtvaardigheidsgevoel van burgers als het in hun ogen niet democratisch, eerlijk en open verloopt. Dit hangt vaak samen met de mogelijkheid om als individuele burger of als actiegroep een rol van betekenis te spelen in het proces. Ten slotte is de effectiviteit een belangrijke drijfveer. Zodra de leden het idee hebben dat er niks meer te bereiken valt, valt ook de motivatie weg. Dit is bij alle drie de cases nog niet het geval omdat de ingrepen nog niet helemaal gerealiseerd zijn. In tegenstelling tot de andere drijfveren is deze drijfveer erg afhankelijk van de socio-politieke context waarin de actiegroep opereert.

Sociaal kapitaal

De onderlinge relaties van de *Werkgroep Zwartendijk* en de groepen in de *Horstermeerpolder* leunen sterk op het al aanwezige sociale netwerk onder de plaatselijke gemeenschap voordat een deel van hen in actie kwam. Bij *Red ons bos* was het sociaal kapitaal veel minder groot voordat de groep werd

opgericht. Deze groep komt niet voort uit een hechte gemeenschap, doordat het bosgebied waar zij voor strijden omringd wordt door verschillende kernen.

In alle drie de cases gaat het om burgers die oprecht betrokken zijn bij het desbetreffende landschap, waarbij er een mix speelt van persoonlijke belangen en algemeen belang. Bij *Red ons bos* en de *Werkgroep Zwartendijk* is dit algemeen belang groter omdat de actievoerders niet in het gebied zelf wonen, terwijl er in de *Horstermeerpolder* meer eigenbelang meespeelt omdat hun huis en of bedrijfsvoering schade op kan lopen. In alle onderzochte groepen heerst overeenstemming over het doel en de strategie.

Bij de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en bij *Werkgroep Zwartendijk* is het wij-zij denken minder sterk aanwezig dan bij de andere groepen. Het is mogelijk dat het wij-zij denken bij deze groepen juist minder is door het geregeld onderhouden van contact met de 'tegenstander'. Het wij-zij denken versterkt de sociale cohesie, maar bij de *Werkgroep Zwartendijk* en de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* wordt dit 'gemis' gecompenseerd doordat er al chemie bestaat tussen de leden. Ook ligt de basis voor de sociale cohesie in de *Werkgroep Zwartendijk* en de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* in sociale banden die al ouder zijn dan de groep zelf. Deze groepen zijn sterk verankerd in de plaatselijke gemeenschap waardoor er al sociaal kapitaal aanwezig was voordat de groep tot stand kwam.

Strategie

De onderzochte actiegroepen hanteren verschillende strategieën. *Red ons bos* en vooral *Actiecomité Horstermeerpolder* kiezen vaker voor ludieke acties en maatschappelijk debat dan voor overleg, terwijl de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en de *Werkgroep Zwartendijk* (die overigens ook veel ludieke acties op poten zet) het belangrijk vinden om 'nette' discussies of onderhandelingen te voeren. In de *Horstermeer* en de *Werkgroep Zwartendijk* worden informatie en leden voornamelijk via bestaande contacten verworven. *Red ons bos* zoekt vooral veel informatie en potentiële actievoerders via internet.

De strategie is ook bekeken vanuit de verschillende argumenten die worden gehanteerd, te weten objectiverende, ervaringsgerichte en morele argumenten (Van Bommel *et al.*, 2006). De actiegroepen maken naar buiten toe vooral veel gebruik van objectiverende argumenten. Juist om de 'vijand' met objectief onderbouwde argumenten (op basis van cijfers en kennis van experts) te weer te staan en om niet als emotioneel en ondeskundig te worden weggezet. Bij alle actiegroepen spelen ook ervaringsgerichte argumenten een belangrijke rol. Je zou hun kennis van de natuur en het landschap in het gebied kunnen zien als ervaringskennis. Zij zijn degene die het gebied vaak bezoeken en daar is hun kennis en argumentatie grotendeels op gestoeld. Morele argumenten klinken door in alle argumenten van de actiegroepen.

Conclusies en aanbevelingen

Van den Berg *et al.* (2012) hebben verschillende individuele reacties op ingrepen in het landschap gemeten, waaronder teleurstelling, woede en apathie. Voor actievoerders blijkt hiervan woede veruit de belangrijkste drijfveer. De woede is zo groot dat men simpelweg geen andere oplossing ziet dan er tegen in verweer te gaan.

Het analysemodel van Van Stekelenburg (2006) is eenvoudig te herkennen in de resultaten. Hoewel de boosheid de uiteindelijke trigger is om in actie te komen, komt deze voort uit een sterke binding (of identificatie) met het landschap en uit ideologische opvattingen over natuur. Bij een ingreep in een natuurgebied speelt ideologie de belangrijkste rol bij het ongenoegen (dat wil zeggen, hun grondhouding en natuurbeeld komen niet overeen met de grondhouding en het natuurbeeld die ten grondslag liggen aan de geplande ingreep). Bij een ingreep in een cultuurlandschap is binding/identificatie met het landschap belangrijker als drijfveer. Bij cultuurlandschappen vormen

natuurbeelden en grondhoudingen een erg smalle basis om ideologische drijfveren te onderzoeken, omdat hier nog veel meer morele overwegingen een rol spelen die niet in de genoemde concepten te vangen zijn. Bij ingrepen in een natuurgebied speelt dit probleem minder, maar ook daar zien we dat de ideologische drijfveer verder reikt dan natuurbeelden; het gaat ook om de manier waarop de maatschappij is ingericht en de schade die dit wereldwijd berokkent.

Het kabinet Rutte I streefde ernaar om de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap meer in de samenleving zelf te leggen. Hierdoor krijgen groepen mensen naar verwachting meer ruimte en invloed, wat conflicten kan doen toenemen en intensiveren. Dit lijkt in eerste instantie in te druisen tegen de doelstelling van het kabinet om de hindermacht weg te nemen en ingrepen sneller te realiseren. De bestuurlijke trend van decentralisering naar de burger en tegelijkertijd de hindermacht wegnemen, zou dan op gespannen voet met elkaar komen te staan. Aan de andere kant, door beter met betrokken burgers (bestaande en potentiële verzetsgroepen) te communiceren, overleggen en samen te werken, kunnen ingrepen in het landschap beter en makkelijker (in tijd en ruimte) worden gerealiseerd.

Ook beleidsinhoudelijke veranderingen kunnen ervoor zorgen dat het aantal actiegroepen groeit. Het toenemende belang van grote infrastructurele projecten boven de instandhouding van natuur en landschap zal leiden tot een toenemend aantal ingrepen in het landschap. Voor veel burgers zal dit aanvoelen alsof hun iets wordt afgepakt, iets wat zij zich emotioneel hebben toegeëigend. Juist omdat de identificatie met het landschap en ideologie mensen zo aan het hart gaat en zo diep ingrijpt in het wezen van sommige burgers, is het moeilijk voor instanties om hierop te sturen.

Wel zijn er verschillende mogelijkheden om de woede die hier deels op gebaseerd is te mitigeren. Veel van deze mogelijkheden liggen op het procesmatige vlak; de manier waarop het plan voor de landschappelijke ingreep tot stand komt, de mate waarin burgers worden betrokken en serieus genomen worden en de openheid in de communicatie naar de burgers toe, spelen hierin een belangrijke rol. Een hulpmiddel hierbij is om de actievoerders te zien als zeer betrokken mensen die begaan zijn met het landschap. Vaak worden actiegroepen weggezet als verzetsgroepen die alleen maar willen schoppen, maar dit onderzoek laat zien dat in alle drie de casussen dit niet het geval is. Veel groepen leveren een positieve bijdrage of weten hun boodschap op een ludieke en humoristische manier onder de aandacht te brengen. Zo ontwikkelen veel actiegroepen een (volwaardig) alternatief plan dat voldoet aan de beleidsdoelstellingen en –kaders. Door de actiegroepen niet direct negatief neer te zetten, ontstaat ruimte voor een meer positieve benadering, staan instanties meer open voor andere zienswijzen en worden actiegroepen eerder serieus genomen. Hoewel dit de kern van het meningsverschil niet wegneemt, kan het wel een opening zijn naar een meer open communicatie en het wegnemen van sterke wij-zij tegenstellingen.

Summary

Background

When the responsibility for landscape conservation is allocated mainly to society at large, landscape planning becomes a joint effort of national, regional and local governments, civil society organisations, citizens and the business community. This social and governance trend assumes that citizens will identify with the landscape and be willing to assume responsibility for it. So far, policy memorandums and research have focused largely on committed citizens who support the policy or who contribute their own ideas to improve the environment they live in. But many of the citizens who feel involved in issues of nature and the landscape collectively campaign against proposed nature policies, especially if they imply large-scale interventions in the landscape.

Aim and problem definition

Governments are often unsure how to deal with collective reactions, partly because not much is known about collective citizens' campaigns against large-scale interventions in the landscape, in terms of their motives and the way they function. The present study therefore examined citizens' *motives* to campaign against such interventions, as well as the *social capital* involved in such initiatives and the *strategies* used by the action groups. Our examination of the motives focused on the deeper layers of motivation among the campaigning citizens. The examination of the social capital addressed the nature of the campaigners' social networks and their opportunities to utilize these contacts to obtain information and to construct a collective narrative based on shared values. Finally, the examination of strategies concentrated on the various types of arguments used, viz. objective, experiential and moral arguments.

The present study answered the following research questions:

1. What landscape interventions do citizens' initiatives react against?
2. What individual motives play a part in collective campaigns?
3. What is the social capital of action groups and/or the communities from which they originate? What strategies do campaigning citizen groups use when they protest against a large-scale intervention in the landscape?
4. What is the relation between the campaigners' motives and the social capital and strategy of the action groups they are part of?

Methods

The study was based on a quick scan of the Internet to identify citizens' action groups that were founded in response to interventions in the landscape. We selected four action groups:

- *Actiecomité Red ons bos* ('save our forest action committee') in the village of Groesbeek, campaigning against large-scale tree felling to create heathland.
- *Stichting Werkgroep Zwartendijk* ('Zwartendijk action group') in the town of Kampen, campaigning against a large housing project in an agricultural landscape.
- *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* (Horstermeerpolder residents' association') and *Actiecomité Horstermeerpolder* (Horstermeerpolder action committee', both campaigning against raising water tables to create a natural wetland habitat in the polder).

Each case study involved document research and six or seven interviews with members of the action group who were involved in the campaign.

Types of interventions

Our Internet search identified 73 action groups, 36 of which were examined in more detail. A large majority of these groups (29) had been founded in response to interventions in cultivated landscapes. Fourteen of these interventions involved the construction of new buildings, while seven involved new infrastructure. In seven of the 29 cases, the reason to start a citizens' initiative was a plan to convert agricultural landscape into natural habitats, while the same number were started in response to interventions in existing natural landscapes, such as the construction of new buildings or infrastructure in conservation areas (4 cases), or changing the type of natural habitat and/or the type of habitat management (2 cases), especially interventions involving tree felling.

Motives

We analysed the motives using a model developed by Van Stekelenburg (2006), which includes ideology, identification, effectiveness and anger as possible motives. Anger is the actual trigger for the action groups. They are mainly angry because the intervention damages the landscape they identify with and because it goes against their ideological views on nature. The precise nature of this identification or ideology depends on the landscape that is being affected and the planned intervention.

Campaigns against interventions in a natural landscape, like that of *Red ons bos*, are usually motivated particularly by identification with a specific forest, but also with forests and nature in general. As a result, such action groups are motivated to fight not only against the specific plans for which they were founded, but also against similar plans elsewhere. Campaigns against interventions in cultivated landscapes are usually motivated by identification not only with nature, but also with the many historical features of the landscape, including buildings, as well as collective memories and traditions. Another important aspect in this respect is identification with the community that has shaped the landscape over the ages. The community is inextricably linked to the landscape; they are two sides of the same coin. Historical tradition and nature are intertwined in the tangible landscape as well as in the collective memory of the local residents. Our study found this phenomenon with the *Zwartendijk action group*, where the agricultural landscape around the Zwartendijk dike is seen as part of the identity of the town of Kampen, as well as with the two *Horstermeerpolder action groups*, where the community actually resides in the landscape that their ancestors have created.

The nature of the intervention determines what the action groups are upset about. If the intervention involves changing the type of natural habitat, mental images of nature play a major part in the ideology. The action groups campaign against an intervention because they have a different image of nature and of man's stewardship of it. This is very obvious in the *Red ons Bos* and *Horstermeerpolder* cases. The *Red ons Bos* group holds the view that the plan to convert forest into heathland would yield a habitat that is not autonomous (as it needs constant management), whereas the *Horstermeerpolder* action groups consider the intended natural habitat to be 'too wild'. They both therefore oppose the planned change.

The anger is further fanned by the nature of the process by which the landscape intervention is introduced. This process can also run counter to citizens' sense of justice, when they feel the process is not democratic, fair and open. Such feelings often relate to the opportunities offered to individual citizens or the action group to play a meaningful part in the process. The final major motive is effectiveness. As soon as the members of an action group feel there is little left to gain, they tend to lose their motivation. This has not happened in any of the three cases we have analysed, as the interventions have not been fully implemented yet. Unlike the other motives, this one greatly depends on the socio-political context in which the action group is operating.

Social capital

Relations between the members of the *Zwartendijk* en *Horstermeerpolder* groups are largely based on the social network that existed in the local community before some of them started campaigning. In the case of the *Red ons bos* group, there was far less social capital available before the action group was founded. This group did not emerge from a close-knit community, as the forest they are trying to preserve is surrounded by a number of villages.

All three cases involve citizens who are sincerely involved with the landscape concerned, based on a mixture of personal interests and the public interest. The public interest plays a larger part in the *Red ons bos* and *Zwartendijk* campaigns, as the campaigners themselves do not reside in the area concerned, whereas the *Horstermeerpolder* campaign is more based on personal interest, as the plans may directly affect the campaigners' own houses or farms. All of the groups we analysed were characterised by consensus about the goals and strategies.

The *Horstermeerpolder residents' association* and the *Zwartendijk group* are less prone to us-and-them thinking than the other two groups. This may have been caused by the fact that the former two groups have remained in regular contact with the 'enemy'. Us-and-them attitudes strengthen social cohesion, but this is compensated in the *Zwartendijk group* and the *Horstermeer residents' association* by the existing chemistry between the members. Furthermore, the basis for social cohesion in the *Zwartendijk group* and the *Horstermeer residents' association* is formed by social ties that existed well before the group was founded. These groups are deeply rooted in the local community, which means that the social capital was already there before the group emerged.

Strategy

The four action groups use different strategies. *Red ons bos*, and especially the *Horstermeerpolder action committee* frequently opt for playful publicity-generating events and public debate instead of formal discussions, whereas the *Horstermeerpolder residents' association* and the *Zwartendijk group* prefer formal debates and negotiations (although they also make frequent use of playful publicity events). The two *Horstermeer groups* and the *Zwartendijk group* largely obtain information and recruit new members through existing contacts, while *Red ons bos* looks for information and potential new campaigners on the Internet.

We also analysed the strategies from the point of view of the different arguments the groups use, in terms of objective, experiential and moral arguments (Van Bommel *et al.*, 2006). In their external contacts, the groups tend to concentrate on objective arguments. They do this specifically to combat the 'enemy' with arguments based on objective data and expert knowledge, and to avoid being dismissed as emotional and incompetent. Experiential arguments are also important in the strategies of all four groups. Their knowledge of the local landscape can be regarded as experiential knowledge. They are the ones who visit the area regularly, and this largely forms the basis of their knowledge and argumentation. Finally, moral elements can be found in all arguments used by the action groups.

Conclusions and recommendations

Van den Berg *et al.* (2012) have assessed various individual reactions to landscape interventions, including disappointment, anger and apathy. Their findings show that anger is by far the most important motive for campaigners, whose anger is so great that they simply see no other solution than to actively fight the intervention.

The analytical model proposed by Van Stekelenburg (2006) is clearly recognisable in the results. Although anger is the actual trigger for action, this anger is based on a strong sense of attachment to (or identification with) the landscape and on ideological views about nature. If the planned intervention affects a natural habitat, the main factor underlying the anger is ideology (that is, the

campaigners' basic attitude and mental image of nature are in disagreement with the attitude and image underlying the planned intervention). If the intervention concerns a cultivated landscape, attachment to and identification with the landscape is the main motive. In the case of cultivated landscapes, an analysis of the ideological motives based only on mental images of nature and basic attitudes about nature is insufficient, as these motives are influenced by many other moral considerations, which cannot be captured by the above concepts. This is less of a problem where interventions in natural habitats are concerned, but even there the ideological motives go beyond mental images of nature, and also involve the way modern society works and the damage this is doing on a global scale.

The previous Dutch administration intended to allocate responsibility for nature and the landscape to society at large. If the new administration continues this policy, this will probably give groups of citizens more opportunities and influence, which may lead to more as well as more vehement conflicts. At first sight, this appears to run counter to another of the administration's aims, to reduce the power of citizens to delay or stop new projects and hence to speed up such projects. This would imply that the trend towards decentralising decision-making to local authorities and citizens would clash with the attempt to reduce citizens' power to delay or stop projects. On the other hand, improving the communication, consultation and collaboration with committed citizens (i.e. existing and potential opposition groups) can allow planned landscape interventions to be more effectively and more easily realised (in terms of both space and time).

Policy changes can also lead to more action groups being founded. The increasing tendency to let the importance of large infrastructure projects prevail over that of nature and landscape conservation will lead to ever more interventions in the landscape. Many citizens will perceive this as being deprived of something that they feel they are the emotional owners of. It is precisely because identification with landscape and ideology is so close to people's hearts and so deeply affects the lives of some citizens, that it is difficult for the authorities to base their policies on these motives.

There are, however, various possibilities to mitigate the anger that is partly based on these motives. Many of these possibilities are process-related, and important factors in this respect are the way the plan for a landscape intervention is drafted, the extent to which citizens are involved in the process and are taken seriously, and open communication towards citizens. One way to facilitate the process is to regard campaigners as highly committed people who deeply care about the landscape. Action groups are too often dismissed as resistance groups who merely want to cause trouble, but our study showed that this was not true in any of the three cases we examined. Many campaign groups make positive contributions, or use non-aggressive methods to draw attention to their arguments. Many action groups develop valuable alternative plans that satisfy the policy goals and fit in with policy frameworks. If authorities refrain from dismissing action groups, this may lead to a more positive approach, in which the authorities are receptive to alternative views and campaigners are more likely to be taken seriously. Although this would not solve the core disagreement, it could provide opportunities to achieve more open communication and to dispel excessive us-and-them thinking.

1 Inleiding

Achtergrond en aanleiding voor het onderzoek

Op veel beleidsterreinen is een verschuiving in bestuursstijl zichtbaar van gesloten en autoritair naar meer open processen waarin belanghebbenden en ook burgers kunnen aanschuiven. Door deze verschuiving is er steeds meer ruimte voor burgers om hun ervaringen, kennis en mening over het beleid te uiten en soms ook om invloed uit te oefenen. Tegen deze achtergrond groeit ook de beleidsmatige aandacht voor initiatieven van burgers. Dit blijkt bijvoorbeeld uit beleidsprogramma's van verschillende departementen, zoals 'In actie met burgers' en de 'Agenda Hedendaags Burgerschap' van het ministerie van Binnenlandse Zaken, en het interdepartementale project 'InitiatiefRijk' dat een voorziening en netwerk moet worden voor burgerinitiatieven. Ook op het werkkterrein van het natuurbeleid is deze verschuiving het geval. De titel en het motto van de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' geeft al aan dat het Rijk streeft naar tweerichtingsverkeer tussen burgers en natuurbeleid. De nota vormt nadrukkelijk een uitnodiging naar de samenleving om haar medeverantwoordelijkheid waar te maken voor de versterking en vernieuwing van het natuurbeleid (Ministerie van LNV, 2000).

Ook de Agenda Landschap uit 2008 roept burgers op om betrokken te zijn en verantwoordelijkheid te nemen bij de zorg voor het landschap. De aandacht voor betrokkenheid van burgers bij de natuur is daarnaast terug te zien in het groeiende aantal onderzoeken dat op dit terrein wordt uitgevoerd (Van Bommel *et al.*, 2006; Overbeek *et al.*, 2008; Salverda & Van Dam, 2008). Veel van deze beleidstukken en onderzoeken richten zich op betrokken burgers die het beleid ondersteunen of eigen ideeën aandragen om de omgeving te verbeteren. Echter, zoals Elands en Turnhout (2009) opmerken, hoeft een betrokken burger niet altijd het beleid te onderschrijven. Anders gezegd zie je dat burgers die het voorgestelde natuurbeleid niet ondersteunen, vaak juist heel erg betrokken zijn bij natuur en landschap. Deze weerstand is niet alleen te vinden bij natuurbeleid maar ook bij andere grote onomkeerbare ingrepen in de groene omgeving, zoals het realiseren van woningbouw of infrastructuur. De reactie van burgers hierop is overwegend negatief en de ingreep roept vaak woede op, maar komt vaak voort uit een diepgevoelde betrokkenheid bij de bestaande natuur of het reeds aanwezige landschap. Het maakt hierbij niet zozeer uit of de ingrepen nog in de plan fase zitten of dat ze al zijn uitgevoerd. Ook dan stuiten instanties nogal eens op zeer betrokken *tegenstanders*, die zich met hand en tand verdedigen tegen de plannen. Zoals bovengenoemde auteurs ook opmerken vormen deze tegenstanders vaak een collectief om gezamenlijk de confrontatie aan te gaan.

Voorals het gaat om de groene ruimte lijken deze conflicten moeilijk te beslechten. In een land dat zo dichtbevolkt is als het onze en met zo'n grote ruimtedruk, komen ingrepen in de groene ruimte niet alleen vaak voor, er wonen meestal ook veel mensen in de buurt voor wiens dagelijks leven die veranderingen in het landschap directe gevolgen hebben. Dit kan leiden tot onbegrip, onvrede en zelfs woede onder omwonenden, die dit soms omzetten in collectieve actie tegen de geplande veranderingen. Een aantal maatschappelijke trends voeden deze acties zoals het centraal stellen van het recht van meningsuiting, de informelere relatie tussen overheid en burger en de mogelijkheden die de informatisering biedt. Zo maakt internet het voor burgers steeds gemakkelijker om aan informatie te komen, om hun boodschap uit te dragen en om met medestanders in contact te komen en te blijven.

Gezien de eerder genoemde bestuurlijke trend van government naar governance – waardoor ook de inrichting van het landschap als een coproductie van overheden, maatschappelijke organisaties, burgers en bedrijven wordt opgevat – is het wenselijk om meer inzicht te verkrijgen in collectieve acties tegen grootschalige ingrepen in het landschap. Ondanks de groeiende beleidsmatige aandacht voor burgerbetrokkenheid en burgerinitiatieven is het overheden vaak nog niet duidelijk op welke manier om te gaan met deze collectieve reacties. Ook omdat nog niet veel bekend is over de

motivatie van collectief verzettende burgers. Dit onderzoek speelt hierop in door inzicht te geven in de drijfveren van burgers om zich te verzetten tegen ingrepen in het landschap. Voor burgers die politiek actief betrokken zijn bij landschap gelden enerzijds individuele motieven, zoals verbondenheid met het landschap, economisch voordeel, hobby, gezelligheid en de kans om ervaringen op te doen en anderzijds collectieve doelen zoals fysiek en ecologisch behoud van het landschap of het streekeigene (Overbeek *et al.*, 2008).

Over de drijfveren van politiek actieve burgers die zich *verzetten* tegen ingrepen in het landschap is verder echter nog weinig bekend. Het huidige onderzoek geeft daarom vooral aandacht aan hun drijfveren; het gaat terug naar de bron van enthousiasme of ergernis die de drijvende kracht vormt van de actiegroep en haar individuele leden. Van den Berg en collega's (2012) merken op dat individuele reacties op ingrepen in het landschap vaak een ideologisch karakter hebben. Ook bij een collectieve actie kan deze ideologie een grote rol spelen. *"Elk burgerinitiatief heeft ook een kern van ideologie of queeste die staat voor de basiswaarden van de groep en de belangrijkste principes waarmee ze die waarden omzetten in actie (...). Dit is waar ze voor staan en dit zal niet of nauwelijks veranderen door reacties uit de omgeving"* (Van Dam *et al.*, 2008, p.91). Dit onderzoek zal daarom extra aandacht schenken aan de rol die ideologie speelt als drijfveer voor collectief protest.

Omdat de drijfveren van de actievoerders niet los te zien zijn van hun sociaal-politieke omgeving, wordt ook dit deel betrokken bij het onderzoek. Bijvoorbeeld het opbouwen van een gezamenlijk verhaal, het mobiliseren van leden en het strategisch gebruik van argumenten. Hierbij zullen we vooral kijken naar het sociaal kapitaal van actiegroepen en hun strategie. Sociaal kapitaal verwijst in dit onderzoek naar de aard van de sociale netwerken van de actievoerders, de mogelijkheid om via deze contacten gebruik te maken van informatie en het smeden van een gezamenlijk verhaal met gedeelde normen. Daarnaast zal aandacht besteed worden aan de tactieken en strategieën die de actiegroepen gebruiken. Zo zijn er actiegroepen die zich vrij meegaand opstellen en via overleg hun doel willen bereiken terwijl andere groeperingen militant kunnen zijn en zelfs geweld niet schuwen als middel. Omdat we in dit onderzoek voornamelijk ingaan op de rol die ideologie en identificatie met het landschap spelen in de sociale interactie tussen groepsleden onderling en naar buiten toe, zal bij het onderzoeken van de strategie zal veel nadruk liggen op het gebruik van argumenten. Hierdoor hebben we minder aandacht voor onderwerpen zoals macht, hulpbronnen, politieke structuren en formele organisaties.

Onderzoeksvragen

Dit onderzoek richt zich dus op de drijfveren, het sociaal kapitaal en de strategie van burgergroepen die zich verzetten tegen grote landschappelijke ingrepen.

Doelstelling van het onderzoek is om meer inzicht te verkrijgen in de drijfveren, het sociaal kapitaal en de strategie die een rol spelen bij actiegroepen die ontstaan in reactie op grootschalige veranderingen in het landschap. Deze kennis draagt bij aan het beter duiden van het waarom en hoe van collectief verzet van burgers om de relatie tussen overheden en burgers te verbeteren. Dit laatste is zeer relevant gezien de huidige transitie naar een zogenaamde governance-arena, waarbij overheden, maatschappelijke organisaties, burgers en overheden gezamenlijk zorg moeten gaan dragen voor het landschap.

De volgende onderzoeksvragen worden onderzocht:

1. Op welke ingrepen in het landschap reageren burgerinitiatieven?
2. Welke individuele drijfveren spelen een rol bij collectieve actie?
3. Wat is het sociaal kapitaal van de actiegroep en/of de gemeenschap waar deze uit voortkomt?
4. Welke strategie gebruiken actieve groepen van burgers bij protest tegen een grote ingreep in het landschap?
5. Wat is de relatie tussen enerzijds de drijfveren van de actievoerders en anderzijds het sociaal kapitaal en de strategie van hun actiegroepen?

De eerste onderzoeksvraag geeft een inkijkje in het type actiegroepen dat in Nederland aanwezig is en de argumenten die zij gebruiken. De tweede, derde en vierde onderzoeksvraag gaan specifiek in op de doelstelling. Bij onderzoeksvraag vijf wordt ingegaan op verschillen en overeenkomsten tussen drijfveren, sociaal kapitaal en strategie.

Werkwijze

De eerste onderzoeksvraag is beantwoord door het uitvoeren van een quick scan op internet naar burgerinitiatieven die zich verzetten tegen ingrepen in het landschap. De overige onderzoeksvragen zijn onderzocht op basis van drie kwalitatieve case studies van actiegroepen van burgers die weerstand bieden aan ingrepen in een natuurlijk landschap.

In eerste instantie was het uitgangspunt van dit onderzoek om niet alleen actie- of protestgroepen te onderzoeken, maar om ook te zoeken naar initiatieven die zijn ontstaan om een positieve bijdrage te leveren aan de bestaande plannen, bijvoorbeeld door een dialoog aan te gaan of samen te werken. Dit kan bijvoorbeeld door het plan voor de landschappelijke ingreep als uitgangspunt te nemen en in gesprek met de projectontwikkelaar en/of overheidsinstantie te zoeken naar verbeterpunten of alternatieven. In de praktijk is het vaak moeilijk om verschil te maken tussen burgerinitiatief en burgerverzet. Veel initiatieven zijn een combinatie van weerstand bieden tegen onpopulaire ontwikkelingen en ideeën en activiteiten van mensen zelf. Ook kan de balans tussen initiatief nemen en weerstand bieden in de loop der tijd veranderen. En, of iets gezien wordt als protest of als initiatief heeft alles te maken door welke bril men kijkt. Om deze reden gebruiken we in dit onderzoek de benaming actiegroep, aangezien deze benaming zowel kan verwijzen naar verzet en protest als naar het grijpen van kansen die de nieuwe ontwikkelingen te bieden hebben.

Leeswijzer

Dit rapport begint met het theoretisch kader waarin achtereenvolgens aandacht gegeven wordt aan drie thema's: drijfveren, sociaal kapitaal en strategie. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens de werkwijze beschreven van de quick scan en de case studies. De resultaten zijn te lezen in hoofdstuk 4 tot en met 7. Het eerste resultaten hoofdstuk geeft een overzicht van de quick scan en de daarop volgende drie hoofdstukken beschrijven ieder één van de casussen. Het rapport besluit met een conclusie en discussie in hoofdstuk 8.

2 Theoretisch kader

2.1 Uitgangspunten

Bij het denken over protestgroepen komt al snel de literatuur over sociale bewegingen in beeld. Volgens Castells (Stalder, 2006) is een sociale beweging een doelgerichte collectieve actie waarvan de uitkomst (...) de waarden en instituties in de maatschappij verandert. Volgens Castells zijn sociale bewegingen zelfbewust en autonoom; ze zetten hun eigen verhaal neer en maken hun eigen strategie. Een ander aspect aan sociale bewegingen is dat het niet per se gaat om hun succes of falen, alleen al het organiserend vermogen en het naar buiten brengen van een andere zienswijze en het uitzetten van acties zorgt voor sociale innovatie. Het doel van sociale bewegingen is om sociale structuren aan te passen zodat culturele waarden aangevochten of beschermd kunnen worden. Sociale bewegingen vormen volgens Castells altijd een tegenbeweging. Als zij succes hebben en hun waarden worden overgenomen door de maatschappij dan spreekt hij niet langer van sociale bewegingen.

De burger kan beslissen om individueel of met anderen actie te ondernemen. Om tot een collectieve actie te komen zijn individuen 1) persoonlijk gemotiveerd om zich in te zetten, 2) kunnen ze commitment aangaan met medestanders om het op te nemen tegen een tegenstander en 3) werken ze gezamenlijk een strategie uit voor de oppositie. Het promotieonderzoek van Winnubst (2011) naar burgeractiegroepen tegen rivierverruimende maatregelen laat zien hoe deze drie onderwerpen zich tot elkaar verhouden. Volgens Winnubst (2011) moet er sprake zijn van actiepotentieel onder de burgers. Deze bestaat enerzijds uit de persoonlijke motivatie van de burgers en anderzijds uit het vermogen om actie te ondernemen (het collectieve sociaal kapitaal). Vervolgens kunnen de burgers een strategie ontwikkelen, waarna de interactie met de buitenwereld volgt. Deze interactie kan bestaan uit een conflict, een debat, onderhandelingen, een dialoog of samenwerking. Ook Simon & Klandermans (2001) maken een driedeling die hierop lijkt. Volgens hen zijn er drie processen die ervoor zorgen dat een identiteit politiseert. Eerst moet men zich ervan bewust zijn dat meerdere mensen ongenoegen hebben met de situatie (in dit onderzoek de ingreep in het landschap). Als tweede stap moet er een schuldige aangewezen worden die verantwoordelijk gehouden kan worden voor de onwenselijke situatie (natuurbeschermingsorganisatie, overheidsinstanties, etc.) zodat de groep zich hier tegen af kan zetten en zo een collectieve identiteit kan opbouwen. Om echt politiek te worden zal de aangedane groep ten slotte de maatschappij bij hun strijd betrekken door de bevolking voor zich te winnen en ertoe te zetten om een kant te kiezen. Dit hoofdstuk zal achtereenvolgens alle drie de thema's bespreken, beginnend bij de drijfveren, gevolgd door het sociaal kapitaal en eindigend met de strategieën om anderen te overtuigen.

2.2 Drijfveren

De eigen drijfveren zijn vaak goed voelbaar en ze kunnen een sterke drijvende kracht vormen, maar ze zijn moeilijk grijpbaar. Niet iedereen is zich bewust van de eigen drijfveren en ook het onder woorden brengen kan een opgave zijn. Dit maakt het onderzoeken van drijfveren moeilijk. Om enig houvast te hebben zal deze studie aansluiten bij literatuur over drijfveren voor deelname aan protestbewegingen.

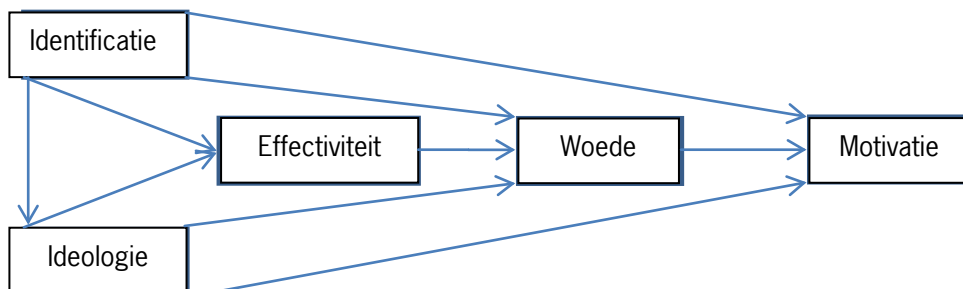
2.2.1 Deelname aan protest

De keuze om deel te nemen aan een protest kan een rationele afweging zijn, waarbij de kosten worden afgewogen tegen de baten. Hierbij wordt vooral gekeken naar de effectiviteit van de actie. Deze afweging is gebaseerd op een persoonlijke afweging van enerzijds de tijd, het geld en de energie die het zal gaan kosten en anderzijds de kans om ingrepen in het landschap tegen te houden. Het is echter de vraag of een puur rationele kijk op motivatie het gehele palet aan drijfveren weet te vangen. Zoals beschreven door Van Stekelenburg (2006) werd in de jaren negentig daarom de roep om een breder perspectief hoorbaar. Naast calculerende overwegingen zou ook de identificatie met de groep een belangrijke rol spelen bij de keuze om te protesteren. Deze manier van denken komt voort uit de sociale identiteitstheorie (Tajfel & Turner, 1986). Hierin staat de aanname centraal dat mensen een positief zelfbeeld willen hebben en behouden. Om dit te bereiken kan men zich aansluiten bij groepen die veel aanzien hebben. Men gaat zichzelf definiëren als lid van een groep met een hoge status, wat het positieve zelfbeeld zal versterken. Aan het lidmaatschap van een of meerdere groepen ontleent je vervolgens je identiteit. De ideeën van een individu over het lidmaatschap van een of meerdere groepen noemt men sociale identiteit.

Van Zomeren *et al.* (2004) hebben daarnaast laten zien dat ook groeps-gebaseerde woede een belangrijke drijfveer is voor collectieve actie. Volgens hen is het protesteren een manier om woede te kunnen reguleren. Het collectief helpt om de eigen woede te kanaliseren doordat het individu wordt bevestigd en gesteund in zijn mening. Van Stekelenburg (2006) en Van Stekelenburg & Klandermans (2010) merken op dat in deze lijst aan mogelijke drijfveren nog iets mist, te weten ideologie. Mensen zijn bereid te protesteren als de gang van zaken indruist tegen hun waarden en ethiek. Zo kunnen zij van mening zijn dat het landschap anders beheerd moet worden en dat door de ingreep juist de waardevolle elementen verdwijnen. De ideologie over landschap en natuur wordt vaak onderzocht met de concepten natuurbeelden en grondhoudingen ten opzichte van de natuur.

De vraag is nu welke rol effectiviteit, identificatie, woede en ideologie eigenlijk spelen en hoe deze drijfveren zich tot elkaar verhouden. Het model in Figuur 1 is gebaseerd op het promotieonderzoek van Van Stekelenburg (2006) en Van Stekelenburg *et al.* (2009, 2011) onder deelnemers aan twee demonstraties in Amsterdam. Hierin zorgen de identificatie en de ideologie ervoor dat men gemotiveerd is om mee te doen, maar deze hangen samen met de woede en de inschatting van de effectiviteit van de actie. Dit model is het resultaat van een statistische pad-analyse waarin wordt gezocht naar de significante samenhangen tussen de verschillende thema's. De pijlen kunnen dan ook niet als oorzaak-gevolg relaties opgevat worden.

In het huidige onderzoek zullen we het model gebruiken als theoretische basis om de vier drijfveren dieper te onderzoeken. Onze analyse zal zich dus niet zozeer richten op de samenhang tussen de drijfveren als wel op de aard van de drijfveren en hun relatie met sociaal kapitaal en de strategie. In de volgende paragrafen zullen we alle vier de drijfveren verder uitdiepen en toepassen op grootschalige ingrepen op het landschap.

Figuur 1: Model van vier drijfveren die de motivatie om deel te nemen aan protest verklaren (gebaseerd op Van Stekelenburg, 2006)

2.2.2 Ideologie

Als ideologie een drijfveer is om deel te nemen aan protest of in dit geval actief te worden in een actiegroep, dan wordt de ingreep in het landschap gezien als onjuist; het mag niet gebeuren omdat het indruist tegen wat als waardevol wordt gezien. Dit brengt ons bij de waarde van landschap en natuur, maar ook bij de manier waarop we ermee om behoren te gaan; ofwel de juiste relatie tussen mens en natuur. Het woord 'juiste' geeft al aan dat het hier om een ethische kwestie gaat, om een moraal. Deze persoonlijke ethiek over de relatie tussen mens en natuur wordt ook wel aangeduid met grondhouding ten opzichte van de natuur. Voor het begrijpen van de grondhouding is het ook nodig om meer te weten over wat men nu eigenlijk onder natuur verstaat. Daarom zal deze paragraaf eerst ingaan op wanneer men iets als natuur ziet (natuurdimensies) en daarna op de manier waarop we met de natuur om behoren te gaan (grondhoudingen).

Natuurdimensies

Verschillende sociale wetenschappers (Van den Born *et al.*, 2001; Langers *et al.*, 2002) hebben op basis van enquêtes onderzocht welke soorten natuur de Nederlandse bevolking onderscheidt zoals wilde natuur en gebruiks- of productienatuur. Volgens Langers *et al.* (2002) geven deze verschillende groepen natuur echter geen natuurbeelden weer maar natuur-dimensies. Het geeft niet aan wat de respondent natuur vindt maar op basis van welke punten deze beslist in welke mate iets natuur is. Als een respondent bijvoorbeeld hoog scoort op het beeld 'wilde natuur' betekent dit niet hij/zij uitsluitend wilde natuur als natuur beschouwd. Het betekent wel dat deze respondent de wildheid als belangrijk criterium meeneemt in de beoordeling. Ook filosofen hebben verschillende natuurdimensies onderscheiden. Zo vindt Brennan (1984) iets natuur als het geen functie heeft, Yeuk-Sze (1999) als het zich evolutionair aanpast en autonoom is, en Elliot (1982) als de mens voorheen niet heeft ingegrepen (*continuïteit*).

Verschillen in mening over deze natuurdimensies kunnen een bron van conflicten zijn bij ingrepen in het landschap. Zo kan men erg van mening verschillen over bijvoorbeeld natuurontwikkelingsprojecten. Legt men de nadruk op de natuurlijke processen die zich er afspelen dan worden ze wel als natuurlijk gezien. Legt men de nadruk op de menselijke en geplande oorsprong dan zijn deze gebieden niet natuurlijk.

Grondhoudingen

Ook de visies over de manier waarop de mens met de natuur om behoort te gaan, kunnen de kern van een conflict vormen bij grote landschappelijke ingrepen. Er zijn verschillende grondhoudingen te onderscheiden, zoals Heerser, Rentmeester, Partner en Participant (Kockelkoren, 1993). Hierbij staat de **heerser** boven de natuur en deze mag met de natuur doen wat hij wil, het is slechts een instrument dat ten dienste staat van de mens. De **rentmeester** staat net als de heerser boven de natuur, heeft de verantwoordelijkheid om er goed voor te zorgen ten opzichte van God of toekomstige generaties. De **partner** is gelijkwaardig aan de natuur. Partners zijn betekent dat zowel de belangen van de mens als van de natuur tellen, zodat beide zich kunnen ontwikkelen. De **participant** ziet de mens als een (klein) onderdeel van de natuur, maar wel een actieve deelnemer. De verbondenheid tussen mens en de natuur is hierbij erg belangrijk omdat het zin geeft aan het leven van de mens.

Uit studies in Nederland, Duitsland, Frankrijk blijkt dat 91% van de West-Europeanen de grondhouding van rentmeester onderschrijven (Van den Born, 2006; De Groot, 2012). Het gaat hier echter niet om een rentmeester die boven de natuur staat, maar de respondenten hangen vooral een rentmeester aan die onderdeel is van de natuur. Ook erkennen zij de intrinsieke waarde van de natuur (natuur is ook waardevol afgezien van het nut voor de mens), wat hun grondhouding ecocentrisch maakt. Het is vrij gemakkelijk om in een vragenlijst ecocentrische stellingen te onderschrijven, maar de vraag is in hoeverre dit ook echt je doen en laten beïnvloedt. Ofwel is deze ethiek sterk genoeg om deel te nemen aan een actiegroep tegen een landschappelijke ingreep? Thompson & Barton (1994) laten

zien dat studenten die een meer ecocentrische houding onderschrijven ook hoger scoren op het milieuge drag. Stern *et al.* (1995) hebben specifiek gekeken naar de intentie om meer politiek milieuge drag te vertonen zoals het tekenen van een petitie. Zij hebben een verband gevonden tussen het hebben van ecocentrische waarden en de intentie om op politiek vlak actie te ondernemen. Op basis van deze resultaten is het dan ook aannemelijk dat ecocentrische waarden en het verbonden voelen met de natuur een drijfveer kan vormen om een collectief op te zetten dan wel zich erbij aan te sluiten, om het op te nemen voor het bedreigde landschap.

2.2.3 Identificatie

De identificatie met een groep mensen staat bij deze drijfveer centraal. Onder de groep kan in dit geval uiteraard de actiegroep worden verstaan. Als de actiegroep naar buiten toe een positief beeld weet neer te zetten, zullen anderen geneigd zijn om zichzelf in verband te brengen met de actiegroep of om zelf ook actief te worden. De groep heeft dan veel aanzien en een hoge sociale status. Als de actiegroep niet zo goed overkomt dan is men geneigd om deze te negeren en zich niet aan te sluiten omdat dit het zelfbeeld niet ten goede zou komen. Op het moment dat er nog geen actiegroep is en de landschapsverandering bij een aantal mensen ongenoegen oproept, dan kan deze theorie ook toegepast worden op bijvoorbeeld alle omwonenden. Zij kunnen gezien worden als een vrij losse en ongeorganiseerde groep die de wijk en het omringende landschap met elkaar delen.

Veel omwonenden zijn er waarschijnlijk komen wonen omdat het landschap bijdraagt aan een positief zelfbeeld. Zij ontlenen hun identiteit aan de polder of het bos en voelen zich polder- of bos(rand)bewoner. Als het landschap in hun omgeving vervolgens wordt aangetast, werkt dit ook door in het zelfbeeld. Bij een andere groep aansluiten die wel hoge status heeft (door onder andere een onaangestaste woonomgeving) is in dit geval moeilijk omdat men dan moet verhuizen. Dit maakt dat ruimtelijke ingrepen zo diep ingrijpen in het leven van mensen; het is moeilijk om aan te sluiten bij een andere groep omdat hiervoor huis en haard verlaten moet worden. In feite is hier sprake van een tweetrapsidentificatie. Je identificeert je met de bewoners van de wijk of met de actiegroep omdat de groepsleden zich identificeren met de woonplek, de natuur of de streek. We spreken in dat geval van ruimtelijke binding.

Ruimtelijke binding

Ruimtelijke binding gaat over de relatie tussen mensen en plekken. Williams & Stewart (1998, p.19) omschrijven 'space attachment' als de verzameling van betekenissen, opvattingen, symbolen, waarden en gevoelens die individuen en groepen associëren met een bepaalde plek. Het gaat bij de binding met een plek niet alleen om de individuele beleving, maar ook om de groepsbeleving. Een voorbeeld hiervan is regionale identiteit. Hierbij voelen bewoners zich verbonden met hun streek en met medebewoners doordat hun regio bepaalde karakteristieke kenmerken heeft die het onderscheidt van andere gebieden. De inwoners identificeren zich met hun regio door betekenis te geven aan deze karakteristieke kenmerken (Kruit *et al.*, 2004). De literatuur over ruimtelijke binding benadrukt herhaaldelijk het verontrustende karakter van veranderingen in de fysieke omgeving. Het leidt tot verdriet en gevoelens van verlies (Chow & Healey, 2008), het verstoort sociale netwerken (Fried, 2000) en leidt tot divers coping gedrag waaronder het ontkennen van de verandering (Bonaiuto *et al.*, 1996). Als mensen zich betrokken voelen bij een plek zijn zij eerder bereid om zich ervoor in te zetten, maar dit werkt ook anders om. Mensen kunnen zich steeds meer verbonden voelen met een plek juist omdat zij zich ervoor inzetten.

Politisering

De identificatie met natuur, landschap, een plek of een regio kan onbewust plaatsvinden en maar een kleine rol in iemands leven spelen. Ieder mens heeft ten slotte verschillende identiteiten die onmogelijk allemaal even prominent aanwezig kunnen zijn. Grootschalige ingrepen in het landschap kunnen zo'n slapende identiteit wakker schudden waardoor deze op de voorgrond wordt geplaatst en een motiverende rol kan gaan spelen. Ook kan een grote ingreep ervoor zorgen dat deze identiteiten een sociaal en politiek karakter krijgen (Clayton & Opatow, 2003).

2.2.4 Woede

Voorgaand onderzoek (Van den Berg *et al.*, 2012) laat zien dat er bij ingrepen in het landschap verschillende emoties een rol spelen, afhankelijk van welke ingreep er plaatsvindt. Uit een experiment met foto's van voor en na de ingreep blijkt bijvoorbeeld dat 11 tot 42% van de participanten negatieve gevoelens hadden bij het zien van natuurontwikkeling op plekken waar voorheen landbouwgrond was. De groep participanten met negatieve emoties was veel groter als er woningbouw was gerealiseerd (43 tot 71%). Op de vraag hoe men zich voelde door de ingrepen, antwoordde men onder andere: teleurgesteld, verdrietig, neerslachtig, onmachtig, boos of gefrustreerd.

Hoewel deze individuele reacties op ingrepen in het landschap een breder palet aan emoties laten zien dan alleen woede, spelen woede en weerstand wel een cruciale rol in de motivatie om te protesteren. Volgens de coping theorie van Skinner *et al.* (2003) zijn deze emoties een reactie op de aantasting van de behoefte aan autonomie. Volgens Van den Berg *et al.* (2012) tasten landschapsveranderingen op twee manieren de autonomie aan; doordat ze meestal zijn opgelegd of afgedwongen door de overheid; en doordat vooral landelijke gebieden en natuurgebieden een belangrijke bron van vrijheid vormen, om er even helemaal uit te zijn.

De woede om de landschappelijke ingreep kan verder aangewakkerd worden door de manier waarop de ingreep wordt gepland en geïmplementeerd. Van Zomeren *et al.* (2004) merken zelfs op dat mensen vooral boos worden door de procedures die tot oneerlijke situaties leiden en niet door de situatie zelf. Een van de ergernissen die het onrechtvaardigheidsgevoel aanspreken is als men niet serieus wordt genomen. Als burgers worden weggezet als non-experts en emotionele actievoerders die alleen maar opkomen voor hun eigen belang. Deze emotionele reacties worden vaak afgedaan als NIMBY (Not in my backyard). Veel studies gaan uit van een uitgesproken negatief idee over Nimby-groepen. Nimbys worden beschouwd als: "*an emotional, irrational, and systemic distrust of public and corporate expertise that threatens to undermine the state's ability to solve important environmental and social problems*" (Gibson, 2005).

Dit is echter een gekleurd en eenzijdig perspectief en er zijn verschillende argumenten die tegen dit conventionele perspectief in gaan. Ten eerste is het nog maar de vraag of het veronderstelde verschil tussen burgers en experts wel helemaal correct voorgesteld wordt. Fischer (2000) en Scott (1998) hebben overtuigend beargumenteerd dat lokale, alledaagse, niet-wetenschappelijke kennis soms veel meer recht doet aan de lokale context dan de geabstraheerde wetenschappelijke kennis en dat daaruit betere, meer op de lokale context toegespitste handelingsmogelijkheden zijn af te leiden. Ten tweede kan men zich afvragen of experts de publieke zaak daadwerkelijk vertegenwoordigen en of burgers enkel opkomen voor hun eigenbelang. Burgers koppelen persoonlijke interesses en belangen vaak aan een publieke zaak.

2.2.5 Effectiviteit

Ook kan een puur rationele afweging van kosten en baten de motivatie (mede)bepalen. In dit geval is het bereiken van het doel het tegenhouden van de ingreep in het landschap. Hierbij speelt niet alleen de overweging mee wat men zelf denkt te kunnen bereiken in de groep, maar ook de verwachtingen over het aantal mensen dat mee gaat doen en het succes dat de groep als geheel zal hebben (Klandermans, 1993). Denkt men inderdaad dat de eigen deelname aan de actiegroep het gewenste landschap dichterbij brengt dan zal men gemotiveerd zijn om mee te doen, tenzij er barrières worden opgeworpen. Dit kunnen sociale barrières zijn maar ook praktische. Zo kan de actiegroep bestaan uit wildvreemde mensen of de vergaderingen kunnen te ver weg zijn.

Deze rationele afweging kan leiden tot het 'free riders' dilemma; het is immers in veel gevallen gemakkelijker om anderen het werk op te laten knappen. Als de verbetering toch aan zowel de

actievoerders als aan de passieve burgers ten goede komt, is er vanuit rationeel oogpunt geen reden om er zelf in te investeren. Dit is ook het geval bij ingrepen in het landschap. Er is maar een relatief kleine groep mensen nodig om te protesteren, terwijl er een grote groep baat bij heeft als de plannen niet doorgaan. Als de opbrengst toch ten goede komt aan iedereen is het de vraag waarom men dan nog de moeite zou doen om actief deel te nemen aan protesten. Als er in dat geval toch nog mensen actief deelnemen aan protest, is dit eerder te danken aan de andere drijfveren zoals ideologie, identificatie en woede dan aan de rationele afweging.

2.3 Sociaal kapitaal

2.3.1 Definitie

Putnam (1993) definieert sociaal kapitaal als volgt: De mate van onderling vertrouwen in een groep, de gedeelde normen en de kracht van de onderlinge sociale banden. Dit zijn kenmerken die fungeren als bron voor individuele groepsleden en die collectieve actie stimuleren of faciliteren (Kawachi & Berkman, 2000 p.175). Als groepsleden van een actiegroep gedeelde normen hebben en elkaar vertrouwen, nemen ze eerder overtuigingen en waarden van elkaar aan of over. En als groepsleden veel onderlinge interactie hebben (veel dingen samen doen), zullen ze elkaars overtuigingen eerder beïnvloeden en gaan delen. Daarnaast stimuleert sociaal kapitaal ook collectieve actie, dus het gezamenlijk actie ondernemen om de gedeelde overtuiging te realiseren.

Zowel een individu als een groep kan sociaal kapitaal bezitten. Op groepsniveau gaat het om collectief sociaal kapitaal. In dit onderzoek kijken we vooral naar het sociaal kapitaal van de actiegroep. Daarnaast hebben individuele omwonenden die geconfronteerd worden met een ingreep in het landschap, zoals bijvoorbeeld de inwoners van een dorp, natuurlijk ook sociaal kapitaal. Een nadeel van het begrip sociaal kapitaal is dan ook dat er op deze manier een cirkelredenering is. Door de acties van de actiegroep kan vervolgens het sociaal kapitaal van de omwonenden namelijk weer toenemen, waardoor er een zelfversterkend effect in zit (De Groot & Tadepally, 2008).

In ons onderzoek zullen we drie onderdelen van collectief sociaal kapitaal onderzoeken zoals Nahapiet & Ghoshal (1998) onderscheiden: structureel, relationeel en cognitief. Structureel sociaal kapitaal refereert aan het patroon van connecties tussen actoren, wie bereik je en hoe bereik je hen? Relationeel sociaal kapitaal beschrijft het karakter van de (persoonlijke) relaties die men met elkaar heeft ontwikkeld door eerdere interacties. En cognitief sociaal kapitaal betreft de aspecten die bijdragen aan een gedeelde interpretatie, representatie en waardesysteem tussen de partijen. In dit onderzoek ligt de nadruk vooral op de laatste twee, omdat we geen netwerkanalyse willen maken, maar ons vooral toeleggen op het begrijpen van de onderlinge relaties en de gedeelde waarden.

2.3.2 Onderlinge relaties

Niet alle groepen zijn hetzelfde in hun manier van organiseren en protesteren. Maatschappelijke veranderingen als individualisering en het eroderen van vaste verbanden leiden tot een 'vloeibare' of netwerkmaatschappij (Castells in Stalder (1996)), waarin banden tussen mensen losser en flexibeler worden. Deze processen beïnvloeden ook de groepsvorming. Protestgroepen kunnen onder andere variëren in hun hang naar traditie en formaliteit en de mate waarin ze zich 'on line' manifesteren. De gretigheid van protestgroepen wordt echter niet zozeer bepaald door deze kenmerken, maar door de sterkte van de band die men met elkaar voelt (Van Stekelenburg & Boekkooi, 2013n den).

Aan de onderlinge relaties wordt bijgedragen door de kenmerken van vertrouwen zoals voorspelbaarheid, afhankelijkheid en reciprociteit/wederkerigheid (Luhmann, 1979; Lewicki *et al.*, 1998; Bachmann, 2001). Als bijvoorbeeld het gedrag van een ander goed in te schatten is, zal er meer vertrouwen in die ander ontstaan. Als verschillende partijen weten dat ze elkaar nodig hebben

om iets te bereiken, zullen ze elkaar eerder vertrouwen omdat handelingen over het algemeen in ieders belang zijn. Verder zal het bijdragen aan het onderling vertrouwen als betrokken partijen hun onzekerheden en kwetsbaarheden (durven) laten zien. Enerzijds is dit een blijk van vertrouwen in elkaar en anderzijds biedt het duidelijkheid over de mogelijkheden en beperkingen. En duidelijkheid leidt tot grip op of zekerheid over de situatie. Ten slotte draagt wederkerigheid bij aan vertrouwen. Als iemand merkt dat zijn/haar bijdrage wordt 'beloond' met een bijdrage van de ander, zal er meer vertrouwen tussen hen ontstaan. En andersom draagt meer vertrouwen bij aan wederkerigheid. Dat wil zeggen dat het vertrouwen dat jouw bijdrage wordt beloond met een bijdrage van de ander, stimuleert om ook daadwerkelijk bij te dragen.

2.3.3 Collectieve identiteit

Leden van een actiegroep vormen een gedeeld verhaal over waarom een bepaalde ingreep in het landschap niet goed is. Deze gedeelde overtuiging wordt ook wel collectieve identiteit genoemd. De collectieve identiteit blijkt uit de symbolen, de rituelen, de overtuigingen en de waarden die de leden van de groep met elkaar delen (Van Stekelenburg, 2006). Ook kan gedacht worden aan gezamenlijke tradities, gedragingen en een gedeelde taal. Vaak blijft een groot deel van de collectieve identiteit echter onuitgesproken en onzichtbaar omdat het ook gaat om een gevoel van binding dat is gegroeid door gedeelde ervaringen in het verleden. In de studie naar sociale bewegingen wordt naast het begrip collectieve identiteit ook wel 'Movement Culture' gebruikt. Deze studies richten zich veelal op bewegingen die zich afzetten tegen de heersende cultuur door een eigen subcultuur te creëren en een duidelijke nadruk te leggen op de eigen ideologie, zie bijvoorbeeld: http://culturalpolitics.net/social_movements/glossary. Voorbeelden hiervan zijn de vrouwenbeweging, milieubeweging en de vredesbeweging. De collectieve identiteit van een actiegroep is niet iets dat vast staat, het is een dynamisch proces dat steeds aan verandering onderhevig is. De collectieve identiteit wordt "geconstrueerd en onderhandeld door het herhaaldelijk activeren van de relaties die individuen verbinden met de groep" (Melucci 1995).

Met zijn publicatie 'Gevestigden en buitenstaanders' uit 1976 biedt Elias een analyse van de constructie van groepsidentiteiten. Het 'gevestigden-buitenstaanders' perspectief (of kortweg '*wij-zij*' *perspectief*) beschrijft hij als een mechanisme dat in werking treedt zodra mensen samen een groep vormen en tegenover een andere groep komen te staan (Elias, 1976). Wanneer twee groepen elkaar ervaren als bedreigend, treden al heel snel processen op van buitensluiten en stigmatiseren. Het beeld van de andere groep ('zij') wordt gemodelleerd naar de 'slechtste' kenmerken van het 'slechtste' deel van die groep. Daarentegen wordt het zelfbeeld van de eigen groep ('wij') gemodelleerd naar het meest voorbeeldige, meest toonaangevende deel, naar de minderheid van zijn 'beste' leden. Stigmatisering heeft dan te maken met de ontwikkeling van een soort collectieve fantasie. Deze fantasie is een weerspiegeling en tegelijk een rechtvaardiging van de afkeer – het vooroordeel – die de leden van de eigen groep voelen voor de leden van de andere groep.

In het algemeen heeft de interne opinie van elke groep met een hoge mate van *sociale cohesie* een diepgaande invloed op de leden als een regulerende kracht van hun gevoelens en gedrag (Elias 1976). Het sluiten van de gelederen door de groepsleden heeft de sociale functie van het in stand houden van de (vermeende) macht van de eigen groep in het licht van de bedreiging door een andere groep. Cohesie kan dus een belangrijke machtsbron zijn voor een groep (Aarts, 1998). Daarnaast is de cohesie en het vormen van een collectieve identiteit essentieel om als groep verder te kunnen; het zorgt ervoor dat de individuen niet meer over ieder detail in discussie hoeven te gaan.

2.4 Strategie

2.4.1 Uitgangspunten

'Strategie betreft de toekomst en hoe deze toekomst anders kan zijn dan het nu: het gaat om 'wat is, maar om 'wat kan zijn' en 'wat zou moeten zijn'. Met andere woorden, verandering staat centraal in strategie. In de theorie over strategie is er sprake van een ontwikkeling richting 'practice based theorizing'. Dat betekent dat strategie wordt gezien als iets wat mensen 'doen', in plaats van iets dat organisaties en bedrijven 'hebben'.

Turnhout *et al.* (2009) laten zien dat burgers op verschillende manieren kunnen reageren op aanstaande veranderingen in het landschap. Zij onderscheiden zes verschillende reacties naar aanleiding van een uitnodiging om te participeren in bijeenkomsten over de Drentse Aa: 1) belangen vertegenwoordigen, 2) zich ingraven, 3) assimileren, 4) met ontevreden passiviteit, 5) met desinteresse en 6) met creativiteit. Omdat het huidige onderzoek zich vooral richt op burgers die actief zijn in een actiegroep is het aannemelijk dat zij vooral reageren op een ingreep in het landschap door hun belangen te vertegenwoordigen, door zich in te graven en door inzet van creativiteit. Het verschil tussen het vertegenwoordigen van belangen en het ingraven is dat men er in het tweede geval niet zozeer op uit is om mee te werken aan het (participatie)proces van de overheid, maar meer om zich ertegen te verzetten en weerstand te uiten. Burgers die reageren met creativiteit willen nieuwe ideeën koppelen aan de bestaande beleidskaders en zien daardoor nieuwe kansen.

De strategie moet gezien worden binnen de sociale context waarin de strategie plaatsvindt: actoren handelen niet geïsoleerd, maar putten uit sociaal bepaalde wijzen van handelen die hun acties en interacties betekenis geven voor anderen (Balogun *et al.*, 2003; Chia & Mackay, 2007; Suchman 1987, Wilson and Jarzabkowski 2004, Whittington 2006). De sociale inbedding is dus van belang voor de strategie en het succes ervan. De strategie van een actiegroep is af te lezen aan de organisatievorm, de activiteiten en de retoriek (Jasper, 1997). We zullen ons vooral richten op de retoriek, het gebruik van argumenten in het bijzonder. Daarnaast hebben we aandacht voor twee activiteiten; het verwerken van informatie en mobilisatie van anderen.

2.4.2 Twee activiteiten: informatieverwerking en mobilisatie

De relatie tussen de actievoerders onderling en met de buitenwereld is onder andere te zien in de manier waarop zij met informatie omgaan. Sommige leden van een actiegroep spelen een sleutelrol in het verzamelen en het beoordelen van informatie. Dit kan komen door hun capaciteiten en karakter, maar ook doordat zij veel contacten hebben die anderen uit de groep niet hebben (Burt, 1992). Deze leden kunnen gezien worden als opinieliders en spelen door de centrale positie die ze innemen in de toevoer van informatie een grote rol in sociale processen zoals stigmatiseren en enthousiasmeren. Zij zijn vaak een rolmodel voor de rest van de groep en zijn goed in staat om een visie neer te zetten en over te brengen. Daarnaast worden er vaak beslissingen genomen op basis van hun informatie, waardoor de kwaliteit van de beslissingen afhangt van de informatie die zij hebben en verspreiden onder de leden (Roch, 2005).

Bij het mobiliseren van nieuwe leden speelt vertrouwen een belangrijke rol. In een groep waar al veel vertrouwensbanden aanwezig zijn, zal het gemakkelijker zijn potentieel nieuwe leden te bereiken en om ze te motiveren mee te doen. Voor een bekende is men immers eerder bereid in actie te komen dan voor een vreemde.

ICT beïnvloed op verschillende manieren de dynamiek van mobilisatie. Zo maakt ICT een reductie van mobilisatie en participatie kosten mogelijk. Daarnaast wordt het 'tactisch repertoire' van de organisator vergroot: naast 'echte' acties zijn er nu ook virtuele acties mogelijk. Een ander belangrijk

element is dat sociale media het mogelijk maken om een collectieve identiteit te bevorderen onder een verspreide populatie. Ook ontstaat door ICT de mogelijkheid om netwerken te creëren, waarbij gebruik wordt gemaakt van sociale inbedding, wat een sleutelement is voor mobilisatie. ICT heeft een extra werkelijkheid gecreëerd: naast formele en informele inbedding, is er ook virtuele inbedding ontstaan (Van Stekelenburg & Klandermans, *te verschijnen*). Het gebruik van internet is echter niet altijd effectief. Vooral het mobiliseren van mensen voor confronterende directe acties zoals demonstraties en sabotage werkt niet zo goed via internet. Voor zachtere acties als het schrijven van brieven, lobbyen en het tekenen van een petitie is het wel effectief. Ten slotte blijken de drijfveren onder mensen die actie voeren via internet meer ingegeven te zijn door rationele overwegingen en minder door groepsidentificatie (Brunsting & Postmes, 2002).

2.4.3 Argumenten

Volgens het Van Dale woordenboek is een argument "*wat men stelt om op grond daarvan een conclusie te trekken, iets te betogen of te bewijzen*". Aangezien de actiegroepen een duidelijk standpunt hebben ten opzichte van een landschapsverandering en hier vaak hun bestaansrecht aan ontleen, is het aannemelijk dat de onderbouwing van hun mening met argumenten een grote rol speelt in het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de actiegroep. Van Bommel *et al.* (2006) onderscheiden op basis van onderzoek naar communicatie over natuur drie verschillende type argumenten:

1. **Objectiverende argumenten** worden gezien als feitelijke beschrijvingen van de werkelijkheid en worden ook op deze manier gebracht.
2. **Ervaringsgerichte argumenten** benadrukken juist de persoonlijke en unieke ervaringen van de persoon zelf of anderen.
3. **Morele argumenten** verwijzen naar morele overwegingen, ethische principes en waarden. Ze verwijzen naar hetgeen juist is, aanvaardbaar of rechtvaardig.

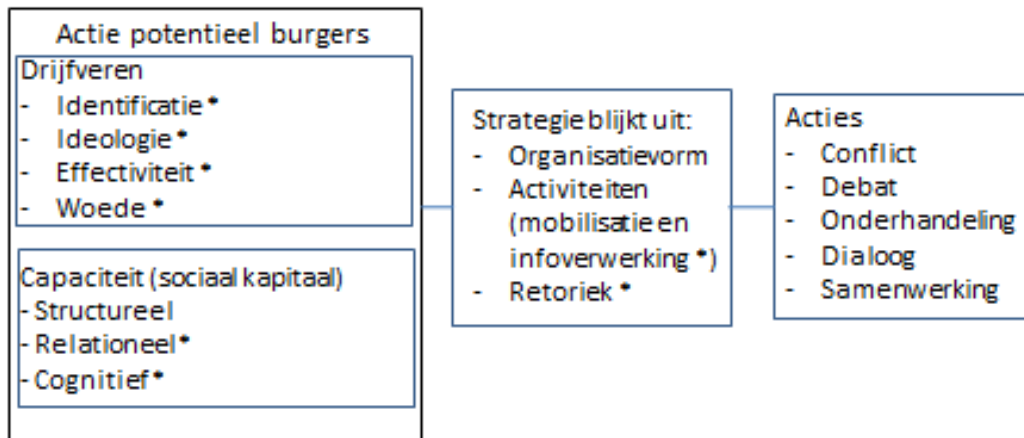
Volgens Jasper (1997) handelen sociale bewegingen vanuit een ideologie waarin emoties, cognities en moraal verweven zijn en niet los van elkaar te zien zijn. Emoties worden door de samenleving en experts echter vaak gezien als tegengesteld aan cognities, waarbij alleen de cognities serieus worden genomen. Veel protestgroepen proberen daarom het belang van emoties in hun strijd onbelangrijker te maken door hun cognitieve overwegingen te benadrukken; zij reageren logischerwijs op objectieve omstandigheden (Jasper 1997). Hoewel actiegroepen dus niet graag de nadruk leggen op emotionele argumenten, blijkt uit een analyse van het maatschappelijk debat over natuurontwikkeling en een onderzoek naar twee informatieavonden over het landelijk gebied dat niet één van de drie typen argumenten als geloofwaardiger wordt gezien door de betrokken beleidsmakers (Aarts & Te Molder, 1998; Neuvel & Aarts, 2004). In het maatschappelijk debat maakten de deelnemers geregeld hun standpunt geloofwaardiger door te verwijzen naar de mening van hun achterban of van 'mensen'. Op deze manier betrekken zij een groter deel van de samenleving bij hun standpunt waarmee zij het meer politiseren (Aarts & Te Molder, 1998).

2.5 Ten slotte

Deze paragraaf maakt duidelijk wat de onderlinge samenhang is tussen de verschillende thema's die in dit hoofdstuk zijn besproken en op welke thema's dit onderzoek zich voornamelijk richt.

Om tot protest over te gaan moet er zoals gezegd actiepotentieel zijn onder de burgers. Dit potentieel wordt volgens Winnubst (2011) gevormd door hun drijfveren en hun sociaal kapitaal. Voor de interactie met de buitenwereld zal de actiegroep vervolgens een strategie ontwikkelen. Zowel de drijfveren, het sociaal kapitaal als de strategie worden onderzocht in deze studie. Zoals Figuur 2 aangeeft zullen de drijfveren onderzocht worden op basis van het model van Van Stekelenburg (2006) waarin identificatie, ideologie, rationele afweging en woede centraal staan. Om dit model toe

te passen op natuur en landschap onderzoeken we niet alleen de sociale identificatie maar ook de identificatie met het landschap en gebruiken we de concepten natuurbeelden en grondhoudingen ten opzichte van de natuur om de ideologie te bestuderen.

*Figuur 2: Overzicht van de gebruikte concepten en hun onderlinge samenhang. Gebaseerd op Jasper (1997), Nahapiet en Ghoshal (1998), Van Stekelenburg (2006) en Winnubst (2011). De thema's die worden onderzocht in het onderzoek worden aangegeven met *.*

Bij het bestuderen van het sociaal kapitaal zullen we ons richten op twee van de drie soorten kapitaal die Nahapiet & Ghoshal (1998) onderscheiden: relationeel (persoonlijke relaties) en cognitief (gedeelde verhaal). Ook bij het onderzoeken van de strategie maken we een keuze omdat de studie anders te omgankelijk zal worden. Hoewel volgens Jasper (1997) de strategie is af te lezen aan de organisatievorm, de activiteiten en de retoriek, zullen we ons voornamelijk richten op het analyseren van de argumenten. In aanvulling daarop zullen we de strategie verder onderzoeken door aandacht te besteden aan de omgang met informatie en het mobiliseren van anderen.

3 Werkwijze

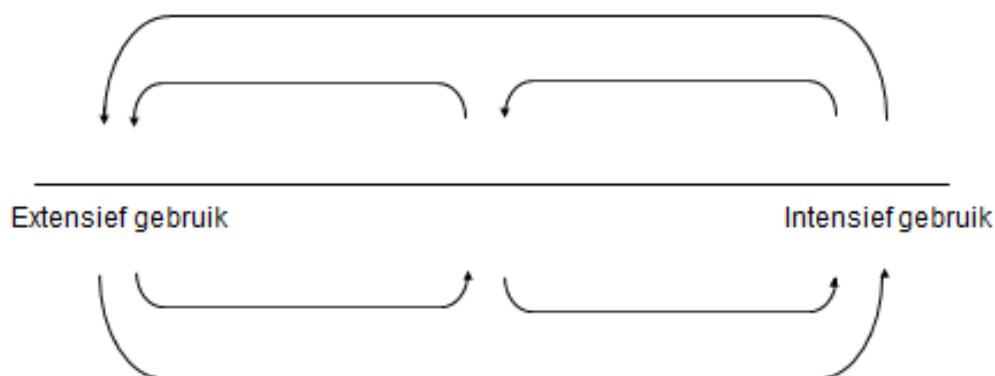
Het onderzoek bestaat voornamelijk uit drie kwalitatieve case studies naar groepen burgers die zich verzetten tegen verschillende ingrepen in een natuurlijk landschap. Daarnaast is als inventarisatie een quick scan via internet uitgevoerd naar actiegroepen van burgers.

3.1 Quick scan

Het doel van de quick scan was om een zo breed mogelijk palet aan burgerinitiatieven die aanwezig zijn op internet in beeld te brengen. Dit is gedaan aan de hand van de volgende criteria:

1. Ingrepen in natuurlijke omgeving

De landschappelijke ingreep waartegen het burgerinitiatief in verzet komt moet plaatsvinden in een groene omgeving. Dit kan een landschap zijn waarin de invloed van de mens klein is, zoals een natuurgebied, maar het kan ook een landschap zijn waar de mens zijn sporen duidelijk heeft nagelaten, zoals grootstedelijke kernen. Deze landschappen kunnen op een continuüm geplaatst worden intensieve menselijke invloed tot extensieve invloed zoals in Figuur 3. De pijlen geven de richting van de ingreep aan. Zo zijn er ingrepen die een grotendeels natuurlijk landschap in cultuur brengen (kleine pijl van links naar het midden) of ingrepen waarbij woningbouw komt in plaats van (agraris) cultuurlandschap (kleine pijl van het midden naar rechts). Bij de quick scan is geprobeerd om bij de verschillende soorten ingrepen burgerinitiatieven te vinden.

Figuur 3: Schematische weergave van de verschillende soorten ingrepen in het landschap

2. Niet meer in de beginfase

De ingreep in het landschap waarop een groep reageert kan zich in verschillende stadia bevinden. Het kan slechts een gerucht of proefballonnetje zijn maar ook een volledig uitgewerkt plan of de uitvoering kan zelfs al begonnen zijn. In de quick scan is gezocht naar initiatieven die in ieder geval de oprichtingsfase voorbij zijn.

3. Een groep van minimaal drie personen

Om echt te kunnen spreken van een groep en om in een later stadium de groepsprocessen goed te kunnen onderzoeken moeten de geselecteerde groepen uit minimaal drie personen bestaan.

4. Zowel goede verstandhouding met overheid als actiegroepen

Om een zo groot mogelijke diversiteit in groepen te vinden is er zowel gezocht naar initiatieven die voornamelijk samenwerken en onderhandelen en initiatieven die in conflict zijn.

Procedure

De quick scan heeft 73 initiatieven opgeleverd (zie Bijlage 1 voor de gebruikte 'ingangen'). De website *Landroof* (www.landroof.nl) en googlen op de combinatie 'burgerinitiatief landschap' leverden verreweg het meest op, respectievelijk 19 en 10 initiatieven. Van de website Landroof zijn 2 van de 26 pagina's uitvoeriger bekeken en alle hierop voorkomende initiatieven die voldeden aan de eerder genoemd criteria zijn in de inventarisatie opgenomen. Een snelle scan van een aantal van de overige pagina's van Landroof gaf geen aanleiding om ook deze pagina's uitgebreider te bekijken. Een deel van de andere ingangen leverden wel veel initiatieven op, maar deze hadden in de meeste gevallen betrekking op sociale cohesie, leefbaarheid, of multiculturele zaken.

Van de 73 initiatieven was niet in alle gevallen voldoende informatie aanwezig over de aanleiding voor de oprichting. Ook was moeilijk om te bepalen in welke mate het landschap waar de ingreep plaats vindt in cultuur is gebracht door de mens, ofwel welke plek op het continuüm het inneemt. Uiteindelijk zijn 43 initiatieven deels op basis van een inschatting ingedeeld naar de aard van het uitgangslandschap, en de aard van de verandering als gevolg van de ingreep. De schaal van de verandering en de omvang van de initiatiefgroep zijn buiten beschouwing gelaten. Uit deze indeling bleek dat slecht enkele groepen reageerden op de omzetting van cultuurlandschap in natuur. Er is daarom expliciet gezocht naar projecten in het kader van 'Ruimte voor de Rivier' en bij de Wieden en Weerribben. Dit heeft behalve een enkele opmerking over gebrek aan draagvlak of weerstand, geen websites van initiatieven opgeleverd.

Uit de eerste inventarisatie is een kleinere selectie gemaakt van 28 websites die voldoende informatie bevatte om de argumenten te achterhalen. Bij 11 websites is deze analyse uitgevoerd, waarbij geprobeerd is om een grote diversiteit aan teksten te onderzoeken. Zoals formele teksten, teksten die de bedoeling hebben om medestanders te werven of te motiveren, en teksten van individuele medestanders in de vorm van ingezonden brieven, of reacties (ook wel weblogs waarnaar wordt verwezen). In de geselecteerde teksten zijn tekstdelen aangestreept die betrekking hebben op de argumenten.

3.2 Cases

Voor de selectie van de cases zijn de resultaten van de quick scan en de diepere analyse van de 28 websites als uitgangspunt genomen. Op basis van de volgende criteria zijn vervolgens drie cases geselecteerd:

- De actiegroepen verschillen in de soort ingreep:
 - 1) cultiveren van natuur,
 - 2) bebouwing, en
 - 3) natuurontwikkeling (zie Figuur 4).
- De actiegroep draait al een tijdje, en zit dus niet meer in de beginfase.
- Er is nog geen definitief besluit genomen over de ingreep in het landschap, ofwel de actiegroep heeft nog iets om voor te strijden.
- De actiegroep voert idealiter puur strijd vanwege het behoud van de natuur en/of het landschap, en zo min mogelijk vanwege andere doelen/waarden (zoals bijvoorbeeld de verkeerssituatie etc.).
- Er is idealiter veel documentatie beschikbaar over het initiatief.

Figuur 4: De landschappelijke ingreep van de drie cases geplaatst op een continuüm van extensief gebruikte landschappen naar intensief gebruikte landschappen.

De volgende cases zijn geselecteerd:

1. Cultiveren: *Actiecomité Red ons bos* (Groesbeek): actiegroep tegen grootschalige boskap ten behoeve van heide-ontwikkeling.
2. Bebouwing: *Stichting Werkgroep Zwartendijk* (Kampen): actiegroep tegen grootschalige woningbouw in een agrarisch cultuurlandschap.
3. Natuurontwikkeling: *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en *Actiecomité Horstermeerpolder*: beide groepen protesteren tegen het plas-dras maken van de polder zodat de natuur zich vrijelijk kan ontwikkelen.

Per case is een documentstudie gedaan en zijn vijf tot zeven interviews gehouden met betrokkenen van de actiegroep. Voorbeelden van documenten die zijn bekeken zijn teksten van de websites van de actiegroepen, alternatieve plannen die gemaakt zijn, studies die zijn uitgevoerd en posters, flyers, nieuwsbrieven, spandoeken, liedteksten etc. die zijn gemaakt om uitdrukking te geven aan het verzet en om anderen te mobiliseren en/of te overtuigen.

Interviews

De interviews zijn gehouden met zowel trekkers/initiatiefnemers van de actiegroepen als mensen die wat meer op afstand of incidenteel actief zijn. Bij de casus *Red ons bos* zijn de twee trekkers geïnterviewd en hebben vijf andere actievoerders gereageerd op de oproep voor een interview, wat resulteerde in zeven respondenten. Van *Werkgroep Zwartendijk* zijn vijf bestuursleden en een voormalig bestuurslid geïnterviewd. Van *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* hebben we zes leden gesproken, waarvan er drie voornamelijk zijn benaderd als lid van *Actiecomité Horstermeerpolder*.

In het begin van het interview werd de respondent gevraagd om de geplande landschapsverandering te beschrijven en zijn of haar mening erover te geven (zie Bijlage 2). Daarna nam de interviewer de respondent mee naar het eerste moment waarop hij/zij ermee geconfronteerd werd om vervolgens dieper in te gaan op de eerste reactie. Na enige vragen over de organisatie en het functioneren van de groep en de strategie kwamen vragen over de (persoonlijke) drijfveren om actief te worden aan bod. Ten slotte ging het interview dieper in op de collectieve identiteit van de groep en op de ideologie van de respondent.

De moeilijkheid bij het onderzoeken van persoonlijke drijfveren enerzijds en de collectieve identiteit anderzijds is dat deze twee elementen in de loop der tijd zo met elkaar vervlochten zijn dat ze bijna niet meer uit elkaar zijn te halen. Daar komt nog bij dat in retrospectief de meningen van vroeger in het licht van vandaag geplaatst worden, waardoor ze anders geïnterpreteerd worden en wellicht

meer in lijn met de collectieve identiteit. In lijn met Melluci (1995) en Billig (1995) erkennen we dat de collectieve identiteit niet statisch is, maar dat er voortdurend een wisselwerking optreedt tussen de persoonlijke sociale identiteiten en de collectieve identiteit. Om de dynamiek van de drijfveren en de collectieve identiteit te kunnen bestuderen, is in de interviews expliciet gevraagd naar de veranderingen die hebben plaatsgevonden.

4 Resultaten quick scan

Algemeen

De quick scan richtte zich niet specifiek op protestgroepen maar ook op initiatieven die vanaf de oprichting voornamelijk hebben gekozen voor samenwerking en debat. Initiatieven met zo'n reacties op een ingreep waren echter moeilijk te vinden. Een voorbeeld is 'waterband' die een alternatieve visie heeft op de inrichting van de Rijnwaterwaarden in Arnhem. Voor kleinere ingrepen in het landschap zijn ook voorbeelden te vinden zoals Stichting A50DB (Renkum) die kansen zag bij de verbreding van de snelweg A50 en Beschermers van Amstelland die tal van kansen zien om de vele bedreigingen in het gebied ten goede te keren. Groepen die in een later stadium kiezen voor samenwerking met andere partijen komen vaker voor, zoals actiegroep Sint Pietersberg Adembenemend Partijen die uiteindelijk samen met Gemeente, Provincie en Natuurmonumenten een plan uitwerkten voor de beëindiging van de mergelwinning.

Van 43 actiegroepen uit de quick scan was te herleiden in welk soort landschap de ingrepen plaatsvonden waartegen zij ageren. Bij 7 van de 43 initiatieven was verwaarlozing, verval of de behoefte tot behoud de aanleiding voor oprichting. Van deze initiatieven beschermden zes het cultuurlandschap, en nam één het op voor een natuurlijk landschap. Deze initiatieven richten zich op het herstel of beheer van een locatie, een gebied, of specifieke elementen. Verder is in enige gevallen de behoefte om een gezonde (eigen) bedrijfsvoering te combineren met het behoud van het landschap een motief zijn voor het vormen van een groep. Omdat deze zeven initiatieven zich niet verzetten tegen een ingreep, zijn de uitsluitend de overige 36 initiatieven voor verdere analyse meegenomen.

Cultuurlandschappen

Het grootste deel (29) van de 36 initiatiefgroepen is opgericht naar aanleiding van een ingreep in een 'cultuurlandschap'. Het landschap verandert (deels) van functie en wordt in de helft van de gevallen roder (bebouwing) en in zeven gevallen grijs (infrastructuur). De mate waarin het gebied roder of grijs wordt is buiten beschouwing gelaten. Dit is niet alleen afhankelijk van de omvang van de ingreep en de schaal waarop wordt gekeken maar ook van het perspectief van degene die het benoemt. Er wordt grootschalige infrastructuur aangelegd, of er moeten energievoorzieningen als hoogspanningsmasten of grote windturbines komen. Het kan gaan om de bouw van woningen of van bedrijven (stallen, kassen, industrieterreinen).

Behalve roder of grijs kan een enkele maal ook een functieverandering van bijvoorbeeld agrarisch naar recreatief, al dan niet met gevolgen voor de exclusiviteit wat betreft het gebruik van het gebied na de verandering, aanleiding zijn om in actie te komen. Los van functieveranderingen is schaalvergroting in de landbouw (megastallen) bij drie van de 29 onderzochte initiatieven de aanleiding voor het ontstaan. Het omzetten van cultuurlandschap in natuur(lijker) landschap was in zeven gevallen aanleiding voor het ontstaan van burgerinitiatieven.

Veelal gaat het nog om plannen, soms is de ingreep al uitgevoerd. Het gaat dan ook niet altijd om verzet. Ook het verminderen van de (verwachte) impact, of het verkrijgen van inspraak in het geheel kan een van de doelen van een initiatiefgroep zijn, eventueel door het aanbieden van alternatieven voor de geplande ingreep. Ook komt het voor dat een initiatief start als reactie op een specifieke ingreep, en nadien blijft bestaan met het behoud van het gebied, of aspecten daarvan in het algemeen, als doel.

Voor één initiatief wordt een toekomstige ingreep gezien als aanleiding om op voor te sorteren: natuur creëren op en rond het boerenpand dat voor 2018 moet veranderen van functie in het kader van de geplande Ecologische Hoofdstructuur (Stichting Brokkenbroek). Ingrepen die in meer dan één gebied spelen, zoals de bouw van megastallen, of ontpoldering, zijn aanleiding tot zowel lokale, als landelijke initiatieven. Het landschap is niet altijd de enige of belangrijkste reden voor verzet. Naar aanleiding van de megastallen bijvoorbeeld is er veel aandacht voor gezondheids- en milieuaspecten.

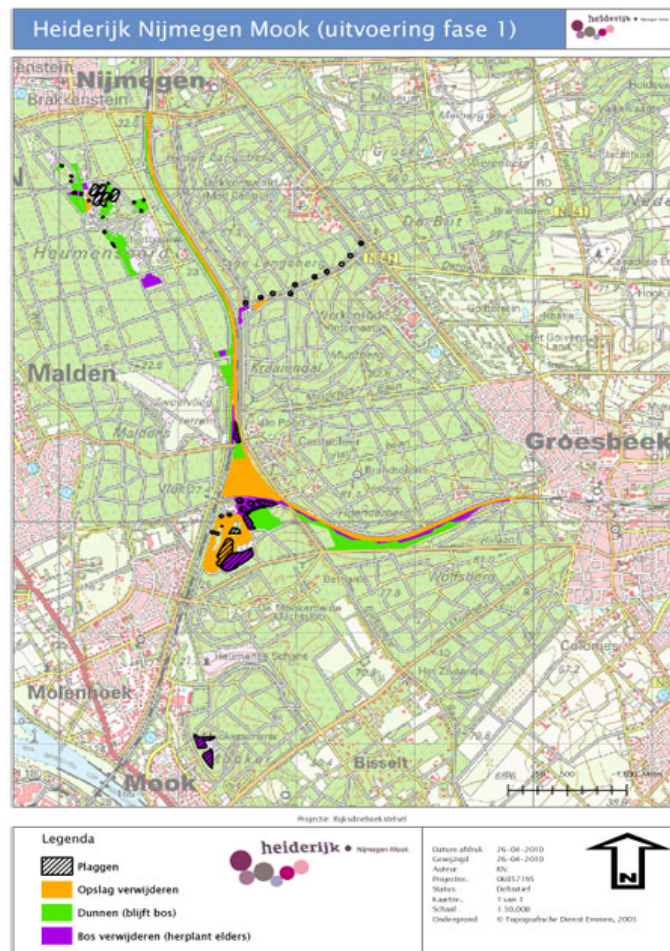
Natuurlandschappen

Van de 36 initiatieven zijn er zeven ontstaan naar aanleiding van ingrepen in natuurlandschappen. Het gaat, in iets meer dan de helft van de gevallen (vier), om bouwen in het gebied en in twee gevallen om verandering van het type natuur en/of het beheer, met name het kappen van bos.

5 Red ons bos

5.1 Introductie

De actiegroep 'Red ons bos' is opgericht in reactie op plan 'Heiderijk Nijmegen Mook' waarin Natuurmonumenten, gemeente Nijmegen, Staatsbosbeheer en Prorail samen werken aan het herstel en uitbreiding van de heide. Het plan heeft betrekking op een natuurgebied tussen Nijmegen, Groesbeek en Mook met een totale oppervlakte van 3000 hectare en wordt gecoördineerd door de bosgroepen (Figuur 5). Dit gebied bestaat overwegend uit bos waarin vier heidegebieden gesitueerd zijn: Mookerschans, Mookerheide, Heumenseschans en Heumensoord. Om deze gebieden met elkaar te verbinden en de heide verder te ontwikkelen, zullen in het kader van project Heiderijk bomen gekapt worden, opslag van houtige gewassen wordt verwijderd en er wordt geplagd. De hoofdreden voor het ontwikkelen van heide is om kwetsbare soorten te ondersteunen, zoals de gladde slang, de zandhagedis, de zadelsprinkhaan en de groene specht. Het creëren van heide past in de leefgebieden benadering van het ministerie van Economische Zaken (EZ), waarbij de focus niet ligt op het beschermen van individuele soorten maar op het in standhouden van leefgebieden waarin beschermde planten en dieren voorkomen, in dit geval heide en bosrand soorten¹.

Figuur 5:
Uitvoering fase 1 project heiderijk.
Bron: www.heiderijk.nl

¹ Bron: www.Heiderijk.nl/, 3 maart 2011

De werkzaamheden zijn verdeeld over drie fases. De eerste fase is eind 2009, begin 2010 uitgevoerd en heeft betrekking op 83 hectare bos. Hiervan is volgens de cijfers van Heiderijk 17 hectare bos verwijderd, in 38 hectare is houtopslag verwijderd en 29 hectare bos is gedund. Daarna is 14 hectare geplagd². Zoals te zien op Figuur 5, concentreert deze fase zich vooral op het gebied ten noordoosten van Molenhoek.

Samen met de tweede en de derde fase moet er 300 hectare heide ontstaan. Begin oktober 2010 hebben de betrokken partijen besloten om deze laatste twee fases uit te stellen naar 2015 en om eerst te evalueren of de populatie bedreigde diersoorten ook echt toeneemt (Gelderlander, 2010).

Actiecomité Red ons bos biedt verzet tegen plan Heiderijk omdat zij het kappen van bomen niet gerechtvaardigd vinden en al helemaal niet voor het ontwikkelen en uitbreiden van een cultuurlandschap zoals heide. Red ons bos is opgericht door twee inwoners van Groesbeek. Eén van hen heeft tijdens een fietstocht in het gebied in de winter van 2009 de werkzaamheden gezien en heeft telefonisch contact gezocht met Staatsbosbeheer. Begin maart zijn de trekkers gaan flyeren op plekken waar veel mensen het bos inkomen en zij hebben mensen gevraagd om de flyers in hun netwerk te verspreiden (Figuur 6). Er is door een vriend in deze eerste dagen een website gemaakt.

De groep is ontstaan doordat de trekkers via de flyers en de website mensen oproepen om een protestmail te schrijven aan de projectleiding van Heiderijk met een cc naar Red ons bos. Uit deze e-mails hebben de trekkers vervolgens de meest inhoudelijke reacties geselecteerd en de schrijvers hiervan uitgenodigd voor een overleg dat half april 2010 plaatsvond. Hierbij waren volgens een schatting van de trekkers 10 tot 12 mensen aanwezig.

Red ons bos, stop de kaalslag

Ruim 83 hectaren bos tussen Nijmegen, Groesbeek en Mook zijn verloren gegaan om er hei van te maken.
Volgens plan Heiderijk moet het heidegebied 300 hectaren gaan beslaan. Daarvoor moet nog heel veel bos wijken.
Dit valt nog te stoppen.

De plannenmakers hebben ervoor gekozen het bos "om te vormen" naar heide. Achter de ontwerptafel wordt bedacht wat hier wel en niet mag groeien en leven.
Er is geen democratische besluitvorming aan te pas gekomen.

In Nederland komt aaneengesloten bos weinig voor. Hier hebben we zo'n bos, maar moet het wijken voor hei. Dit is kiezen tegen natuurlijke ontwikkeling en volgt de waan van de dag: hei is "in". De waarde van het bos wordt niet erkend.
Een eenmaal gekapt bos, heb je niet zomaar terug.

Zie voor meer informatie over dit project onze website:
www.redonsbos.nl

Laat je stem horen en protesteer tegen deze kaalslag op:
info@heiderijk.nl (de plannenmakers),
met cc aan initiatiefnemers tegen deze plannen:
redhetbos@upcmail.nl

Figuur 6:

Flyer van Actiecomité Red ons bos

² Hectares zijn afkomstig uit de factsheet van Heiderijk op www.Heiderijk.nl, 3 maart 2011

Dit overleg kan gezien worden als het begin van de actiegroep die verder geen rechtsvorm of statuten kent en dus ook geen officiële oprichtingsdatum. Er is hierdoor ook geen voorzitter of secretaris en geen leden of donateurs. Er is een mailinglijst van mensen die actief zijn en worden uitgenodigd voor de overleggen die bij de trekkers thuis gehouden worden. Er zit enig verloop in deze lijst, maar het aantal blijft rond de 20 personen door nieuwe aanwas.

Begin maart 2010 hebben de trekkers de pers benaderd en hebben zij een gesprek gehad met de projectleider van Heiderijk en een medewerker van de gemeente Groesbeek. Vervolgens hebben zij bij de gemeente Groesbeek een burgerinitiatief ingediend, waarin de raad werd gevraagd zich uit te spreken over Heiderijk, maar dit werd door B&W niet-ontvankelijk verklaard. De brief kwam wel op de lijst van ingezonden stukken van de gemeenteraad op 29 april 2010 (VK29/4/10). Vanuit de actiegroep zijn veel mensen benaderd om bij deze raadsvergadering aanwezig te zijn, wat naar eigen zeggen resulteerde in de aanwezigheid van 60 tot 80 burgers op de publieke tribune. In deze maand hebben de trekkers ook een handhavingsverzoek ingediend bij het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I, thans ministerie van Economische Zaken, EZ) omdat er volgens hen te veel geplagd en gekapt is, omdat er is gekapt in broedtijd en omdat er te groot materieel is ingezet. Half januari 2011 is dit verzoek door het ministerie afgewezen omdat er volgens een rapport van de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) de Flora- en Faunawet niet is overtreden. Alles is in werk gesteld om het proces zorgvuldig te laten verlopen en het is begeleid door ecologen, zo luidt de conclusie.

In het kader van het maandelijks nieuwscafé van De Gelderlander heeft er op 28 mei 2010 ook een debat plaatsgevonden over Heiderijk waarbij zowel leden van de actiegroep aanwezig waren als voorstanders waaronder de projectleider van Heiderijk en Milieudefensie Nijmegen. Naast de gemeente Groesbeek is de actiegroep ook op de gemeenteraad van Heumen afgestapt, die op 2 juni besloot om eisen te stellen aan het verlenen van kap- en aanlegvergunningen voor project Heiderijk zoals een communicatieplan en een plan voor de herplant (Gelderlander 4 juni 2010).

Zij hebben ook contact gezocht met de Provinciale Staten. In samenwerking met een statenlid zijn er vragen opgesteld aan de Staten waardoor het thema is geagendeerd. Ook heeft een betrokkene bij de actiegroep namens Red ons bos spreektijd aangevraagd om in de Staten de standpunten van de actiegroep onder de aandacht te brengen. Op 26 augustus 2010 is er een themabijeenkomst geweest in de raadszaal van Groesbeek waarin de projectleider Heiderijk heeft toegelicht en burgers spreektijd kregen.

5.2 Drijfveren

5.2.1 Ideologie

De actievoerders worden erg gedreven door hun ideologie. Zij zijn het niet eens met de natuur die beoogd wordt in het project Heiderijk en ook niet met de manier waarop deze gerealiseerd wordt.

Natuurbeelden

De actievoerders vinden heide geen natuur omdat de natuurlijke processen er aan banden worden gelegd. Het is een statisch landschap wat alleen kan blijven bestaan doordat de mens blijft ingrijpen om het gebied open te houden. De natuurdimensie die door de geïnterviewden voorop staat is dan ook ontwikkeling. Volgens een van de trekkers; *"Natuur is iets wat zich natuurlijk ontwikkeld. (...) iets wat vanzelf groeit, iets wat vanzelf komt als ik er niks aan doe."* Dat de natuur ook spontaan moet zijn ontstaan en er dus geen plan of ontwerp van de mens achter behoort te zitten, wordt als wat minder belangrijk gezien. Zo is het bos bij Groesbeek niet spontaan ontstaan maar aangeplant om de mijnbouw van hout te kunnen voorzien. Hoewel deze planmatige oorsprong als argument gebruikt

kan worden om het bos niet als natuur te zien, vinden de actievoerders dat minder belangrijk. Voor hen is doorslaggevend dat er eeuwen van natuurlijke processen hebben plaatsgevonden waardoor het in de loop der tijd steeds natuurlijker is geworden.

Grondhouding

Voor de respondenten speelt de natuurlijke ontwikkeling ook een grote rol in de manier waarop de mens met de natuur om behoort te gaan. De mens zou de natuurlijke processen zoveel mogelijk ruim baan moeten geven: *“De tijd vereist bepaalde aanpassingen. Maar verder zou je ook ontzettend met je vingers van dat bos af moeten blijven”*. De respondenten geven aan dat het in Nederland en in de huidige samenleving niet altijd mogelijk is om deze lijn te blijven volgen. Maar zij vinden dat hier wel zoveel mogelijk naar gestreefd moet worden omdat landschappen waarin deze natuurlijke processen plaatsvinden meer waarde hebben dan *“...een landschap waar niks meer mag groeien, behalve wat we in Nederland hebben gezegd, een heide plantje en een diertje wat daarvan leeft...”* Hieruit spreekt een ecocentrische visie waarin de mens de natuur zoveel mogelijk de ruimte geeft. Deze ecocentrische houding komt ook naar voren als zij onderstrepen dat men uit moet gaan van wat er in het landschap aanwezig is en niet van de wensen van de mens. Het gaat er niet om wat de mens mooi vindt, waar behoefte aan is of wat in de mode is. Alle respondenten geven aan dat zij het bos erg mooi vinden, maar de meesten geven gelijk aan dat hun voorkeur niet de kern van de zaak is; het gaat niet om de mens, het gaat om de natuur die bepaalt. Veel geïnterviewden zien de omvorming tot heide dan ook als een modegril van de mens, het is iets waar we nu behoefte aan hebben dus maken we het en we doorsnijden daarmee de natuurlijke processen.

Allemaal geven ze toe dat er wel enige vorm van beheer nodig is, maar dat is hooguit een beetje bijsturen, bijvoorbeeld als een plant of boom andere soorten verdrukt (zoals vogelkers) of als er omgevallen bomen over het pad liggen.

De respondenten maken dus een duidelijk onderscheid tussen mens en natuur. De mens wordt gezien als iets wat buiten de natuur staat en er een slechte invloed op uit oefent; *“je moet kijken wat het gevolg is als de mens er niet meer aan te pas komt.”* Toch ziet het merendeel van de respondenten de mens wel als onderdeel van de natuur, omdat wij ook levende wezens zijn. Daarbij maken zij wel allemaal de kanttekening dat de mens er wel erg slecht of dom mee omgaat. De respondenten kunnen dan ook nauwelijks voorbeelden bedenken van gevallen waarin menselijk ingrijpen in de natuur een positief effect heeft. Wel kan de mens voorwaarden scheppen door bijvoorbeeld ecoducten aan te leggen en door bebouwing te beperken. De slechte invloed van de mens op de wereld zet enkele respondenten ook aan tot doemdenken.

Ook op andere plekken in Nederland wordt bos gekapt om heide te creëren, zoals het Drents-Friese Wold en het Dwingelderveld. Hoewel dit verder weg is, maken zich ook hier zorgen om omdat het indruist tegen hun ecocentrische wereldbeeld waarin natuurlijke processen centraal staan.

Hoewel voor velen hun mening over de natuur en het beheer hiervan centraal staan, zijn enkele respondenten ook vooral gegrepen door het (on)democratische gehalte van het project. Twee respondenten praten tijdens het interview meer over het democratische gehalte dan over de natuur. Hoewel veel respondenten benadrukken dat het project stiekem in gang is gezet zonder duidelijke inspraak, vormt het ideaal van een eerlijk en democratisch proces voor enkele respondenten de belangrijkste drijfveer om in actie te komen.

5.2.2 Identificatie

De respondenten omschrijven zichzelf als natuurmensen en ze geven aan veel van bos te houden. De meesten zijn er komen wonen om het bos en één respondent is er geboren en getogen. *“Ik kom uit de buurt van het bos, ben daar geboren in een straat die 100 meter van het bos af in het dorp ligt. Daar ben ik mee vergroeid”*. Alle respondenten zeggen vaak in het gebied te komen om te fietsen of te wandelen. Zij voelden zich er thuis en zijn het bos gaan zien als onderdeel van hun leven en van hun persoonlijkheid, ofwel ze hebben het zich toegeëigend. Doordat zij zich identificeren met de natuur, en het bos in het bijzonder, raakt de kap hen persoonlijk. Het beïnvloedt niet alleen hun activiteiten die ze er ondernemen en de ervaringen die ze er opdoen, maar het grijpt ook in op een diep emotioneel niveau, het raakt hen in hun wezen, in de manier waarop zij de wereld zien en zichzelf daarin definiëren. Omdat het bos onderdeel van hen uitmaakt, vergelijkt één respondent het met een verwonding een ander met *“een steek in je hart”*.

Veel respondenten geven aan dat hun liefde voor het bos voor hen een grote drijfveer was om zich zo in te kunnen zetten. Daarbij benadrukken ze dat het niet een argument is waarom het bos moet blijven, menselijke voorkeuren mogen hier geen rol spelen, dat vinden ze te antropocentrisch. Maar het geeft hen wel de kracht en het uithoudingsvermogen om zich hard te kunnen maken voor het bos (Figuur 7).

Figuur 7

Een zadelsprinkhaan is uit een boom gehouwen en biedt toegang tot het nieuwe sprinkhanen-reservaat.

De identificatie met het bos is bij alle respondenten groot, maar de identificatie met de actiegroep is veel kleiner. Zij hebben er veel steun aan, vinden er troost bij gelijkgezinden en kunnen als groep gemakkelijker tot actie overgaan, maar de groep lijkt niet zo'n grote rol te spelen in de eigen identificatie. Dit komt waarschijnlijk ook doordat de groep niet zo hecht is. Een respondent zegt dit ook letterlijk: *"Het is een beetje los zand. We komen bij elkaar en gaan weer uit elkaar (...) Het is lastig om echt een identiteit, om er echt iets van te maken."* Toch konden de leden zich blijkbaar voldoende herkennen in de groep om zich erbij aan te sluiten, doordat ze een gelijke mening hadden, de trekkers kenden of omdat de acties hen aanspraken: *"Dat ze de hele dag met flyers gingen lopen, dat sprak me erg aan, dat zij zich zo inspanden."*

5.2.3 Woede

De woede over het project komt bij alle respondenten zowel verbaal als non-verbaal duidelijk in de interviews naar voren. Meer dan de helft van de respondenten geeft aan nog steeds zó boos te zijn, dat zij zichzelf niet altijd in de hand kunnen houden. Uit voorzorg doen ze daarom niet mee aan bepaalde activiteiten of zijn ze een tijdje wat minder actief betrokken bij de groep omdat het een te groot beslag legt op hun bestaan. *"Ik heb nu een beetje afstand genomen, want ik trek het niet meer. (...) Ik moet niet op zo'n avond de microfoon gaan pakken, dan word ik echt kwaad en dat doet de discussie niet goed."*

Voor veel respondenten helpt de actiegroep bij het kanaliseren van hun woede. Door er niet alleen mee te blijven worstelen, maar om de boosheid te kunnen delen met gelijkgezinden maakt het behapbaar. *"Dan heb je met gelijke mensen die er praktisch hetzelfde over spraken. Dat was een enorme troost. Kon je je woede kanaliseren."* Daarnaast geeft de actiegroep de betrokkenen de mogelijkheid om deze boosheid om te zetten in actie doordat de betrokkenen elkaar aanvullen en van elkaar leren. Zo is de een wat rationeler, heeft iedereen andere vaardigheden, netwerken, ideeën en kennis. Dit geeft de betrokkenen net het duwtje in de rug om hun woede om te kunnen zetten in actie. Echter lukt dit niet bij iedereen; *"De eerste mensen kwamen met hun boosheid, maar dat wil niet zeggen dat ze ook daadwerkelijk een bijdrage kunnen leveren aan het voeren van een actie."*

De reden voor de woede is niet eenduidig. Grotendeels is de woede terug te voeren op hun identificatie met het bos en de 'verwonding' die zij hebben opgelopen nu het bos deels is gekapt. De woede wordt verder versterkt door het de schenden van vertrouwen. De respondenten gingen ervan uit dat het bos het bos zou blijven omdat zij vertrouwen hadden dat de beheerders er goed voor zouden zorgen. *"Ik weet ook wel dat het bos niet van mij was, maar ik dacht dat het bos van het bos was en dat het bos bleef. Dat vertrouwen had ik en dat is volkomen geschaad."* Hierdoor is men dus vooral ook teleurgesteld in de beherende instanties en de overheid.

Daarnaast komt er veel woede voort uit onbegrip, zij begrijpen niet waarom zo'n grootschalige ingreep in de natuur nodig is en kunnen zich niet vinden in de argumenten waarop Heiderijk is gestoeld. Dit onbegrip is vooral terug te voeren op het verschil in ideologie tussen de actievoerders en project Heiderijk. Vooral de trekkers geven dan ook aan dat het een combinatie is van gevoel en verstand. Aan de ene kant zijn ze erg inhoudelijk bezig met het uitzoeken van de argumenten en aan de andere kant worden ze er emotioneel door geraakt. Tussen het gevoel en het verstand zit ook een wisselwerking, doordat zij ook na gesprekken en het verzamelen van informatie het nog steeds niet begrepen, werd hun woede verder aangewakkerd. Ook de manier waarop het plan is ingevoerd, maakt bijna alle respondenten nog bozer. Dat er nauwelijks inspraak of communicatie is geweest, druist in tegen hun rechtvaardigheidsgevoel en ook hierdoor is hun vertrouwen in overheidsinstanties beschadigd.

5.2.4 Effectiviteit

Alle respondenten hebben doelen voor ogen die ze wilden bereiken en die voor hen een motivatie vormen om deel te nemen aan acties. Het voornaamste doel is uiteraard het stopzetten van Heiderijk, maar respondenten noemen ook andere doelen zoals het bieden van weerstand, een discussie voeren, bekendheid creëren bij het brede publiek en het tegenhouden van soortgelijke projecten elders in het land.

Na een halfjaar actievoeren is Heiderijk stopgezet. Volgens de respondenten komt dit deels door hun weerstand en deels door het nieuwe politieke klimaat en de bezuinigingen. Enerzijds vinden de respondenten dat ze iets bereikt hebben, maar allemaal zijn ze nog steeds erg bezorgd over de toekomst. De tweede en derde fase hangen nog altijd in de lucht. Het is niet duidelijk wanneer die uitgevoerd gaan worden en de respondenten vrezen dat deze over een paar jaar in snel tempo alsnog worden uitgevoerd. Te snel om nog adequaat te kunnen reageren omdat de actiegroep dan niet meer bij elkaar is. De betrokkenen bij de actiegroep zijn sinds het uitkomen van dit nieuws dan ook veel minder actief geworden en zij zien ook de noodzaak niet om nu actie te ondernemen.

De trekker die niet gemotiveerd werd door het idee iets te willen bereiken, geeft aan dat hij geen keuze had. *“Het is geen kosten-baten analyse. Ik heb meer het idee alsof ik geen keuze heb, ik moest het doen. (...) Het heeft alleen op een grote afstand te maken met wat een eind doel zou kunnen zijn.”* Hieruit blijkt dat deze trekker veel meer werd gedreven door woede, identificatie met het bos en ideologie dan door effectiviteit.

5.3 Sociaal kapitaal

5.3.1 Onderlinge relaties

Het gebied wordt omringt door verschillende dorpen en een stad, waaronder Groesbeek, Plasmolen, Malden en Nijmegen. Hierdoor is er een grote ruimtelijke spreiding van de mensen en kan er nauwelijks gesproken worden van collectief sociaal kapitaal op de schaal van het hele bosgebied. De trekkers van Red ons bos konden tijdens de oprichting dus niet terugvallen op het collectief sociaal kapitaal van hun wijk of van Groesbeek en op hun persoonlijke sociale netwerk. Zij hebben hierdoor naar verhouding veel tijd en energie moeten steken in het mobiliseren van bewoners vanuit het hele gebied en het opbouwen van vertrouwensrelaties binnen de actiegroep.

De respondenten beschrijven de actiegroep als vrij losjes. De groep is niet zo hecht en staat open voor veel verschillende mensen en initiatieven. Een van de trekkers geeft zelfs aan dat als er nog tien andere actiegroepen worden opgericht dat alleen maar goed is; hoe meer protest hoe beter en dat hoeft niet allemaal via Red ons bos. Binnen Red ons bos zijn er veel verschillende initiatieven die de groepsleden zelf bedenken en die ze dan zelf leiden. Soms voeren ze die uit met andere groepsleden maar het komt ook geregeld voor dat zij die ondernemen met mensen uit hun eigen sociale netwerk. Niet alle acties worden gevoerd onder de noemer van de actiegroep, omdat er soms niet genoeg mensen van de groep zich in de geschreven tekst of in de actie kunnen vinden. Dit is ook de reden geweest dat ze geen stichting of vereniging geworden zijn, ze willen ook op persoonlijke titel dingen doen en de organisatie zo open mogelijk houden. Dit betekent ook dat er geregeld nieuwe mensen bij komen en anderen de groep weer verlaten. Uit deze beschrijving blijkt dat het sociaal kapitaal van de groep vrij klein is, men roept net zo goed vrienden of familie op om actie te voeren als mensen van Red ons bos.

5.3.2 Collectieve identiteit

De actievoerders zijn allemaal woedend en het vinden van gelijkgestemden geeft hen bevestiging dat hun standpunt toch nog niet zo gek is. Dit was ook de reden waarom de trekkers zijn gaan flyeren. Zij vroegen zich af; *“zijn wij nu de enige die dit idioot vinden?”* Zij vonden al snel weerklank bij bezoekers van het bos en uit deze bevestiging is de actiegroep ontsproten. Het hebben van een gezamenlijk doel bindt de groepsleden en geeft hen troost en een handvat om actie te ondernemen: *“Die mensen hadden al een netwerk. En daar kwam iedereen naar toe, nou ja, iedereen, heel veel mensen. Waar ik dan eentje van was. Dat was zo’n troost. Dan heb je gelijke mensen die er praktisch hetzelfde over spraken (je hebt natuurlijk detail verschillen). Dat was een enorme troost.”*

Naast dit grote gemeenschappelijke doel delen de groepsleden nog meer met elkaar: hun maatschappijkritische houding. Het merendeel van de respondenten vertellen dat zij het niet eens zijn met de manier waarop de maatschappij werkt en zijn erg betrokken bij mondiale problemen zoals klimaatverandering. Bij de actiegroep vinden ze niet alleen gelijkgestemden als het gaat over de natuur en de democratie, maar zien zij ook dat anderen zoekende zijn naar hun plek in de maatschappij. Deze uitgangspositie draagt ook bij aan een gezamenlijke identiteit.

Het hebben van een gemeenschappelijke ‘vijand’ sterkt het wij gevoel van de groep. Red ons bos staan lijnrecht tegenover de instanties die dit project uitvoeren en steunen, waaronder de projectleiding, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de gemeente Groesbeek en het ministerie van EZ. Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hadden altijd hun sympathie, ze vonden het goede organisaties en hadden er vertrouwen in. *“Toen had ik helemaal niet in de gaten tegen wie we aan het vechten waren. Uiteindelijk is dat gewoon het ministerie”*. Naast letterlijke verwijzingen naar de ‘vijand’ of de tegenpartij, geven alle respondenten dit ook indirect aan door negatief of enigszins neerbuigend over hen te praten; *“Die komen van achter hun tekentafels hier maar even wat doen.”* *“Dat vind ik van een smerigheid daar kan ik niet tegen.”*

Vooraf respondenten die erg emotioneel bij betrokken zijn, praten negatief over de instanties en gebruiken daarbij vaker negatieve benamingen, zoals *‘stelletje gekken’* en *‘hobbyisten’*. De tegenpartij wordt vaak gezien als groot en machtig, als een machinerie die maar door blijft draaien en al lang geleden is opgestart. Dit kleiner voelen dan de tegenstander maakt de groep hechter. *“Dan merk je dat je tegen enorme kolossen van bedrijven werkt waarvoor dit soort dingen gewoon niet tellen.”* Tegelijkertijd zijn er ook enkele respondenten die aangeven dat bepaalde personen of instanties wel deskundig zijn of open staan voor hun standpunt. Dit maakt hun houding tegenover de ‘vijand’ wat genuanceerder. Voorbeelden die worden gegeven zijn de griffier van de gemeente Groesbeek, de projectleider van Heiderijk en de gemeente Heumen. Een respondent zegt over de projectleider: *“Die heeft mij heel beschaafd te woord gestaan. Die man weet van wanten en die weet ook van praten. Daar was ik een eerste instantie best een beetje positief door, dat ik dacht van daar zitten niet van die botte boeren die maar wat doen. Maar goed, toen was het al te laat.”*

Veel respondenten beschrijven dat ze in het begin wel geprobeerd hebben om de argumenten te begrijpen en om in discussie te gaan, maar geven aan dat dit niet is gelukt. Dit komt volgens hen doordat ze geen antwoorden kregen op hun vragen of omdat er niet op hun argumenten werd gereageerd. Daarnaast is het aannemelijk dat de actievoerders de argumenten niet kunnen accepteren. Een van de respondenten geeft dit zelf ook aan: *“De voordelen kan ik letterlijk wel zien. Als iemand mij die vertelt, een bioloog, dan geloof ik dat wel, maar ik wil ze niet zien.”* Hiermee geeft hij ook aan dat de argumenten gefilterd doorkomen. Aangezien de trekkers van de eerste gesprekken met de projectleider alleen maar bozer werden, zagen ze geen andere mogelijkheid dan actie te voeren.

Het onbegrip, de weerstand en het wantrouwen zorgen ervoor dat de actiegroep op zoek gaat naar de verborgen agenda van de tegenpartij. Zo leggen ze vrij veel nadruk op de financiering van het project, omdat de financiële bronnen het project wellicht sturen en omdat de projectleiding hier in de communicatie niet of nauwelijks op ingaat. Zij zien het daarom als hun taak om deze verstopte argumenten boven tafel te krijgen.

5.4 Strategie

De trekkers benadrukken vooral dat zij een groep wilden die zich toelegt op het verzamelen van informatie om een sterke argumentatie heeft. Zij wilden geen 'schreeuwers' en hebben daarom vooral mensen uitgenodigd die in hun protestmail aan Heiderijk veel inhoudelijke argumenten schreven. Zoals ze het zelf beschrijven: *"boos maar wel beargumenteerd"*. De trekkers zien vooral een rol om de belangen (van het bos en de lokale bevolking) te vertegenwoordigen. Zelf leggen ze in het interview uit dat ze op buitenstaanders misschien wel eens schreeuwerig of fel over kunnen komen, maar dat deze felheid gebaseerd is op argumenten. Hoewel zij vooral belangen willen vertegenwoordigen, zorgt hun felheid er tegelijkertijd voor dat zij zich ingraven.

5.4.1 Informatieverwerking en mobilisatie

Informatie

Het zoeken naar informatie wordt door veel verschillende groepsleden gedaan. Het overgrote deel van de informatie komt van internet en soms uit gesprekken met de natuurbeherende organisaties. De trekkers verzamelen de informatie en verwerken het weer in de berichten naar buiten toe. Vooral in drukke tijden verzamelden de trekkers zelf nauwelijks informatie, zij waren al hun tijd kwijt met coördineren. Wel zijn zij een van de weinigen die erg veel tijd besteden aan Red ons bos en het complete verhaal goed voor ogen hebben. Ook zijn zij degene die gemakkelijk de pers te woord staan en een presentatie houden. Dit samen maakt het aannemelijk dat zij fungeren als opinieleiders van de groep. Echter doordat de groep niet zo hecht is en erg plat georganiseerd, is de term 'leider' niet zo toepasselijk.

Mobilisatie

Bij het benaderen van anderen letten de groepsleden er vooral op of ze dezelfde ideeën hebben over het landschap en de maatschappij. Dat ze niet alleen met hun eigen kleine wereldje bezig zijn maar ook oog hebben voor wat er om hen heen gebeurt. Vooral mensen die regelmatig in het gebied komen en er een band mee opgebouwd hebben, zullen zich aangesproken zullen voelen om deel te nemen aan de actie. De trekkers hebben daarom gekozen om in het bos mensen aan te spreken en op te roepen tot het schrijven van een protestmail. Het grootste gedeelte van de actiegroep is door de trekkers geselecteerd uit de cc's van de protestmails. Hierdoor konden de trekkers al een selectie voor een bepaald soort mensen maken. Ook is het door de website mogelijk om een groot publiek op de hoogte te stellen van de actiegroep en mensen te mobiliseren. Daarnaast hebben de trekkers in hun sociale netwerk mensen gevonden die zich hebben aangesloten en soms hebben die weer mensen uit hun kring gemotiveerd mee te doen.

5.4.2 Argumenten

Objectiverende argumenten

De actiegroep maakt gebruik van de expertise van wetenschappers en verwijst hier ook naar. Zo staat er op hun website te lezen: *"Wij zijn geen biologen, maar krijgen diverse reacties van mensen die goed in dit onderwerp thuis zijn"*. De argumenten die hieruit voortvloeien trekken vooral de haalbaarheid van het project in twijfel; het is nog maar de vraag of de zeldzame diersoorten terugkeren. Daarnaast is ook de bijdrage van prof.dr. Zwart belangrijk. Deze hoogleraar

natuurfilosofie heeft in De Gelderlander een opiniestuk geschreven en heeft een presentatie gegeven bij de Gemeenteraad Heumen en tijdens een voorlichtingsavond van de SP, en bij het nieuwscafé van De Gelderlander. Het argument dat hij vooral onderstreept is dat de heide in het gebied geen oorspronkelijke natuur is, maar dat dit een door eiken gedomineerd loofwoud is. Heide is daarentegen een kunstmatig landschap dat is ontstaan als gevolg van ontbossing door de mens. Daarnaast moet heide beheerd worden om het in stand te houden. Ook over de financiering brengt de actiegroep objectiverende argumenten naar voren, waarnaar ook prof. Zwart zijdelings verwijst. Zij identificeren twee drijvende financiële krachten achter het project. Enerzijds levert het kappen van hout geld op omdat dit als brandstof kan dienen voor groene stroom en omdat de houtprijzen nu hoog zijn. Anderzijds waren er bij de start van het project veel subsidies beschikbaar voor heide. Ten slotte wijst de actiegroep erop dat er in Nederland weinig bos is en dat de kap ervan de CO₂ doet toenemen.

Ervaringsgerichte argumenten

Het belangrijkste ervaringsgerichte argument dat de actiegroep aandraagt, gaat in op de manier waarop gekapt is. Een geïnterviewde heeft al eerder ervaring opgedaan met de kap van een stuk bos bij zijn huis en vertelt dat dit erg snel na de verstrekking van de kapvergunning gebeurde. Ook de kap zelf voltrok zich in rap tempo. Dit wordt bevestigd door vrijwel alle respondenten, waarbij zij benadrukken dat er erg zwaar materieel is ingezet voor het kappen en plaggen. Ook concluderen de actievoerders op basis van eigen waarnemingen dat de kap niet volgens de regels is verlopen. Dit was ook reden om een bezwaar in te dienen bij het ministerie van EL&I (nu EZ). Volgens een reactie op de website: *“Om nog maar niet te spreken over dat zware materieel dat zeer onvoorzichtig overal doorheen ploegt en werkelijk nergens naar kijkt. Bomen, planten, paadjes alles wordt kapot gereden”*.

Daarnaast gaan ervaringsgerichte argumenten over de manier waarop het proces is verlopen. De actiegroep benadrukt dat het plan lang geheim gehouden is, dat er nauwelijks inspraak is geweest en dat de kap zelf voor veel omwonenden het eerste moment was waarop ze met de plannen geconfronteerd werden. Hierin worden zij gesterkt door de ervaringen van de Woudreus, een vergelijkbare actieroep die in verzet is gegaan tegen de kap in het Drents-Friese Wold. Op de website staat hierover de volgende opmerking: *“Uit de reacties die wij op onze actie krijgen, blijkt dat velen zich overvallen voelen door het project. Men wordt geconfronteerd met de kaalslag, bijna niemand wist van de plannen. Degenen die er wel van wisten, zijn veelal geschrokken van de proporties.”* Ook de ervaringen van het landschap na de kap worden als argumenten gebruikt. Het is lelijk, open en lawaaiig omdat het geluid van de trein veel verder draagt nu de bomen niet meer langs het spoor staan. Een reactie van de website: *“Ik fietste daar gisteren met de wind tegen en het is een soort windkuil geworden, vreselijk. Terwijl vroeger de bomen de wind tegen hielden”*. Dit argument wordt niet alleen gebruikt om te benadrukken dat de beleving van het gebied achteruit is gegaan, maar ook om de negatieve impact ervan op de dieren te benadrukken.

Morele argumenten

Het morele argument dat voor Red ons bos op de voorgrond staat, verwijst terug naar de manier waarop het bos (en natuur in het algemeen) beheerd moet worden. Zij zijn voor minimaal menselijk ingrepen in het gebied, zodat wat er groeit kan blijven groeien en de natuur niet naar menselijke hand wordt gezet. De natuurlijke ontwikkeling is belangrijk en moet niet onderbroken worden door modegrillen van de mens. In het verlengde van dit argument ligt de overweging dat bij project Heiderijk de middelen niet in verhouding staan tot het doel. Red ons bos onderschrijft dat het redden van kwetsbare soorten belangrijk is, maar vindt dat dit ook elders in Europa kan. De grootschalige omvorming tot heide is hiervoor niet nodig en tegen het creëren van wat meer open plekken zouden zij niet in verweer gekomen zijn. Ten slotte verwijzen respondenten en reacties op de website naar de toekomstige generaties, deze zullen het bos niet meer meemaken zoals het er uitzag.

Ook de argumenten worden veelal op een strategische manier gebruikt, om te objectiveren, persoonlijke ervaringen te benadrukken of om te moraliseren. Echter, omdat de weerzin tegen het project in alle argumenten doorklinkt, raken ook de objectiverende en de ervaringsgerichte argumenten aan morele argumenten. Dit maakt het in de praktijk lastig om de argumenten in de drie categorieën in te delen.

5.5 Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie

De drijfveren, sociaal kapitaal en strategie zijn sterk met elkaar verbonden. De actievoerders hebben grotendeels dezelfde drijfveren en herkennen die in de ander. Deze gebundelde drijfveren vormen vervolgens de basis voor het gedeelde verhaal, wat het sociaal kapitaal verder versterkt. De strategie is hier grotendeels weer op gestoeld, maar wordt mede gevormd in reactie op aanvallen van buitenaf.

Er zijn drijfveren aan te wijzen die de actievoerders niet als argument naar buiten brengen. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de identificatie met en de voorkeur voor bos. De identificatie en de schoonheid van het bos geeft de actievoerders de energie om ervoor te strijden, maar zij gebruiken dit niet als argument omdat dit erg antropocentrisch zou zijn. Het gaat er immers niet om wat de mens wil, maar het gaat erom natuurlijke processen de ruimte te geven. Hoewel identificatie en ideologie belangrijke drijfveren zijn, legt Red ons bos naar buiten toe niet de nadruk op ervaringsgerichte en morele argumenten. Zij benadrukken in de communicatie wel objectiverende argumenten terwijl deze in de motivatie vaak geen grote rol spelen. Een van de objectiverende argumenten die naar buiten toe vrij veel aandacht krijgt maar geen drijfveer was, is de financiering van het project. Dit is een argument dat pas later verder is ontwikkeld.

De groep komt niet voort uit een gemeenschap met veel sociaal kapitaal en is ook niet zo hecht, maar zij hebben wel een duidelijke collectieve identiteit die deels voortvloeit uit hun drijfveren. Het gedeelde verhaal is grotendeels gebaseerd op een gemeenschappelijke ideologie over hoe men met de natuur (het bos) om behoort te gaan. Daarnaast wordt de collectieve identiteit ook gevormd door hun woede, maatschappij kritische houding en het wij-zij denken. Ook wil de groep graag inhoudelijk sterk staan en dit verklaart dan ook dat zij vooral met objectiverende argumenten naar buiten komen. Desondanks is de woede van de groep vaak terug te lezen in hun berichtgeving naar buiten toe waardoor ze nog wel eens fel overkomen en zij zich gaandeweg ingraven.

6 Stichting Werkgroep Zwartendijk

6.1 Introductie

De actiegroep 'Werkgroep Zwartendijk' is opgericht door bewoners van Kampen om weerstand te bieden tegen de plannen om in het gebied van de Zwartendijk 1300 luxe 'waterwoningen' te bouwen aan de nog te ontwikkelen bypass van de IJssel. Deze plannen zijn opgenomen in het Masterplan IJsseldelta-Zuid.

Masterplan IJsseldelta-Zuid

Het Masterplan IJsseldelta-Zuid uit 2006 van onder meer de provincie Overijssel en de gemeente Kampen gaat over de integrale ontwikkeling van het buitengebied ten zuidwesten van Kampen (Figuur 8). De herinrichting van dit gebied wordt gekoppeld aan de nog te realiseren blauwe bypass van de IJssel. In het kader van Ruimte voor de Rivier wordt namelijk overwogen om een bypass tussen de rivier de IJssel en het Drontermeer aan te leggen om de waterveiligheid te vergoten voor het gebied bij Zwolle-Katerveer door middel van een waterstandsdeling van 29 cm en later 41 cm. In het Masterplan IJsseldelta-Zuid wordt de blauwe bypass als leidraad genomen voor ontwikkelingen in de recreatievaart, voor nieuwe natuur- en landschapsontwikkeling, voor bedrijvigheid, voor het opwaarderen van het wegennetwerk en voor wonen aan het water. In totaal gaat het om 4000 nieuwe woningen, waarvan in eerste instantie 1300 woningen worden gebouwd aan de bypass. Het Masterplan is een initiatief van de provincie Overijssel (trekker), de gemeente Kampen, het ministerie van I&M, het ministerie van EL&I (nu EZ), de gemeente Zwolle, het waterschap Groot Salland, het waterschap Zuiderzeeland, de gemeente Dronten, de gemeente Oldebroek, de provincie Flevoland en Staatsbosbeheer.

*Figuur 8:
Geplande ontwikkelingen ten zuidwesten van
Kampen in het Masterplan IJsseldelta-Zuid uit
2006*

In het plangebied van het Masterplan is vijf jaar geleden de N50 doorgetrokken en wordt momenteel de Hanzelijn gebouwd (gereed 2012). Ook is er sprake van het realiseren van een eerste en tweede Zuiderzeehaven in het noorden van het gebied.

De gemeenteraad van Kampen stelde begin 2010 de 'Structuurvisie Kampen 2030' vast waar de bypass en woningbouw integraal onderdeel van uitmaken. Daarnaast heeft Kampen begin 2010 de

'Samenwerkingsovereenkomst Planstudie IJsseldelta-Zuid' getekend die loopt tot 1 januari 2012. Staatssecretaris Atsma van het ministerie van Infrastructuur en Milieu besluit in het najaar van 2011 of de bypass deel gaat uitmaken van de PKB Ruimte voor de rivier. Een projectbesluit wordt verwacht in juni 2012.

Stichting Werkgroep Zwartendijk

De Stichting Werkgroep Zwartendijk voert sinds begin 2007 actie voor het behoud van het agrarische cultuurlandschap van de Zwartendijk ten zuidwesten van Kampen. De werkgroep is tegen het bouwen van 1300 'waterwoningen' aan de eventueel te ontwikkelen bypass van de IJssel. De werkgroep bestaat uit bezorgde en boze Kampenaren die het onverteerbaar en onnodig vinden als er luxe woningen worden gebouwd over de Zwartendijk. Dit is namelijk een open agrarisch cultuurlandschap uit de 13^e eeuw met een kronkelig dijkje dat vroeger de Zuiderzeewering was, met grote bomen erlangs, oude kolken, boerderijen, koeien en schapen, weidevogels en andere natuurwaarden. Het gebied ligt op loop- en fietsafstand van Kampen en wordt door veel Kampenaren gebruikt om te recreëren en om te genieten van de rust, de ruimte en de natuur. De geplande woningen zijn volgens de werkgroep niet nodig vanwege de toekomstige krimpende bevolking van Kampen en omdat er op plekken in de bestaande stad nog voldoende woningen zouden kunnen worden gebouwd. Op de website van het initiatief staat het als volgt geformuleerd: "*Kampen ken je grenzen!!! Onbegrijpelijk dat dit gebied dat uniek is om haar flora en fauna opgeofferd wordt om, waarschijnlijk, de Randstad te voorzien van woningvoorraad. Te bedenken dat er geen bevolkingsaanwas is in Kampen en er voldoende alternatieven zijn om nieuw te bouwen en te revitaliseren. Wie bedenkt zo'n waardeloos plan. Waarschijnlijk alleen projectontwikkelaars die er veel geld mee verdienen en er geen moeite mee hebben dit waardevolle gebied onherstelbare schade toe te brengen*"(www.zwartendijk.nl).

De stichting heeft formeel drie bestuursleden die samen met ca. vijf tot zeven andere inwoners van Kampen de harde kern van de werkgroep vormen. Het oprichten van de stichting in 2007 en het benoemen van de bestuursleden waren volgens de werkgroep een kwestie van vorm. De stichting was namelijk nodig vanwege het verkrijgen van subsidies maar vooral om politieke invloed uit te kunnen oefenen, bijvoorbeeld voor het indienen van zienswijzen bij de gemeente. Het gaat in de praktijk dus om de informele werkgroep, de harde kern van acht tot tien mensen, die samen vergadert, plannen maakt en acties en activiteiten uitvoert. Maar de drie bestuursleden (de voorzitter, secretaris en penningmeester) spelen wel een belangrijke rol in de werkgroep.

De voorzitter is een van de initiatiefnemers. Op een Groen Links-bijeenkomst over de plannen voor de Zwartendijk heeft hij samen met een paar andere mensen ter plekke besloten om actie te gaan voeren. Vervolgens heeft hij via een tip van zijn buurman bij de penningmeester (en voormalig woordvoerder) aan de deur gebeld met de vraag of hij mee wilde doen. Na even denken wilde die wel, want hij voelde zich erg betrokken bij de Zwartendijk. Naast penningmeester werd hij de 'lezer en schrijver' van de werkgroep. Hij heeft ook 2,5 jaar lang de werkgroep vertegenwoordigd in de Klankbordgroep IJsseldelta-Zuid. De voorzitter van de werkgroep is de man van de contacten omdat hij geboren en getogen Kampenaar is en een groot netwerk heeft via onder meer de volley- en voetbalclub. Hij is naast netwerker en regelaar ook de 'dichter' van de werkgroep, omdat hij de ludieke protestliederen, leuzen en gedichten voor de acties schrijft. De (huidige) secretaris en websitebeheerder is ook al vanaf het begin van de werkgroep actief. Toen hij in 2002 op een stadshoorzitting de eerste globale plannen voor gebiedsontwikkeling hoorde, heeft hij al de domeinnaam www.zwartendijk.nl vastgelegd met het idee om er iets mee te doen als de plannen concreter zouden worden. Toen hij in 2007 een berichtje in de krant las dat de werkgroep leden zocht, vond hij dat dit het moment was om actief te worden en de domeinnaam te gaan gebruiken. Ook hij is geboren en getogen Kampenaar.

De oprichting en een aantal leden van de werkgroep hebben een duidelijke link met Groen Links, maar ook een SP-raadslid en een oud CDA-wethouder zitten of zaten in de werkgroep. De werkgroep houdt haar maandelijkse vergaderingen op de Kinderboerderij De Cantecleer in het Stadspark van Kampen. De beheerder van de kinderboerderij is ook lid van de werkgroep.

Naast de werkgroep is er een groep van 40-50 mensen die regelmatig meehelpt met het uitvoeren van de activiteiten. Er zijn ongeveer 550 Vrienden van de Zwartendijk, die ook geld doneren. In 2007 zijn op twee momenten bijna 9000 handtekeningen opgehaald van mensen die de werkgroep ondersteunen en dus ook tegen de plannen zijn. Dit zijn voornamelijk bewoners uit de stad Kampen. Op basis van deze handtekeningenactie schat de werkgroep dat 80% van de Kampenaren tegen de plannen is.

Volgens de werkgroep zijn de boeren op de Zwartendijk in principe ook tegen de plannen, maar hebben zij ondertussen al goede deals van de overheden aangeboden gekregen. De boeren gaan er dus al vanuit dat ze daar weg moeten. Sommige bewoners zeggen volgens de werkgroep dat het gebied van de Zwartendijk eigenlijk al verpest is, dus dat het toch allemaal niks meer uitmaakt. De N50 is namelijk vijf jaar geleden doorgetrokken en de Hanzelijn (opening in december 2012) loopt dwars door de Zwartendijk.

De werkgroep heeft sinds 2007 veel aandacht besteed aan ludieke acties en communicatie, om – via het verkrijgen van medestand van zo veel mogelijk Kampenaren – de lokale en tegenwoordig ook de landelijke politiek te beïnvloeden. De ludieke acties – zoals de noodklok luiden, protestliederen in het gemeentehuis, schilderijlijsten in het landschap, excursies en fotosessies in het gebied – hebben veel media-aandacht gekregen. En activiteiten zoals persberichten, ingezonden brieven in de krant, het organiseren van openbare stadsdebatten, de website met discussieforum, huis-aan-huis folders, het uitbrengen van een alternatieve nota, de handtekeningenactie en het indienen van zienswijzen, hebben de publieke opinie en lokale politiek ook daadwerkelijk beïnvloedt. Eerst waren alleen twee raadsleden van Groen Links tegen de plannen, later ook raadsleden van andere partijen.

Maar na jarenlange strijd heeft de werkgroep begin 2010 een zware klap te verduren gekregen. Toen nam de (vorige) gemeenteraad met een kleine meerderheid namelijk een principebesluit vóór de bypass en het bouwen van de woningen (16 stemmen voor en 13 tegen). Twee (PvdA)-raadsleden die eigenlijk tegen waren, moesten volgens de werkgroep vanwege partijpolitieke redenen toch vóór het plan stemmen. Anders was er een nipte meerderheid tegen het plan geweest (14 voor en 15 tegen). De werkgroep had door de succesvolle acties en de grote steun die zij ervoer vanuit de lokale bevolking, pers en gedeeltelijk ook de politiek, zó gehoopt op een succesvol resultaat, dat de beslissing van de gemeenteraad een zware slag was. En het teleurstellende was dat ook met de nieuwe gemeenteraad (gekozen in maart 2010) de bewuste stemming net niet in hun voordeel zou hebben uitgekapt. Daarna lagen de activiteiten van de werkgroep min of meer stil (er waren ook geen vergaderingen meer). Ten eerste omdat er geen politieke momenten meer waren om naar toe te werken, maar ook omdat ze zelf geen mogelijkheden meer zagen. *“We hadden een soort writersblock”*, aldus de voormalige woordvoerder van de werkgroep.

Sinds begin 2011 is de werkgroep echter weer aan het oprabbelen – al is de groep uitgedund – omdat er weer kansen lijken te zijn om hun doel te bereiken. Hun hoop komt voort uit het feit dat er wellicht vanuit het Rijk geen financiering voor de bypass te vinden is. En dan is de verwachting dat de woningbouw ook niet door zal gaan. De werkgroep zoekt daarom naar manieren om de landelijke politiek te beïnvloeden om de bypass niet in de PKB Ruimte voor de rivier op te nemen. De werkgroep omarmt en ondersteunt daarom bijvoorbeeld een ander protestinitiatief, genaamd ‘Bye bye bypass’, dat een ad hoc-coalitie is van de lokale oppositiepartijen GroenLinks, SP, D66 en Gemeentebelang Kampen. Eind september 2011 heeft dit initiatief een campagne- en protestweek georganiseerd en meer dan 5200 handtekeningen opgehaald tegen de plannen voor de bypass.

Figuur 9: Spandoek op de Zwartendijk in Kampen

Deze handtekeningen heeft het initiatief begin oktober 2011 aan de Vaste Tweede Kamercommissie aangeboden. De bijdrage van de werkgroep aan de actie 'Bye bye bypass' bestond onder meer uit een heel groot spandoek (zie onderstaande foto), dat onder het voordragen van een gedicht door de voorzitter van de werkgroep werd onthuld. De middag van de onthulling, kreeg de werkgroep een brief van de lokale VVD waarin met juridische stappen werd bedreigd. Drie uur later volgde een tweede mail die melding maakte van het feit dat het VVD-logo (dat de werkgroep samen met logo's van andere partijen er zelf op had gezet) uit het spandoek was gesneden en dat de VVD bereid was een nieuw spandoek te vergoeden op voorwaarde dat de logo's eraf zouden worden gehaald (Figuur 9).

6.2 Drijfveren

6.2.1 Ideologie

Natuurbeelden

Hoewel de werkgroep strijdt voor het behoud van het cultuurhistorische landschap van de Zwartendijk, noemen de geïnterviewden ook de natuurwaarden die aan dat landschap verbonden zijn, zoals bepaalde vogel- en vissoorten en andere flora en fauna die in het gebied voorkomen. De meeste respondenten kenmerken in eerste instantie natuur als een natuurlijke en ongerepte ontwikkeling. Hierbij is er volgens hen sprake van een bepaald evenwicht dat de mens niet controleert, het gaat zijn eigen gang. Een groot deel van de respondenten blijkt bij doorvragen echter een vrij breed natuurbeeld te hebben, waaronder ook landschapselementen vallen. Ook delen van de

Zwartendijk worden dan door sommige respondenten als natuur opgevat, hoewel het meestal toch dingen zijn waar de mens de hand in heeft of heeft gehad. Dan doelen ze bijvoorbeeld op de kolken langs de Zwartendijk, de koeien in de wei, de weidevogels, de bomen op de dijk, de rietlandjes etc. Eén respondent ziet zelfs het gebied van de Zwartendijk als geheel als natuur: het ploegen, zaaien, oogsten, het geboren worden van lammetjes, de seizoenen, dat is voor hem natuur. Voor hem is er geen onderscheid tussen de begrippen 'natuur' en 'landschap'. Maar een andere respondent zegt juist dat *"het landschap van de Zwartendijk herinneringen bevat aan natuur"*. Sommige respondenten noemen ook gemoedstoestanden die ze associëren met natuur en die ze ondervinden als ze in de natuur zijn, zoals vrijheid, rust en kleinheid/grootheid. Hoewel ze in eerste instantie deze gemoedstoestanden met natuur associëren, beleven ze deze ook in het landschap van de Zwartendijk. De begrippen 'landschap' en 'natuur' lijken ook dan door elkaar heen te lopen.

Grondhoudingen

Uit de interviews blijkt er minder verschil te zitten tussen de grondhouding van de respondenten ten aanzien van de relatie tussen de mens en de natuur en hoe de mens met de natuur zou moeten omgaan. De respondenten hebben over het algemeen de grondhouding van Beschermer. De meesten zien de mens namelijk als onderdeel van de natuur. De vraag hiernaar wordt door één respondent beantwoord met een volmondig ja en door de andere respondenten met variaties op *"ja, maar in de praktijk staan de mens en de natuur wel vaak op gespannen voet met elkaar"*. Daarom moeten natuur en landschap worden beschermd door de mens. Dat is 'onze' verantwoordelijkheid, juist ook omdat er al zo veel natuur en landschap in Nederland verdwenen is (verrommeld) en omdat de natuur zelf weerloos is, stelt een van de respondenten.

Andere ideologische drijfveren

Naast deze beschermersgrondhouding van de werkgroepleden worden nog andere ideologische drijfveren door de respondenten genoemd. Een respondent benoemt bijvoorbeeld de mogelijkheid die het agrarische landschap van de Zwartendijk biedt voor bewustwording ten aanzien van de verbinding tussen de mens enerzijds en de natuur, het boerenleven en voedsel anderzijds. Met dit laatste doelt hij op de educatieve waarde van het gebied: *"de Zwartendijk is een leskist van grote waarde voor de Kampense jeugd"*. Verder zegt een respondent dat natuur en landschap vanwege de rust en ruimte, goed is voor de gezondheid en het welzijn van mensen. Vanwege onze hectische 24-uurs maatschappij is het van belang dat dat wordt beschermd, ook voor het nageslacht.

Daarnaast zijn er ook ideologische drijfveren die niet zozeer te maken hebben met de waarden van de Zwartendijk maar met de plannen zelf. Zoals dat nieuwe woningen überhaupt niet nodig zijn vanwege de toekomstige krimpende bevolking van Kampen en dat eventuele nieuwbouw juist in de bestaande stad zou moeten plaatsvinden om de levendigheid van de stad te behouden of te bevorderen (de voorgestelde woonwijk zou ten koste gaan van de leefbaarheid in de bestaande stad). Of de motivatie dat luxe woningen helemaal niet nodig zijn en zeker niet ten goede komen aan de gewone Kampenaren. Daarnaast spelen persoonlijke ideologische motieven een rol, zoals het verhaal van een respondent die in de tijd van de kruisraketprotesten geen mogelijkheid had om mee te doen, en het daarom nu extra belangrijk vindt om wel weerstand te bieden aan iets wat hij heel erg slecht en onjuist vindt.

6.2.2 Identificatie

Er zijn dus meerdere ideologische drijfveren binnen de Werkgroep Zwartendijk. Daarnaast gaat het hen er vooral om dat de Zwartendijk bij Kampen hoort. Het is een gebied waarmee ze zich als Kampenaar verbonden voelen, ze zien het als de 'achtertuin van Kampen'. Het gaat hierbij niet om de directe achtertuin van de werkgroepleden, want zij wonen niet in of direct aan het gebied, maar verspreid over de stad. Het is dus niet zo dat de werkgroepleden het gebied vooral uit eigenbelang willen beschermen (er is bijvoorbeeld geen sprake van vermindering van de waarde van hun huizen

als gevolg van de plannen). Het gaat de werkgroepleden met name om het algemene belang van Kampen, om de betekenis van de Zwartendijk voor de bewoners van Kampen in het algemeen. Zoals eerder aangegeven is een 'rondje Zwartendijk doen' volgens de werkgroep een begrip in Kampen. Het is onderdeel van de Kampense geschiedenis en identiteit. Respondenten geven hiervan de volgende voorbeelden: bij de Zwartendijk stopte het water van de Zuiderzee, vele preken zijn op de Zwartendijk voorbereid, dichters als Ida Gerhardt kregen op de Zwartendijk hun inspiratie, je gaat naar de Zwartendijk als je verliefd bent en misschien krijg je er wel je eerste kus, etc. In de folder van de werkgroep staat het als volgt: *"Even een Zwartendijkje doen' is een Kamper gezegde geworden voor fietser, wandelaar, hardloper, vogelaar en verliefde jongelui. Opa leert daar zijn kleinzoon vissen en oma plukt er met de kleinkinderen bloemen en bekijkt de beesten in de wei"*.

De verbondenheid met de Zwartendijk kent meerdere aspecten. De een legt bijvoorbeeld vooral het accent op de historische betekenis van de Zwartendijk, de ander op zijn persoonlijke herinneringen aan het spotten van vogels samen met zijn vader, en weer een ander benadrukt het dagelijkse recreatieve gebruik van het gebied door bewoners. Het is namelijk nog echt buitengebied dat heel dicht bij de stad ligt (op korte loop- en fietsafstand voor heel veel Kampenaren). De leden van de werkgroep voelen zich als Kampenaar verantwoordelijk voor het gebied en voor de verschillende waarden en betekenissen ervan voor mede Kampenaren.

Naast identificatie met het gebied van de Zwartendijk door de werkgroepleden (maar ook door al hun medestanders), blijkt uit de interviews dat de mensen die zich daadwerkelijk actief inzetten in de werkgroep (of in de directe schil daarom heen) zich ook identificeren met de werkgroep als actiegroep. Zij zetten hun gevoel van verbondenheid met de Zwartendijk om in daadwerkelijke actie binnen (of voor) de werkgroep, omdat zij zich op de een of andere manier herkennen of kunnen vereenzelvigen met een of meer werkgroepleden en/of met de aanpak van de werkgroep. Toen bijvoorbeeld de (voormalige) woordvoerder werd gevraagd of hij wilde meedoen, zei hij onder meer ja omdat hij de indruk kreeg dat het om een leuke, intelligente groep mensen ging die op een nette manier wilde werken, waar hij zich wel in vinden kon.

6.2.3 Woede

Maar mensen doen ook mee omdat ze boos zijn. Boos op de verkwanseling van het landschap. Ook in het licht van de algehele verrommeling van het Nederlandse landschap. Boos op de bestuurders die zo'n onnodig prestigeproject kunnen bedenken in dit prachtige gebied en het volgens de Werkgroep Zwartendijk ten onrechte verkopen onder het mom van waterveiligheid. Maar ook boos omdat de bestuurders eraan vasthouden en het doordrukken ondanks de vele protesten van Kampenaren. De werkgroep ontdekte steeds meer dat de plannen eigenlijk van te voren al in kannen en kruiken zaten, dat het eigenlijk al bekookstofd was voordat mensen ervan hoorden en hun mening konden geven. Sommige geïnterviewden zeggen ook dat bestuurders eigenlijk niet meer terug kunnen komen van hun plannen, omdat het inmiddels zo'n statusproject is geworden en omdat afblazen van de plannen hun politieke imago en carrière zou schaden. Ze zouden al vele 'afspraken' met andere partijen hebben gemaakt, aldus een aantal werkgroepleden.

6.2.4 Effectiviteit

In eerste instantie hadden de werkgroepleden het idee dat ze de plannen konden tegenhouden door de publieke opinie en het politieke proces te beïnvloeden. Toen de acties van de werkgroep erg succesvol bleken, kregen zij steeds meer geloof in het realiseren van hun doel en kregen ze ook steeds meer medestanders. Begin 2010 kreeg de werkgroep echter een zware klap: gemeenteraad stemde met een kleine meerderheid vóór de plannen in de vorm van een principebesluit. Dat was een desillusie voor de werkgroepleden, ze zagen zo goed als geen mogelijkheden meer om hun doel te bereiken. Hierdoor heeft de werkgroep een jaar lang bijna helemaal stil gelegen.

Begin 2011 is er echter weer een opleving gekomen in de activiteiten van de werkgroepleden, omdat ze een lichtpuntje zien. Ze hebben namelijk hoop dat de plannen voor de woningbouw niet doorgaan aangezien de rijksfinanciering voor de bypass nog niet zeker is. Nieuwe acties worden door een aantal werkgroepleden opgepakt om de landelijke politiek te beïnvloeden om af te zien van de bypass. Het is nog onduidelijk of alle werkgroepleden deze nieuwe koers zien zitten. Niet omdat er verschillende verwachtingen bestaan over de doelbereiking met deze koers (namelijk het afblazen van de woningbouw als de bypass niet doorgaat). Maar wel omdat sommige werkgroepleden zich afvragen of het wel te rijmen is met hun eerdere stellingname, namelijk dat ze in principe niet tegen de bypass zijn als die ten goede komt aan de waterveiligheid van Kampen.

6.3 Sociaal kapitaal

6.3.1 Onderlinge relaties

De Werkgroep Zwartendijk is een vrij hechte groep mensen, met een wat lossere schil van medestanders en actievelingen daar omheen. De hechte relatie is vooral te verklaren doordat de trekkers mensen vanuit hun eigen sociale netwerken hebben benaderd om mee te doen en mensen elkaar dus via via vaak al kennen. Zij hebben een vrij sterke groepscohesie doordat er chemie is tussen de leden en veel persoonlijke contacten al bestonden voordat de actiegroep werd opgericht. De werkgroep is vrij sterk verankerd in de plaatselijke gemeenschap; er is dus gebruik gemaakt van het sociaal kapitaal dat al aanwezig was.

De werkgroep werkt naar eigen zeggen organisch samen doordat er een klik is tussen de leden en omdat ze elkaar goed aanvullen wat kwaliteiten en capaciteiten betreft. De drie bestuursleden zijn wel als trekkers te beschouwen (gezien de hoeveelheid inzet, contacten en invloed), maar zo profileren ze zich niet echt. Bovendien trekken een aantal andere mensen uit de harde kern soms ook een actie of activiteit. Ze zeggen dat de lijnen gezamenlijk in de werkgroep worden uitgezet, en dat dan taken worden verdeeld voor de uitvoering ervan.

De eerste gezamenlijke ideeën voor protest ontstonden tijdens een informatiebijeenkomst van Groen Links over de plannen die de provincie en gemeente voornemens waren voor de Zwartendijk. Al meteen bleek een grote eensgezindheid tussen een aantal mensen te bestaan over het doel, namelijk het tegenhouden van de woningbouw, en over de aanpak. Veel meningsverschil is er niet geweest. Dit heeft waarschijnlijk ook te maken met de wijze waarop mensen benaderd zijn om mee te doen met de actiegroep, namelijk via bestaande sociale netwerken. Mensen kenden elkaar grotendeels al of wisten via via wat ze van elkaar konden verwachten. In 2010 leek de groep ineens uiteen te vallen, toen de werkgroep geen heil meer zag in actie voeren als gevolg van het principebesluit van de raad vóór de plannen. Er is begin 2011 echter een opleving ontstaan waarbij oude en nieuwe werkgroepleden de mogelijkheden aftastten voor een nieuwe koers.

6.3.2 Collectieve identiteit

De liefde en betrokkenheid voor het gebied van de Zwartendijk is de grote gemene deler. De Zwartendijk is voor alle leden van de werkgroep op de een of andere manier zó belangrijk, dat ze bereid zijn om er samen hard voor te strijden. Ze leggen soms verschillende accenten qua motivatie, maar ze herkennen elkaar daarin heel goed en vinden dat de verschillende invalshoeken erg met elkaar te maken hebben en elkaar versterken. Over het doel van de werkgroep zijn ze van het begin af aan rotsvast eensgezind geweest (geen bebouwing over de Zwartendijk) en dat is de grote verbindende factor. Daaraan ontleen ze hun collectieve identiteit.

Naast het feit dat de Werkgroep Zwartendijk zichzelf omschrijft als een eensgezinde club mensen, zien ze zichzelf als een *“leuke, intelligente en nette groep”*. Ze willen het spel vooral netjes en constructief spelen, maar zijn wel degelijk kritisch en scherp. *“In onze werkgroep hebben we afgesproken om op een vriendelijke doch indringende wijze actie te voeren. Niet agressief, maar wel scherp”*. De werkgroep staat naar eigen zeggen ook dichtbij de Kampense bevolking, ze hebben veel lijntjes en voelsprietten met mensen uit heel Kampen. *“De werkgroepleden komen voort uit alle lagen van de bevolking en vertegenwoordigen diverse belangenverenigingen”* (www.zwartendijk.nl). Vooral een aantal leden van de werkgroep die in Kampen geboren en getogen zijn, hebben een zeer uitgebreid sociaal netwerk onder de Kampense bevolking. Andere werkgroepleden hebben juist een goed netwerk in de lokale politiek.

De groep worstelt soms wel met het al of niet ‘politiek’ zijn. In principe beschouwen ze zichzelf als een politiek onafhankelijke groep, maar soms is het toch handig om gebruik te maken van bijvoorbeeld de Groen Links- en SP-connecties. Daar willen ze echter wel voorzichtig mee zijn, zodat ze niet (te veel) geassocieerd worden met Groen Links of andere politieke partijen. Dit omdat ze zo ongebonden en open mogelijk willen werken en omdat het ten koste zou kunnen gaan van het draagvlak onder de Kampenaren. *“De stichting Werkgroep Zwartendijk is een politiek onafhankelijke werkgroep (...) en wenst zoveel mogelijk openlijk te werken”* (www.zwartendijk.nl). Het ene lid van de werkgroep is van zichzelf meer op een politieke partij gericht. De ander wil zich juist niet aan een politieke partij verbinden en wil de ongebondenheid behouden om zelf na te denken en beslissingen te nemen. Wat dit betreft lijken er binnen de werkgroep verschillende overtuigingen te bestaan, en is dit dus geen onderdeel van de collectieve identiteit van de groep.

Er lijkt begin 2011 gedeeltelijk een nieuwe collectieve identiteit (een nieuwe wending in het gedeelde verhaal) te ontstaan, als gevolg van de hoop dat het rijk niet wil bijdragen aan de financiering van de bypass. En als er geen bypass komt, gaan de plannen voor woningbouw ook niet door, is de gedachte van een aantal leden van de werkgroep. In principe is de werkgroep echter niet tegen een bypass in het gebied, zolang die noodzakelijk is voor de veiligheid van de Kampense bevolking. Hoewel al eerder aan de baten van de bypass werd getwijfeld (het zou alleen meer veiligheid voor Zwolle opleveren en zelfs ongunstig kunnen uitpakken voor Kampen zelf), wordt nu door een aantal leden van de werkgroep specifiek op deze nieuwe koers ingezet. Nieuwe argumenten worden verzameld en in de strijd gegooid om de landelijke politiek te beïnvloeden en nieuwe contacten en informatie worden gemobiliseerd (bv. door waterexperts in te schakelen). Het is echter (nog) niet het gedeelde verhaal van de hele (oude) werkgroep, die zich momenteel aan het hergroeperen is. Sommigen trekken zich (gedeeltelijk) terug, anderen melden zich juist aan. Begin 2011 zijn de eerste vergaderingen gehouden over de nieuwe koers, in een gedeeltelijk nieuwe samenstelling, en is een aantal acties gepland.

Door de omarming en ondersteuning van de actie ‘Bye bye bypass’ van de lokale oppositiepartijen door de werkgroep beseffen ze dat ze niet langer een neutrale, politiek ongebonden actiegroep zijn en ook niet meer als zodanig worden gezien – hetgeen de werkgroep soms jammer vindt. *“Maar tegen woningbouw en bypass zijn, is in deze gemeente tegenwoordig helaas synoniem met politieke kleur bekennen”*, aldus een respondent.

De provincie Overijssel en de gemeente Kampen worden door de Werkgroep Zwartendijk beschouwd als de initiators van het Masterplan IJsseldelta-Zuid en daarmee als de zogenaamde ‘vijand’. De plannen van deze vijand moeten worden bestreden. De bestuurders moeten worden bestookt met onderbouwde argumenten (bv. over de waarden van het gebied), met de ‘juiste’ cijfers (bv. over de toekomstige bevolkingsgroei), met alternatieven, etc. De werkgroep snapt naar eigen zeggen welk spel er gespeeld wordt, en wil dat spel ook spelen, maar wel netjes en vriendelijk. Ze zeggen te willen waken voor roddel en achterklap. In de interviews wordt nadrukkelijk gezegd dat ze niet op de persoon willen en zullen spelen en dat ze bepaalde gevoelige informatie bewust niet hebben gebruikt

om specifieke personen niet te schaden. Er lijkt niet echt sprake van stereotypering van de tegenstander, van beide kanten niet. De werkgroep heeft naar eigen zeggen binnen de raad en bij de betrokken bestuurders altijd ruimte gekregen om hun woord te doen. Wel heeft de wethouder volgens een respondent de werkgroep tijdens een interview voor de regionale televisie weggezet als non-experts (in de trant van *“het zijn natuurlijk ook geen waterexperts”*). Andersom heeft de werkgroep strijdbare liedteksten, posters, spandoeken etc. gemaakt, maar wel met een knipoog. Zoals de onderstaande laatste strofe uit een gedicht van de voorzitter van de werkgroep:

*Boosdoeners: de machten politiek en 't grote geld
't gezond verstand lijkt verder weg dan ooit
maar: dappere burgers van deze stad
die zeggen: NEE, DAT NOOIT*

Wel is er soms sprake van het ‘opwaarderen’ van de eigen partij. Het is bijvoorbeeld belangrijk voor de werkgroep om te benadrukken dat ze veel draagvlak onder de Kampense bevolking heeft. Tijdens een handtekeningenactie op twee momenten zijn namelijk 9000 handtekeningen van tegenstanders van de plannen verzameld. Dat hadden er volgens de werkgroep nog veel meer kunnen zijn. Een respondent legt uit dat circa acht van de tien voorbijgangers hun handtekening wilden zetten, wat betekent dat ongeveer 80% van de Kampenaren tegen woningbouw over de Zwartendijk is. Veel draagvlak legitimeert hun protest en benadrukt dat bestuurders iets doordrukken wat de bevolking helemaal niet wilt.

6.4 Strategie

De Werkgroep Zwartendijk wil graag invloed uitoefenen op het officiële besluitvormingsproces. Met hun acties en activiteiten wil de werkgroep op constructieve wijze uiting geven aan hun weerstand tegen de plannen die op tafel liggen en geeft zij aan dat zij serieus genomen willen worden als partij in de besluitvorming. Om het belang van het openhouden van het gebied van de Zwartendijk voor de bewoners van Kampen goed over het voetlicht te brengen, legt de werkgroep allerlei argumenten op tafel. Daarmee is de strategie van de werkgroep vooral te typeren als het vertegenwoordigen van belangen. Ten tweede toont de werkgroep veel inzet van eigen creativiteit, doordat ook alternatieve ideeën, prognoses en plannen worden ingebracht in het proces en veel ludieke acties worden georganiseerd.

6.4.1 Informatieverwerking en mobilisatie

Informatie

In eerste instantie kwam de informatie over de plannen voor woningbouw over de Zwartendijk vooral via de officiële documenten van de gemeente en provincie en via de media. Daarna is de Werkgroep al vrij vlug zelf informatie gaan verzamelen over de waarden van het gebied, over de plannen en over de Kampense context (zoals over de krimpende bevolking, andere mogelijke plekken voor woningbouw, de noodzaak van de bypass en de bijdrage ervan aan de veiligheid bij hoogwater etc.). Ook is er actief informatie gezocht bij potentiële medestanders, zoals natuurverenigingen, vogelbescherming etc. Dit om meer invloed te kunnen uitoefenen op het politieke proces. Kennis is macht, is daarbij het uitgangspunt van de werkgroep.

Binnen de werkgroep hebben met name de trekkers (de voorzitter en de voormalige woordvoerder) ‘nieuwe’ informatie verzameld, onder andere via een groot sociaal en politiek netwerk. Zij zijn in die zin te beschouwen als opinieliders binnen de werkgroep. Inhoudelijke, procesmatige en sociale informatie wordt gedeeld met de andere werkgroepleden en er wordt vervolgens gezamenlijk afgewogen en beslist wat (ermee) moet worden gedaan.

Mobilisatie

De werkgroep heeft via oude en nieuwe communicatiekanalen draagvlak onder de Kampense bevolking verkregen. Bijvoorbeeld via berichten in de krant, folders in huis-aan-huis-bladen, handtekeningenacties in winkelstraten, een graffiti-kunstwerk in het centrum, openbare stadsdebatten en via hun website met een (toentertijd) actief discussieforum. Voor de oprichting van de werkgroep is echter vooral de oude manier van sociale netwerken gebruikt. Er zitten een paar echte Kampenaren bij de werkgroep die heel veel mensen kennen. De communicatie ging vooral via via (bv. op de voetbalvelden, verjaardagsfeestjes en op straat en via contacten met lokale politieke partijen). Er is volgens de geïnterviewden sprake van een open en organische 'werving en selectie' voor het aanvullen van de vaste kern en de schil van ondersteunende mensen daaromheen. Iedereen die de plannen voor de Zwartendijk wil tegenhouden, kan meedoen zeggen ze. Mensen die uit zichzelf al iets doen, worden gevraagd of ze ook dit of dat zouden willen doen. De groep staat open voor nieuwe mensen en nieuwe ideeën en initiatieven. Ze selecteren alleen in die zin dat ze mensen actief benaderen waarvan ze zien dat ze iets te bieden hebben voor de werkgroep. Dat kan bepaalde kennis zijn, maar ook kunde, ervaring, contacten, praktische inzet, tijd en enthousiasme. Als mensen qua houding of visie eventueel niet bij de werkgroep zouden passen, lost zich dat vanzelf op, aldus een aantal geïnterviewden.

Mensen haken in de loop der tijd ook zelf aan. De werkgroep blijkt een inspiratiebron voor andere Kampenaren. Mensen herkennen de binding met het gebied, de woede en ideologie van de werkgroep en raken geïnspireerd; hun latente identificatie, woede en ideologische motieven worden wakker geschud. De toenemende bekendheid en het succes van de acties werken ook motiverend om mee te doen. Er is dus sprake van een proces van sociaal leren.

6.4.2 Argumenten

Objectiverende argumenten

Veel argumenten van de Werkgroep Zwartendijk zijn objectiverend van aard. Aangezien de gemeente Kampen volgens de werkgroep veel gebruik maakt van kennis en cijfers en deze handig communiceert (*"een soort propagandamachine"*), vindt de werkgroep het gebruik van kennis zelf ook erg belangrijk bij 'het spelen van het spel'. Zij zoeken zelf ook naar informatie en kennis, bijvoorbeeld over de cultuurhistorische en ecologische waarden van het gebied van de Zwartendijk. Bestaande kennis over deze waarden is input geweest voor hun nota 'Een dijk te ver. Een andere visie op de ontwikkeling van Kampen en de IJsseldelta-Zuid'. Ze hebben bijvoorbeeld gebruik gemaakt van het boekje 'Kampen en de Zwartendijk. Ontstaan, functie en herstel' van G.J. Eenkhoorn (samenstelling) uit 1976. In de nota staan waarden beschreven zoals: *"De Zwartendijk is een oude zeekering die Kampen eeuwenlang tegen de Zuiderzee heeft beschermd. Hij dateert van 1302. Dankzij de talrijke dijkdoorbraken is deze dijk omgeven door kolken en het nu beschermde natuurgebied 'De Enk'. De Polder Dronthen en het gebied aan de Buitendijkse weg dateren uit de zeventiende eeuw. Ook andere oude dijken als de Noordwendige Dijk doorsnijden dit gebied, dat gesierd wordt door boerderijen op terpen, oude weteringen en gezonde slootjes. De weilanden westelijk van de Zwartendijk bieden onder meer ruimte aan vogelsoorten als de Grutto en de Zwarte Stern en aan bijzondere vissoorten als de Bittervoorn en de Kleine en de Grote Modderkruiper, die beschermd worden door nationale en Europese regelgeving. Delen van het gebied hebben een belangrijke relatie met de Natura 2000-gebieden 'Uiterwaarden IJssel' en 'Veluwerandmeren'. In de winter dient dit gebied als foerageergebied voor bijvoorbeeld diverse soorten ganzen en de Kleine zwaan"*.

Een ander voorbeeld van het gebruik van objectiverende argumenten is het presenteren van alternatieve prognoses voor de bevolkingsgroei en woningvoorraad van Kampen (o.a. op basis van cijfers van het CBS). Hiermee wil de werkgroep laten zien dat de groeiprognoses uit het Masterplan onjuist zijn en er geen noodzaak is voor het bouwen van nieuwe woningen. De verwachting is namelijk dat de bevolking van Kampen in de toekomst krimpt. Daarnaast heeft de werkgroep samen met

deskundigen meer geschikte bouwlocaties in Kampen en IJsselmuiden in kaart gebracht. Ook deze objectiverende argumenten zijn opgenomen in de alternatieve nota van de werkgroep: *“De gemeente heeft plannen voor bouwen over de Zwartendijk omdat er de komende jaren behoefte zou zijn aan 4000 tot 6000 woningen. Werkgroep Zwartendijk komt niet verder dan 2500 woningen. Van meet af aan is er twijfel geweest over de cijfers waarop de gemeente haar plannen baseert. De werkgroep onderbouwt die twijfels nu met gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en Intomart/GFK. De gegevens van de werkgroep worden nog gunstiger als rekening wordt gehouden met bouwplannen in de Bisschopsmijter, bij het te bouwen nieuwe station Kampen-Zuid (800 woningen), Berkpark (200 woningen), woningbouw in de dorpskern van IJsselmuiden (68 woningen) en andere projecten”.*

Een belangrijk moment voor de werkgroep was toen zij per ongeluk een rapport in handen kreeg met daarin cijfers over de verwachte veiligheidsrisico's van de bypass die de voorstanders van de plannen volgens de werkgroep 'onder de pet' hadden willen houden. Toen de werkgroep tijdens een raadsvergadering de 'juiste cijfers' op protestborden liet zien, sloeg de paniek bij de voorstanders toe, aldus de werkgroep. Voor de werkgroep is het een 'spel' om de betrokken bestuurders te slim af te zijn met feiten en kennis, juist ook omdat de gemeente en provincie hun "propagandamachines" laten ronken, aldus de werkgroep.

De werkgroep heeft verder gebruik gemaakt van de kennis van hydraulicus Ir. Rob van der Weert, die deel uitmaakt van de werkgroep, en later ook van Ir. Hans Hartong, die tot 2008 mededirecteur was van Bureau HKV, Lijn in water. De kennis van beide waterexperts heeft de werkgroep gebruikt om het watersysteem van een groot deel van de IJssel in kaart te brengen (ook stroomopwaarts en in samenhang met het IJsselmeer en de randmeren), zodat de werkgroep zelf beter de effecten van de bypass op de waterveiligheid kon inschatten en hun visie daardoor beter kon onderbouwen.

Ervaringsgerichte argumenten

Daarnaast zijn veel argumenten van de Werkgroep Zwartendijk ervaringsgericht; met deze argumenten willen de werkgroepleden aangegeven hoe belangrijk het gebied van de Zwartendijk voor hen persoonlijk is, maar ook wat het gebied voor Kampenaren in het algemeen betekent. 'Een rondje Zwartendijk doen' is volgens de werkgroep bijvoorbeeld een algemeen bekend begrip onder Kampenaren. *“Een rondje Zwartendijk doen' is in Kampen een begrip: het staat voor (even) genieten van de openheid, de rust, het groen en de ruimte van het Zwartendijklandschap; het staat voor inspiratie opdoen en uitrusten; het is het gebied waar de Kampenaren wandelen, hard lopen, skeeleren, fietsen en de hond uitlaten”* (Een dijk te ver. Een andere visie op de ontwikkeling van Kampen en IJsseldelta-Zuid).

Morele argumenten

De Werkgroep Zwartendijk gebruikt ook morele argumenten waarmee ze duidelijk willen maken dat het onjuist, onrechtvaardig en zelf een 'doodzonde' is om het gebied van de Zwartendijk op te offeren voor ontwikkelingen die Kampen niet nodig heeft. De werkgroep stelt dat zij zich als Kampenaren verantwoordelijk voelen voor hun mooie leefgebied, ook voor de toekomstige generatie. Het is volgens de werkgroepleden gewoon een doodzonde om zo'n prachtig historisch gebied te verkwanselen. Ze zien het als 'hun' verantwoordelijkheid om deze 'landroof' tegen te gaan, juist ook omdat er al zo veel natuur en landschap in Nederland verdwenen is en omdat de natuur zelf weerloos is. Op hun website vergelijken ze een nieuwe 'dreiging' (namelijk het plan voor een tweede Zuiderzeehaven in het gebied) met de eerdere plannen voor woningbouw als volgt:

“Wederom wordt het open, groene weidegebied aan de westkant van de N50 bedreigd. Opnieuw zijn er plannen om een prachtig stuk cultuurhistorisch landschap op te offeren aan, in dit geval, industrie. Steeds vaker lezen en horen we over de noodzaak van de komst van een tweede Zuiderzeehaven. Nog steeds gaan bestuurders uit van het denken in groei en kwantiteit. Het moet allemaal meer en groter, want Kampen moet uitgroeien tot 'het Rotterdam van het Noordoosten'. Dat zou betekenen

dat aan de westzijde van de N50 tegenover de huidige Zuiderzeehaven op grove schaal aan 'landroof' zal worden gedaan met als gevolg een geweldige aanslag voor flora en fauna in een mooi polder- en rivierlandschap. Na de plannen voor grootschalige woningbouw in het bypassgebied, een miljoenen verslindend project voor onnodige voornamelijk dure 'waterhuizen', hangt weer de dreiging van een woest verslindend monster boven een uniek stuk cultuur/natuur. Doodzonde!" (www.zwartendijk.nl).

6.5 Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie

Voor een groot deel liggen de argumenten naar buiten toe, de persoonlijke drijfveren van de werkgroepleden en het gedeelde verhaal van de groep in elkaars verlengde. De grootste persoonlijke drijfveer, namelijk identificatie met het gebied van de Zwartendijk, wordt veralgemeniseerd naar de bewoners van Kampen en als ervaringsgericht argument naar voren gebracht in hun pleidooi richting de gemeente en de provincie. Hun boodschap is dat bijna alle Kampenaren het gebied van de Zwartendijk als waardevol ervaren en het willen behouden. Het valt verder op dat ze in hun betoog veel nadruk leggen op objectiverende argumenten. Waarschijnlijk om te voorkomen dat ze worden weggezet als emotionele, boze en dus niet voor rede vatbare actievoerders.

De andere persoonlijke drijfveer – woede over het verkwanselen van het prachtige landschap en boosheid over het ondemocratische proces van verantwoordelijke instanties – heeft veel invloed op het ontstaan van de collectieve overtuiging van de werkgroep (het wij-gevoel), maar wordt dus juist niet als argument naar buiten toe geventileerd. Het is bovendien een onderlinge 'afpraak' dat de gevoelde woede in de groep moet worden omgezet in nette en ludieke acties en niet in agressieve en persoonlijk schadelijke acties. Enerzijds omdat dat niet in hun aard ligt, maar ook omdat dat niet goed zou zijn voor de beeldvorming bij de Kampense bevolking.

Naast de gedeelde identificatie met de Zwartendijk en de gedeelde woede is de collectieve overtuiging van de werkgroep ook gebaseerd op een gemeenschappelijke ideologie. Deze ideologie heeft niet zozeer betrekking op een gemeenschappelijk natuurbeeld, maar wel op de gedeelde overtuiging dat het eeuwenoude agrarische cultuurlandschap behouden moet blijven als identiteitsdrager voor Kampen, nu en voor de toekomst. Daarnaast spelen ook andersoortige ideologische aspecten een rol, hoewel in verschillende mate voor de verschillende werkgroepleden. Bijvoorbeeld bewustwording en educatie van de jeugd voor voedsel, het bevorderen van gezondheid en welzijn van mensen, de twijfelachtige nut en noodzaak van luxe woningen voor de doorsnee Kampenaar en de verwachte afname van de levendigheid van het centrum van Kampen, spelen een belangrijke rol bij de ideologische motieven van de werkgroepleden.

Naast gedeeldheid, laat de werkgroep dus ook bewust ruimte voor nuances en accentverschillen. De werkgroep wil namelijk graag een breed draagvlak onder de Kampense bevolking hebben en geeft daarom ruimte aan allerlei betekenissen en waarden van het gebied van de Zwartendijk voor de bewoners van Kampen. Breed draagvlak onder de bevolking geeft de acties en eisen van de werkgroep immers legitimiteit en is daarmee ook een heel belangrijk argument richting de gemeente en de provincie om de plannen om te bouwen over te Zwartendijk niet door te laten gaan.

7 Bewonersvereniging Horstermeerpolder en Actiecomité Horstermeerpolder

7.1 Introductie

In de Horstermeerpolder zijn zowel een bewonersvereniging als een actiecomité actief. Beide groepen protesteren op hun eigen manier tegen de plannen die de provincie Noord-Holland en Natuurmonumenten hebben met de Horstermeerpolder.

De Horstermeerpolder is een cirkelvormige droogmakerij³ met een oppervlakte van 620 hectare. In 1882 is het gebied met behulp van stoombemaling drooggemaakt en sindsdien gehandhaafd. In 1902 begon "de kolonie van Frederik van Eeden" met de eerste tuinbouw, genoemd "de nieuwe Harmonie". Het waren voornamelijk Friezen en Westfriezen die naar het gebied kwamen, voorouders van een deel van de huidige bewoners van de Horstermeerpolder. De droogmakerij, die voor het gemak door ieder als polder wordt aangeduid, ligt relatief diep ten opzichte van de omgeving (circa 3,45 m. onder NAP), heeft een doorlatende zandondergrond en een dunne, slecht doorlatende bovenlaag. In het centrum van de polder liggen ongeveer 1000 woningen en 100 bedrijven en de rand bestaat uit agrarisch- en natuurgebied.

Reeds in de jaren negentig van de vorige eeuw had de provincie Noord-Holland plannen om in de Horstermeerpolder het waterpeil te verhogen vanwege de verdrogingsproblematiek in de omliggende gebieden. Initieel ging het om een plan om het grondwaterniveau in 70% van de polder te verhogen tot moerasniveau. In september 2008 resulteerden verschillende bestuurlijke processen in het 'Plan Kienhuizen', dat volgens de provincie Noord-Holland antwoord geeft op drie problemen: natuurherstel, waterberging en verdroging. Kortweg houdt het plan in dat er aan de randen van de polder drie natuurgebieden worden aangelegd van in totaal 244 ha. Het waterpeil wordt in deze gebieden verhoogd naar -2.95 tot -1.95 meter ten opzichte van NAP. Hierdoor komen de gebieden plas-dras te staan, kan er zich natte natuur ontwikkelen en kan in ieder geval in twee van de aangelegde natuurgebieden water geborgen worden. Het 'midden' van de polder, waar de meeste huizen en gebouwen staan, moet daarbij droog blijven.

De bewoners hadden en hebben daar echter ernstige twijfels over. Het midden van de polder is namelijk het diepste punt van de polder en water stroomt van hoog naar laag. Door de veranderingen in waterhuishouding zien zij risico's voor hun woningen en daarnaast vragen ze zich af of de verdrogingsproblematiek in de omringende gebieden wel wordt opgelost, aangezien het voornemen is om het laagste punt van de polder droog te houden. Daarnaast zijn de bewoners fervent tegenstanders van het plas-dras zetten van de gebieden.

Bewonersvereniging Horstermeerpolder

Na een gemeentelijk bericht in de lokale krant 'De Brug' op 25 oktober 1995 over het plas-dras zetten van proeflocaties hebben een aantal bewoners via een brief hun medebewoners gewezen op de plannen om het grondwaterpeil te verhogen en hebben zij steun gevraagd voor hun initiatief. Vervolgens is de Bewonersvereniging Horstermeerpolder opgericht met als officiële doelstelling 'de belangen te behartigen van alle bewoners van de Horstermeerpolder in de meest ruime zin van het woord'. Het huidige bestuur van de vereniging bestaat uit zes personen. De bestuursleden hebben

³ Droogmakerijen zijn polders die zijn ontstaan door het droogmaken van gebieden die voordien permanent onder water stonden.

ieder hun eigen taak, zo zijn er de formele taken van een voorzitter, secretaris en penningmeester, maar bijvoorbeeld ook mensen die de website onderhouden, of een stukje maken voor het lokale krantje. Het bestuur heeft maandelijks overleggen, waarin ontwikkelingen worden besproken en de strategie wordt gevormd.

De vereniging heeft ca. 300 leden. Tweejaarlijks vindt er een ledenvergadering plaats om leden op de hoogte te brengen van de laatste ontwikkelingen en hun mening te vragen. Bestuursleden van de bewonersvereniging proberen in bestuurlijke overleggen het belang van de inwoners van de Horstermeerpolder te vertegenwoordigen. *‘Wij als bewonersvereniging zijn van mening dat we het via de officiële weg moeten spelen. Wij vinden dat we via het bestuurlijk overleg ons gelijk moeten krijgen’*. Ze hebben onder andere deelgenomen aan de adviescommissie Kienhuis, maar zijn daar op een gegeven moment uitgestapt omdat ze zich niet konden vinden in het plan dat werd ontwikkeld. Daarnaast wordt het als frustrerend ervaren dat ze – naar eigen zeggen – onvoldoende serieus worden genomen. Er is een natuurwerkgroep ontstaan, functionerend als een commissie van de bewonersvereniging. Ook heeft een polderbewoner en tevens eigenaar van een internationaal bedrijf in waterhuishouding een alternatief plan ontwikkeld. Het uitgangspunt van dit plan, Weide-meren, is behoud van zoveel mogelijk (wei)land en toegankelijke natuur door aan de zuidkant van de polder een gebied van 84 ha aan te wijzen met ca. 50 meervaarten. In dit plan blijft 42 ha. permanent droog en wordt 42 ha. permanent water met een variabel peil van 1.45m -NAP tot 3.45m -NAP. Het plan voldoet aan de waterbergingsopgave gespecificeerd door de provincie.

Actiecomité Horstermeerpolder

Een aantal bewoners vond dat het na 18 jaar bestuurlijk overleg door de bewonersvereniging zonder duidelijk resultaat ‘wel genoeg was geweest’. Ze vonden dat ‘polderen niet helpt’ en dat er nu echt iets moest gaan gebeuren. *“Eigenlijk was de belangrijkste reden dat wij het idee hadden dat de bewonersvereniging het met praten en politiek niet ging redden. Want het is negen tegen een. Ze moeten weten dat alle bewoners achter de bewonersvereniging staan, en hoe kunnen we dat het beste doen.”* Zij hebben Actiecomité Horstermeer opgericht, dat ook wel opereert onder de naam Republiek Horstermeerpolder. De mensen van het actiecomité wilden via de media aandacht voor hun situatie krijgen en de Horstermeerpolder landelijk op de kaart zetten.

De hoofdactiviteit is het uitroepen van de Republiek Horstermeerpolder op 17 februari 2010. De Republiek had een eigen president, kreeg een eigen DrogeGrondWet en verklaarde de moerasplannen van de provincie onwettig. De bewoners konden vlaggen en andere Republiek-merchandise kopen, waarmee ze de acties financieel en zichtbaar steunen. Op 20 februari gingen alle bewoners in een (wandel)protestmars naar het plein van de gemeente Nederhorst den Berg (op dat moment gezien als hun ‘voormalige’ gemeente). Daar verklaarde de president de plannen van de provincie Noord-Holland strijdig met de DrogeGrondWet en zijn de plannen publiekelijk verbrand. Op 22 februari is de polder afgesloten. Er waren slagbomen met wachthuisjes aan beide kanten van de Middenweg geplaatst en er werd een muur gebouwd, met zandzakken, rollen prikkeldraad, tanks en legerjeeps. Mensen die het niet eens waren met de DrogeGrondWet kwamen de Republiek niet in. Op 26 februari werd er een symposium gehouden in het NERA-gebouw in de Horstermeerpolder. De president heeft daar een toelichting gegeven op de DrogeGrondWet en Prof. B. Schultz, professor aan de Technische Universiteit Delft met als specialiteit waterhuishouding, hield een lezing.

Om de verhouding tussen de bewonersvereniging en het actiecomité te duiden, gebruiken de bewoners verschillende metaforen. Zo maken verschillende respondenten de vergelijking met de IRA, die beschikt over een politieke en een militante tak. Ook wordt gesproken over ‘Duiven en Haviken’. Het actiecomité staat dus in meer of mindere mate los van de bewonersvereniging, dat wil zeggen, er is geen formele afstemming van activiteiten. De leden van het actiecomité zijn wel formeel lid van de bewonersvereniging, maar zijn niet ‘actief’ onder de vlag van de bewonersvereniging. De

bewonersvereniging en het actiecomité hebben ieder aparte websites⁴. Zowel de bewonersvereniging als het actiecomité willen dat de plannen van de provincie aangepast worden. Zij willen wel natuur, maar geen natte natuur, zij willen dat de gebouwen in de polder droog blijven staan en dat er meer recreatiemogelijkheden komen.

7.2 Drijfveren

7.2.1 Ideologie

Natuurbeelden

De mensen van de bewonersvereniging en van het actiecomité hebben een ander beeld van natuur dan natuurorganisaties en provincie. Alhoewel de natuurbeelden per persoon wel enigszins verschillen, zien zij weiland ook als natuur en snappen ze niet dat dat niet als natuur wordt gezien. *“Op tijd de koeien naar buiten, gewoon het Hollandse plaatje, vind ik altijd, dat hoort te wezen.”* Alhoewel ze zich opstellen als fervent tegenstander van natte natuur, zijn ze niet anti-natuur; droge natuur behoort zeker tot de opties. De natte natuur zoals in het proefvak wordt lelijk gevonden en vindt men slecht onderhouden.

Figuur 10:

Vlag en spandoek van het Actiecomité Horstermeerpolder

⁴ De bewonersvereniging Horstermeerpolder: www.horstermeerpolder.nl en www.horstermeerpolder.web-log.nl
Het actiecomité Horstermeerpolder: <http://republiekhorstermeerpolder.blogspot.com/>

Grondhoudingen

De bewoners zien de Horstermeerpolder als een cultuurlandschap, dat gemaakt is door de mens. Omdat de Nederlandse natuur gemaakt is door de mens, moet deze ook beheerd worden door de mens, vinden de bewoners. De mens zorgt dat alles in balans blijft, onder andere door middel van de jacht. De balans is goed als er geen overlast ontstaat. De bewoners vinden dat er door de natte natuur overlast voor de mens ontstaat en dat met deze keuze dieren boven mensen worden gesteld. *“Eigenlijk begon het er al mee dat de dieren boven de mens gesteld worden. Het lijkt soms of ik niks met dieren heb, maar dat is niet zo. Dieren mogen net zo leven, en je moet dat ook leven en laten leven. Het moet zo zijn dat de dieren zichzelf kunnen bewegen, en natuurlijk hoeft Nederland niet helemaal volgebouwd te worden, maar de manier waarop Natuurmonumenten bezig is met natuurontwikkeling: ik vind dat weilanden ook natuur is, en ik vind dat een koe ook natuur is en ik vind dat een koe echt bij Nederland hoort. En dat die beesten buiten moeten kunnen lopen, en de lammetjes”*

Veel bewoners vinden dat de mens de natuur moet beheren, de natuur moet niet vrijelijk zijn gang gaan, maar moet onderhouden worden. Veel bewoners zijn zelfstandig ondernemer en hun houding voor natuur is gerelateerd aan hun ondernemingszin en de werklust. Ze houden niet van luiheid. Een geveugelde uitspraak van één van de respondenten is dan ook: *“Van nietsdoen krijg je lang haar en luizen.”* Natuur laten gaan, wordt als ‘slonzig’ ervaren.

Deze actieve inmenging in de natuur past waarschijnlijk het beste bij de grondhouding van rentmeester, die zich verantwoordelijk voelt om het woeste land in cultuur te brengen. Een polder droogmaken, houdt immers een forse ingreep op de natuur in, in die zin stellen de polderbewoners zich boven de natuur. Tegelijkertijd zijn ze zich zeer bewust hoe ‘machtig’ de natuur is. Het water zal het van hen winnen, als ze er niet bovenop zitten.

In mindere mate is er ook iets van de houding van partner aanwezig, gezien de uitspraak *‘water is eerlijk, water is onze vriend’*. Ook de houding van participant is in enige mate terug te vinden omdat sommigen vinden dat natuur de mens omvat. Daarnaast voelen ze zich zeer verbonden met het cultuurlandschap.

7.2.2 Identificatie

De bestuursleden van de bewonersvereniging en de leden van het actiecomité identificeren zich in hoge mate met het gebied. Enerzijds is de Horstermeerpolder de plek waar de bewoners wonen en waar zij in veel gevallen hun bedrijf hebben. Zij zijn dus functioneel gezien verbonden met de polder. Anderzijds zijn veel bewoners in de polder geboren en getogen en wonen hun families er al generaties lang, waardoor zij zich ook emotioneel verbonden voelen met de polder en de andere polderbewoners. Deze sterke band met de polder blijkt ook uit de wens om er te blijven wonen. Door gebrek aan huizen, moeten sommigen tijdelijk in Hilversum of Nederhorst ten Berg wonen, maar als de kans zich voor doet gaan ze terug.

Eén van de respondenten heeft bijvoorbeeld een huis kunnen overnemen omdat de weduwe het alleen wilde verkopen aan iemand die oorspronkelijk uit de polder kwam: *‘Ik ben hier niet geboren, maar wel getogen. Ik woon hier vanaf mijn 6e jaar. Mijn man komt hier ook uit de polder. Vandaar dat we hier in de polder weer een huisje hebben kunnen kopen. Een gemiddeld huis hier in de polder is heel veel geld waard. Tenminste, er wordt heel veel voor gevraagd. Bij ons in het huisje heeft een vrouw gewoond die altijd alleenstaand is geweest, en die is hier geboren. En die heeft altijd gewild dat er geen import komt, maar wel mensen uit de polder vandaan. In ieder geval mensen die het gevoel van verbondenheid hebben met de rest van de polderbewoners.’* In de identificatie met de polder spelen jeugdherinneringen een sterke rol. Verschillende respondenten geven aan hoe ze vroeger in de weilanden liepen, hoe die eruit zagen, welke tochten ze hebben ondernomen en hoe nieuwsgierig ze waren naar het NERA-gebouw.

De bewoners van de Horstermeerpolder kunnen gezien worden als een groep met een gezamenlijke identiteit: *“Ik ben hier natuurlijk ook heel veel. Ik zeg wel gekscherend: Ik heb geen paspoort om de polder uit te mogen. Waarom weet ik niet. Ik noem het wel eens het Horstermeergevoel. En dat is ook de klik die je met de anderen hebt. Je hoeft elkaar niks uit te leggen, en je denkt allemaal een beetje hetzelfde .*

7.2.3 Woede

De bewoners van de Horstermeerpolder zijn erg boos. Deze boosheid heeft te maken met de overtuiging dat de plannen van de provincie niet kunnen: De bewoners geloven niet dat het bewoonde en tevens laagste deel van de polder droog blijft bij peilverhogingen in de rand van de polder, onder andere door de kweldruk. En als het niet droog blijft, zijn zij degenen die schade hebben aan hun bedrijven en woningen. Ook zijn zij alles behalve enthousiast over natte natuur en ervaren zij het als hun grootste nachtmerrie als ‘hun polder’ verkwanseld zou worden aan zulk soort natuur. *“Ik ben er heel boos over, want ik ben hier geboren en getogen en ik zie onze eigen natuurgebieden echt naar de knoppen gaan.”* Het proefvak van Natuurmonumenten in de polder geeft de bewoners weinig vertrouwen: *“Ten eerste wordt niet begrepen waarom dat er moet komen. Het is ook zo, Natuurmonumenten heeft in het verleden al eens een proefvlak gemaakt, aan de zuidkant van de polder van 70 ha. Daar is het peil opgezet tot het maaiveld, dus dat is echt plas-dras. Wat gemiddeld genomen bij de bewoners de opinie daarvan is, is dat het een grote rotzooi is. Daar groeit een heleboel riet en distels en troep. Dat wordt niet gezien als mooie natuur. Men is bang dat de hele polder er zo uit komt te zien. Daar komt dan nog bij angst voor eventuele schade aan landerijen en bebouwing. Dat is de reden dat er zoveel weerstand vanuit de polder is.”*

Naast het opnemen voor hun eigen hachje en hun polder zijn de bewoners ook erg boos over de onrechtvaardige behandeling. Daar zijn verschillende voorbeelden van. Bijvoorbeeld het gevoel niet voldoende serieus genomen te worden in bestuurlijke overleggen. *“Dat is natuurlijk het frustrerende van alle plannen die er liggen, is dat we eigenlijk niet serieus worden genomen. Dat je gewoon merkt dat er elke keer weer op de achtergrond blijkbaar toch in de achterkamertjes overleg wordt gevoerd, hetzij tussen Natuurmonumenten en het waterschap of tussen het waterschap en de provincie en dat je in het bestuurlijk overleg elke keer net achter de feiten aan holt.”* Of het plan Weide-meren dat niet als een serieuze optie wordt gezien. Het verzet wordt daarmee gestimuleerd en het verklaart het ontstaan van het actiecomité. Er is een sterk gevoel dat de burgers vergeten worden.

De leden van de bewonersvereniging hadden soms het idee dat het in de bestuurlijke overleggen niet echt duidelijk overkwam dat men echt kwaad is. Dat werd vaak geïnterpreteerd als ‘ja maar jullie zijn natuurlijk heel erg betrokken’. Het actiecomité heeft ook de functie vervuld van frustratie en woede uiten: *“Om nou een keer echt ongenoegen te uiten naar die instanties toe, van waar zijn jullie in godsnaam mee bezig. Nou is het een keertje mooi geweest en we laten niet met ons sollen. Tot hier en niet verder.”*

7.2.4 Effectiviteit

Het eerste doel van de bewonersvereniging – en dan hebben we het over jaren negentig – was om gehoord te worden als bewoner en om invloed te krijgen op de besluitvorming. Eerdere plannen om bij 70% van de polder het grondwaterpeil te verhogen, zijn van de baan. In de loop der jaren is vanuit overheden en natuurorganisaties de verdrogingsproblematiek als argument naar achter geschoven en zijn waterberging en natuurontwikkeling belangrijke argumenten geworden. Het is niet helemaal duidelijk welke invloed de bewonersvereniging daarin heeft gehad. De tand des tijds en politieke ontwikkelingen hebben zeer waarschijnlijk ook een rol gespeeld in de veranderende opvattingen, ideeën en plannen bij overheden en natuurorganisaties.

Omtrent het uitkomen van de plannen Kienhuis bestond er bij de bewoners een idee dat er helemaal niet naar hen geluisterd werd en dat de bewonersvereniging onvoldoende voet tussen de deur kreeg. Daarom is de bewonersvereniging rond die tijd (half-eind 2008) uit de adviescommissie gestapt en is het actiecomité ontstaan om op een andere weg – via acties die ook media-aandacht moesten genereren – ruchtbaarheid te geven aan de situatie in de Horstermeerpolder en invloed uit te oefenen.

Het huidige doel van zowel de bewonersvereniging als het actiecomité is om de natte natuur van de baan te krijgen en naar een duurzame oplossing te werken. De bewoners willen na 18 jaar besluitvorming een oplossing die voor lange tijd gaat gelden en niet dat over een paar jaar er weer nieuwe plannen komen voor de polder. Op dit moment ligt het contact stil, maar er is goede hoop een oplossing die de bewoners past.

7.3 Sociaal kapitaal

7.3.1 Onderlinge relaties

Een aantal bewoners van de Horstermeerpolder hebben reeds in 1995 gepolst bij hun medebewoners wat zij van de plannen vonden om het grondwaterpeil te verhogen. Via een brief konden de bewoners hun steun betuigen. Snel daarna werd de Bewonersvereniging Horstermeerpolder opgericht. De bestuursleden van de bewonersvereniging hadden eerst moeite om überhaupt uitgenodigd te worden aan de tafel tijdens de overleggen tussen instanties zoals provincie, gemeente en waterschap. Later werden zij makkelijker uitgenodigd, maar bleef het invloed uitoefenen op het proces lastig. De huidige bewonersvereniging functioneert naar eigen zeggen goed, is stabiel en relatief hecht. Voor zover duidelijk zijn zij relatief eensgezind over de aanpak in de bewonersvereniging. Volgens sommigen heeft de bewonersvereniging het verleden niet altijd goed gefunctioneerd. Dat had dan minder te maken met de afstemming in de groep, maar meer met de kritiek die eerdere bestuursleden wel eens hebben ontvangen over dat ze te gemakkelijk akkoord zouden gaan met de instanties.

Het actiecomité bestaat volgens het document 'Staatsgreep Actieplan Horstermeerpolder' uit 11 'coupleggers', waarvan er zeven erg actief waren in het actiecomité. Het actiecomité is geen formele organisatie, maar een groep mensen rondom een aantal activiteiten die in korte tijd plaatsvonden. Het is een kortstondige, niet geïnstitutionaliseerde groep, die niet voor iedereen even vastomlijnd is. De leden van het actiecomité waren eensgezind, zij deelden de overtuiging dat de bewonersvereniging 'het met praten en politiek niet gingen redden'. Ze wilden ruchtbaarheid geven aan de situatie in de Horstermeerpolder en laten zien dat alle bewoners erachter stonden, onder andere door een eigen republiek uit te roepen, marsen te organiseren en een volkslied te schrijven. Hun activiteiten waren niet zozeer groepsactiviteiten, maar activiteiten om alle polderbewoners te activeren. De groep bestond met name rondom een aantal activiteiten en is sindsdien ook niet meer bij elkaar geweest. Er wordt door de respondenten niet uitgesloten dat als er nieuwe actie nodig is, dat ze weer nieuwe acties gaan ondernemen, maar vooralsnog ziet het er naar uit dat het blijft bij de acties die hebben plaatsgevonden. Ieder had zo zijn specialiteit binnen het actiecomité, veelal gekoppeld aan functies en competenties die ze nodig hadden in hun professionele carrière en daar had men over en weer veel vertrouwen in.

Zowel de bewonersvereniging als het actiecomité zijn functionele groepen, die het opnemen voor de generieke Horstermeerpolderbewoner. Natuurlijk is het wel zo dat een langdurige samenwerking zoals bij de bewonersvereniging een bepaalde verbondenheid met zich meebrengt, maar steeds klinkt door dat men zich inzet voor alle polderbewoners. Het sociaal kapitaal is dan ook meer te vinden op het niveau van de polder dan specifiek binnen bewonersvereniging of het actiecomité.

7.3.2 Collectieve identiteit

De betrokkenheid bij het gebied is de gemene deler van de bewonersvereniging en van het actiecomité. Zij maken zich zorgen om de gevolgen van de plannen voor natte natuur van de provincie voor het gebied en daarmee ook hun woon- en leefomgeving. De bewonersvereniging heeft als collectieve identiteit dat zij via officiële weg invloed willen uitoefenen. Zij willen als partner in de besluitvorming serieus genomen worden. Zij zijn een formele organisatie, bij notariële akte ondertekend. Om eensgezind naar buiten over te komen, is ook intern afstemming een belangrijk aandachtspunt. *"Ik denk dat de belangrijkste taak is de bindende factor met de leden om als een groep over te komen en de belangen te behartigen".*

Het actiecomité is een groep mensen, waarvan niet iedereen de samenstelling precies weet. Het is ook in mindere mate een groep die al langdurig bestaat zoals de bewonersvereniging, maar meer flankerend aan de activiteiten van de bewonersvereniging een aantal acties heeft ondernomen om aandacht voor de situatie in de polder te krijgen voor de mening van de bewoners. Om de aandacht van de media te verkrijgen zijn ze een aantal – in hun eigen woorden – ‘opvallende en ludieke acties’ gestart. Het actiecomité kan gekenschetst worden als een protestgroep, waarvan de acties het karakter hebben van weerstand bieden.

"De motivatie is 'geen water', dat is wat ons bindt. En er zitten best af en toe dingen in dat ik denk dat je het zo kunt oplossen of anders. Maar dat is altijd zo. Maar het actiecomité is heel simpel: zo gauw het woord water valt is het schouder aan schouder en boksen. [...] Wat ons ook bindt, is dat alles vernield wordt. En als het nou een doel had, prima. Maar er komt niks voor terug."

In het geval van de Horstermeer geven de respondenten niet aan zich niet per se te identificeren met specifiek het actiecomité of met specifiek de bewonersvereniging. Zij identificeren zich meer met de Horsterpolderbewoner in het algemeen. In tegenstelling tot de bewonersvereniging is het actiecomité actief geweest in een relatief korte periode. De kracht is echter hoe zij alle polderbewoners hebben kunnen activeren in hun protesten. De bindende factor is daarbij dat men allemaal in het zelfde schuitje zit. Het betreft een gebied waar zij allen wonen en veelal ook werken. Veel mensen hebben vergelijkbare problemen met de plannen, bijvoorbeeld: huizen worden aangetast, mensen hebben vaak bedrijf aan huis en de bedrijfsvoering komt onder druk te staan. Daarnaast zijn alle actievoerders ook polderbewoners, zij wonen op de plek die onder druk staan door de plannen. Ook speelt sterke ruimtelijke en sociale binding met gebied en de mensen een rol. De bewoners delen dezelfde polder en wonen er ook al meerdere generaties waardoor er een gemeenschapsgevoel is ontstaan.

Eenzijds zijn de banden in de Horstermeer los. Een respondent geeft dat aan door te zeggen dat men 'niet de hele tijd bij elkaar op de koffie gaat'. Anderzijds: als er iets aan de hand is, dan komt men met elkaar in actie, en hoe. Dit getuigt van verbondenheid c.q. loyaliteit naar elkaar. Naast dat de polder fysiek een overzichtelijke grootte heeft, is de polder ook 'klein' in de zin van 'ons kent ons'. Veel mensen zijn op de een of andere manier (onder andere via bloedband) met elkaar verbonden. Een aantal families lijkt de polder 'te bestieren'. Het is ook erg belangrijk of je import bent of niet. Zo spreekt een bewoner over haarzelf als import terwijl zij al 40 jaar in de polder woont. Ook de ruimtelijke binding speelt een belangrijke rol: Mensen wonen, werken en leven in het gebied dat zelfs letterlijk is vormgegeven door de vorige generaties bewoners en ook vandaag de dag de polder een belangrijke rol speelt in leven en levensonderhoud van de bewoners.

De verhouding van de bewonersvereniging en het actiecomité met andere actoren zoals provincie, gemeente, waterschap, natuurmonumenten is in de loop der tijd veranderd. Op dit moment, onder andere vanwege een wisseling in burgemeester, is de verhouding met de gemeente goed. De gemeente is nu meer op de hand van de bewoners. Natuurmonumenten wordt door de bewoners gezien als 'dé kwade genius'. Het proefvak en de peilverhogingen waarvoor ze geen vergunning

hadden hebben veel kwaad bloed gezet bij de bewoners: *“Dus toen wij die actie opstartten, was dat het eerste wat we lieten zien aan de goegemeenschap, de chaos die Natuurmonumenten van de terreinen heeft gemaakt terwijl ze er geen vergunning voor hadden. Wij hebben dat ook steeds geormerkt als illegale handelingen.”*

De provincie is eigenlijk de formele instantie van wie de plannen voor de Horstermeerpolder afkomstig zijn. Er worden vanuit bewoners veel opmerkingen gemaakt, dat ze maar wat bedenken vanuit het provinciehuis zonder ooit in de polder te zijn geweest of bekend te zijn met de praktijk: *“Je kunt dit soort dingen niet vanachter je bureau oplossen. De arrogantie van mensen achter een bureau is zo gigantisch groot.”* Alhoewel de kwalificaties vanuit de bewoners richting de provincie behoorlijk negatief te noemen zijn, wordt er beduidend minder hard uitgehaald naar de provincie dan naar Natuurmonumenten. De verhouding met de provincie is op dit moment relatief goed, onder andere omdat er recent een veldbezoek heeft plaatsgevonden van de nieuwe commissaris van de Koningin. Over het waterschap spreekt men ook met weinig enthousiasme.

In algemene zin heerst er bij de bewoners weinig vertrouwen in de instituties die de plannen voorstaan, wat te maken heeft met de slechte ervaringen met de instanties, nu en in het verleden. Het gebrek aan vertrouwen in de instanties blijkt ook uit het taalgebruik, dat soms strijdlustig is ‘korte metten maken met plannen’, maar waar instanties ook in geridiculiseerd worden ‘dat is in die vergadering echt lachen geworden’ [toen de bewoners aanduiden dat bepaalde plannen helemaal niet kunnen]. Enkele respondenten halen de instanties ‘naar beneden’, terwijl ze hun eigen rol zeer positief c.q. doorslaggevend afspiegelen. Met name het actiecomité heeft bewust dingen op scherp gezet door iets ongewoons te doen als het uitroepen van een republiek, maar ook door het taalgebruik dat zij daarbij bezigden, dat bijvoorbeeld terug te vinden is in het volkslied dat ze gecomponeerd hebben hun volkslied en het door hun opgerichte ‘museum voor wanbeleid’.

7.4 Strategie

De bewonersvereniging wil graag via officiële weg invloed willen uitoefenen. In hun reactie en activiteiten is merkbaar dat zij serieus genomen willen worden als partij in de besluitvorming maar ook op constructieve wijze uiting willen geven aan hun weerstand tegen de plannen die op tafel liggen. Daarmee is er bij de bewonersvereniging sprake van een combinatie van belangen vertegenwoordigen en zich ingraven. De strategie van actiecomité is te typeren als een combinatie van behoefte hebben aan het uiten van hun weerstand (ingraven) en creativiteit. Met name het laatste was erg belangrijk, gezien de verschillende opvallende en zeer creatieve acties die zij gestart zijn.

7.4.1 Informatieverwerking en mobilisatie

Informatie

Een drijvende kracht achter de oprichting van de bewonersvereniging is dhr. Jan Pleus, aan wiens ‘bezielende leiding’ wordt gerefereerd op de website van de bewonersvereniging. In het huidige bestuur heeft de voorzitter, Leon Smits, een duidelijke trekkersrol. Een andere opinieleiderdrijvende kracht, is dhr. Zwagerman. Op basis van zijn ervaringskennis in de Horstermeerpolder, maar ook via zijn bedrijf dat zich bezig houdt met waterhuishouding over de hele wereld, heeft hij een alternatief plan gemaakt. Je merkt dat anderen zijn kennis en uitspraken overnemen. Zo werd bijvoorbeeld duidelijk dat een respondent niet precies snapt hoe het nu zit met dat water en ook niet precies een beeld heeft van gevolgen voor natuur. Ze geeft aan dat ze daarin de mening van anderen, waaronder dhr. Zwagerman, volgt.

In het actiecomité zijn er een aantal informele ‘trekkers’ aan te wijzen. Een duidelijke opinieleider is bijvoorbeeld de president van de republiek, dhr. Stuyver. In de aanpak is Marianne Zwagerman met al

haar competenties in mediawereld van belang geweest. Daarnaast speelt de eigenaresse van de winkel in verf en andere materialen een belangrijke rol. Zij is wellicht in mindere mate een 'inhoudelijke' opinielider, maar kon via haar sociale netwerk en sociale vaardigheden mensen goed activeren. Haar winkel is een spil in de Horstermeerpolder, waar veel lokale bewoners langs komen. In haar winkel hangt een bord met uitleg over de situatie en ook een soort kalender c.q. strijdplan.

Mobilisatie

De bewonersvereniging heeft als voornaamste doel namens de bewoners invloed uit te oefenen en deel te nemen aan de bestuurlijke processen. Medebewoners zijn gemobiliseerd door lid te worden van de vereniging en door tweejaarlijkse vergaderingen bij te wonen. Verder worden zij op de hoogte gehouden via lokale het krantje, nieuwsberichten en de website. Recent is er ook een commissie ontstaan, de natuurwerkgroep, waarin enkele bewoners wat actiever zijn.

Het actiecomité heeft zich gericht op ruchtbaarheid geven aan de situatie en op het mobiliseren van de bewoners. De media spelen een grote rol bij de acties van het actiecomité. Het feit dat de Horstermeerpolder naast het Hilversumse mediapark ligt en mensen die voor hun professionele werk iets met media doen zijn verbonden aan de Horstermeerpolder, helpt daarbij. Eén van de leden van het actiecomité heeft bijvoorbeeld een bestuursfunctie bij PowNed en is directeur digitale media bij de Telegraaf Media Groep. Zij heeft veel van de communicatie georganiseerd c.q. op zich genomen. Daarnaast zijn verschillende cameramannen op een of andere manier verbonden aan de Horstermeerpolder.

In Horstermeer gaat mobilisatie via bestaande sociale netwerken. Bewoners ervaren niet zozeer dat ze door het actiecomité geactiveerd worden, maar zij zagen de leden van het actiecomité als medepolderbewoners c.q. burens die een beroep op hen deden. Daarnaast hadden een ze een professionele aanpak: merchandise, website, contact met pers, youtube-filmpjes, etc. en dat is wellicht ook een factor geweest in de mobilisatie. De mobilisatie naar het gemeentehuis pakte dan ook 'grootser' uit dan ze hadden gedacht: *"Die eerste rit naar het gemeentehuis. Dat was gewoon van we moeten eens laten zien hoeveel materiaal, bedrijven, bewoners er nu eigenlijk in die polder zijn. Hoe kun je dat het beste laten zien? We gaan gewoon in een lange stoet naar het gemeentehuis toe. Leuk, lange stoet. Mijn broer heeft een vrachtwagen, dus die nam hij mee. Oh, misschien wil Cor Zwagerman ook wel met de vrachtwagen. Dan hebben we al twee vrachtwagens. Oh, en Gerrit heeft een trekker. Er zijn natuurlijk ook een hoop trekkers. Zo hadden we twaalf of dertien voertuigen bedacht. Totdat de avond aangebroken was dat we die kant op moesten, en toen waren er 56 of zo. Iedereen had alles gemobiliseerd. En allemaal vlaggen erop en spandoeken. En die jongens zaten toen ook in vergadering in het gemeentehuis. Ze wisten wel dat we zouden komen. We wilden ook een petitie aanbieden. We hadden ook een handtekeningactie. En natuurlijk ook wat pers erbij. Iedereen was verbaasd over hoe groot het was geworden. Het was goed om te zien dat iedereen erbij was. Iedereen wilde laten zien dat ze achter de bewonersvereniging stonden. Dat was heel indrukwekkend."*

7.4.2 Argumenten

Objectiverende argumenten

De bewonersvereniging, maar in enige mate ook het actiecomité maken gebruik van objectiverende argumenten. Zo maken zij gebruik van kennis uit rapporten van universiteiten en kennisinstellingen. Het gaat daarbij om kennis over het specifieke karakter van de polder en de daaruit voortvloeiende waterhuishouding en om kennis over plagen. Van daaruit wordt geconcludeerd dat het plan van de provincie niet haalbaar is en er als gevolg van de peilverhoging overlast ontstaat. Tevens gebruikt de bewonersvereniging de betrokkenheid en kennis van prof. Schultz in de argumentatie tegen de plannen voor de Horstermeerpolder. Deze professor is geïnteresseerd in het gebied en zet zich nu aan de kant van de bewoners in voor het gebied door onderzoek te doen, bij overleggen te zijn,

lezingen te geven en brieven te schrijven. Ook is hulp gezocht bij de 'Vereniging voor Onafhankelijke Natuurinformatie' (VONI) en 'Stop de groene leugen'. VONI helpt mensen in het buitengebied 'die hun belangen geschaad of genegeerd weten door overheidslichamen, instellingen, commissies, verenigingen of stichtingen' door op te komen voor hun belangen. 'Stop de groene leugen' wil 'een eind maken aan de praktijken van de milieubeweging die het dagelijkse werk van hardwerkende ondernemers frustreren zonder dat de natuur daar iets mee opschiet'. Deze verenigingen helpen de leden van de bewonersvereniging en het actiecomité aan informatie, die wordt gebruikt in de argumentatie.

Behalve het feit dat de bewoners zelf objectiverende argumenten gebruiken, zijn ze ook met name geïnteresseerd in de objectiverende argumenten van de betrokken overheden en natuurorganisaties. Zij vragen hen expliciet naar hun 'objectieve' doelen: welke plant- en diersoorten moeten er komen, met hoeveel procent moet de verdroging in het Gooi worden tegengegaan en hoeveel schoner moet het water worden? Op deze manier kan geëvalueerd worden of – bijvoorbeeld met het proefvak – de doelen zijn behaald.

Ervaringsgerichte argumenten

De mensen van de bewonersvereniging en van het actiecomité baseren daarnaast een deel van hun argumenten op hun ervaringen. Deze argumenten hebben voornamelijk betrekking op hun persoonlijke ervaringen met de polder en op hun ervaringen met de instituties die de afgelopen decennia plannen actief zijn geweest in de Horstermeerpolder.

Veel polderbewoners wonen al generaties in de Horstermeerpolder, hebben veel eigen ervaringen en gebruiken deze jarenlange ervaringen in de argumentatie. Zij hebben altijd op het land gewerkt en weten veel van flora en fauna, maar ook van hoe het water loopt tussen de polders. Ook is er ervaring met de kracht van kweldruk, dat zich onder andere voordeed bij het bouwen van een mestput. De bewoners hebben talrijke ervaringen waardoor ze weten wat wel en niet kan in de polder, en met deze ervaringen proberen ze ook te overtuigen.

Daarnaast hebben zij ervaren dat de polder in 1987 bijna was ondergelopen en dat de officiële instanties op dat moment niet thuis gaven. De bewoners zelf, en dan met name de eigenaar van een waterhuishoudingsbedrijf, hebben toen 'de polder gered' door deze met eigen pompen leeg te pompen. Ook hebben ze ervaren hoe eerdere projecten in de polder vanuit provincie, waterschap of Natuurmonumenten – in hun ogen – gefaald hebben en hoe er schade is ontstaan aan de polder, maar ook aan de huizen. Voorbeelden hiervan zijn: het ANKO-project, het overpompen van water uit de Horstermeerpolder in de Ankeveense plassen, de asfaltsloten en ervaringen met schadegevallen die pas na jaren strijden voldoende werden gehonoreerd. Daarnaast wijzen ze op ervaringen in de naastgelegen Ankeveense plassen waar overlast is van knutten. Dit uit zich in spandoeken met leuzen als 'knutten, muggen en riet, dat willen we hier niet'. Een deel van hun argumentatie is dus gebaseerd op de negatieve ervaringen die ze hebben met de aanpak van de polder door de formele instanties.

Andersom brengen de mensen van de bewonersvereniging en van het actiecomité naar voren dat de werknemers van Natuurmonumenten en de provincie juist geen ervaringen hebben in het gebied. Ze nemen beslissingen achter hun bureau en zijn vaak nog nooit in de polder geweest.

Morele argumenten

Er zijn verschillende morele argumenten die de bewonersvereniging en het actiecomité gebruiken. Een belangrijk moreel argument heeft te maken met de overtuiging dat de plannen van provincie niet kunnen: De bewoners geloven niet dat het bewoonde en tevens laagste deel van de polder droog blijft bij peilverhogingen in de rand van de polder, onder andere door de kweldruk. Vanuit de bewonersvereniging wordt wel erkend dat er een probleem is, namelijk de verdroging van de omliggende gebieden. Men is het alleen niet eens met de oplossing: Die werkt niet, doet meer kwaad

dan goed en er zijn alternatieven. Men vindt het onacceptabel dat de plannen de leefomgeving van mensen zo beïnvloed terwijl de haalbaarheid nog niet vaststaat. *“Wij vinden als je een groot project met een dergelijke impact wil uitvoeren, dat je gewoon 100% zekerheid moet hebben wat de gevolgen zouden zijn”.*

In het verlengde daarvan heeft een ander belangrijk argument te maken met de wijze waarop het gebied eruit moet zien en beheerd moet worden. Voor de polderbewoners is natte natuur onaanvaardbaar. Het past niet bij het gebied, niet bij gebouwen en mensen in het gebied en niet bij de gewenste recreatie. Ze zijn niet per se tegen natuur of tegen nieuwe ontwikkelingen ‘als die nodig zouden zijn’. Waterberging, of een weg, en ook gewone natuur is bespreekbaar, maar geen natte natuur. Zij vinden dat alle natuur in Nederland is gemaakt en dus ook naar behoren onderhouden en beheerd moet worden.

Daarnaast vindt men dat er vanuit de historie van het gebied een bepaalde verplichting ligt om het gebied goed te onderhouden. Er is namelijk heel veel ‘bloed, zweet en tranen’ in het ontginnen en beheren van de polder gaan zitten. De huidige bewoners hebben de verhalen van vader op zoon meegekregen en vinden het moreel onjuist om een gebied waar hun voorouders hun leven voor hebben gelaten – in hun ogen – te laten verloederen. In het verlengde hiervan ligt het argument dat ze de polder goed willen achterlaten voor volgende generaties. Eén van de respondenten heeft bijvoorbeeld het bedrijf van zijn ouders overgenomen en wil dat graag voortzetten. De plannen kunnen betekenen dat dat niet rendabel kan omdat hij dan wellicht niet kan groeien. Dat voelt onrechtvaardig.

De objectiverende, ervaringsgerichte en morele argumenten zijn deels aan elkaar verbonden, waardoor de indeling in drie categorieën strikter overkomt dan hij in de praktijk is.

7.5 Drijfveren, sociaal kapitaal, strategie

De drijfveren, het sociaal kapitaal en de strategie van de leden van de bewonersvereniging en van het actiecomité liggen voor een groot deel in elkaars verlengde. Zo komt een belangrijke drijfveer als de identificatie met de polder, terug in de strategie door middel van de verwoording in ervaringsgerichte en morele argumenten. Het gaat daarbij over ervaringen met het land, maar ook over ervaringen met de officiële instanties in de afgelopen 25 jaar. De identificatie komt wellicht nog het best tot uitdrukking in de morele argumenten. Vanuit de historie van het gebied voelt men een bepaalde verplichting om het gebied goed te onderhouden, waarbij wordt ingegaan op de moeite die het heeft gekost om de polder te ontginnen en dat het vanuit dat oogpunt onjuist is om het gebied in hun ogen ‘te laten verloederen’. Daarbij past natte natuur niet bij hun beeld van hoe het gebied eruit moet zien en beheerd moet worden.

De bewonersvereniging en het actiecomité geloven niet dat er geen schade ontstaat aan hun huizen en gebouwen door de plannen van de gemeente. Het midden van de polder, waar de meeste bewoning is, is immers het laagste punt van de polder en de polder wordt gekenmerkt door grote kweldruk. De argumentatie – met name van de bewonersvereniging – richting de andere actoren lijkt grotendeels objectiverend. Deze lijn is terug te zien in de collectieve identiteit van de bewonersvereniging. Zij willen serieus genomen worden door de onderhandelingspartner. Daartoe proberen zij inhoudelijk sterk te staan, zich in vele rapporten te verdiepen en zoeken zij hulp bij andere organisaties zoals VONI. Ook is er een alternatief plan, plan Weide-meren, ontwikkeld. Ondanks dat ze veel ervaringsgerichte en morele argumenten hebben, beroepen zij zich daar wellicht minder op, omdat daar makkelijker de connotatie van ‘emotionele, boze’ burgers te maken is.

Vervolgens ontstond het beeld dat ze er via de officiële weg alleen niet zouden komen. Het actiecomité wil de betrokkenheid van de bewoners tonen en hun woede via protest laten blijken. Het gaat om ruchtbaarheid geven aan de situatie in de polder en hoe de bewoners daarover denken. De ervaringsgerichte en morele argumenten krijgen gemakkelijker een plek in de meer actiegerichte identiteit van het actiecomité. Het idee dat natte natuur hun polder verkwanselt hoort ook bij hun ideologie ten aanzien van natuur: in de ogen van de bewoners is de polder cultuurlandschap, dat onderhouden moet worden door mensen. De natuur vrijelijk laten gaan, hoort daar in het geheel niet bij.

De bewonersvereniging en het actiecomité zijn groepen die elkaar aanvullen. Waar de bewonersvereniging voor een officiële, formele en langdurige weg bewandelt, is het actiecomité een kortstondige, niet geïnstitutionaliseerde protestgroep. Een belangrijke bindende factor is de sociale en ruimtelijke binding die men heeft met de polder en elkaar. De identiteit en cultuur is verankerd met het landschap en vice versa.

8 Conclusies, discussie en aanbevelingen

In het eerste deel van dit hoofdstuk zullen conclusies worden getrokken aan de hand van de onderzoeksvragen. Het tweede gedeelte bestaat uit een discussie waarin de resultaten worden bekeken tegen de achtergrond van de gebruikte theorie en de huidige beleidspraktijk.

8.1 Conclusies

Op welke ingrepen in het landschap reageren burgerinitiatieven?

Ruim vier vijfde (29/36) van de ingrepen die aanleiding zijn voor het starten van een burgergroep, vindt plaats in cultuurlandschappen. Bij veertien van deze ingrepen komt er meer bebouwing, bij zeven komt er meer infrastructuur en bij zeven komt er natuur voor in de plaats. Van de 36 initiatieven ontstaan er zeven als reactie op ingrepen in natuurlandschappen. Het gaat dan, om bouwen in een natuurgebied (4), of om verandering van het type natuur en/of het beheer (2). Hierbij moet opgemerkt worden dat het onderscheid tussen natuur en een cultuurlandschap in sommige gevallen moeilijk te maken was. Bij deze resultaten moet in overweging genomen worden dat de quick scan een greep uit het totale aantal actiegroepen laat zien en daarom niet meer dan een indruk kan geven.

Welke individuele drijfveren spelen een rol bij collectieve actie?

Hierbij hebben we gekeken naar de persoonlijke drijfveren van mensen om mee te doen aan een actiegroep. Woede blijkt voor veel respondenten een belangrijke persoonlijke drijfveer om actie te ondernemen. Deze woede komt voort uit de identificatie met het landschap dat dreigt te verdwijnen en/of doordat de ingreep indruist tegen de ideologische opvattingen voor natuur en landschap. Wat die binding of ideologie precies behelst, hangt af van de ingreep en het landschap.

Identificatie

Bij ingrepen in een natuurlijk landschap zoals bij *Red ons bos* staat de binding met 'hun' bos, en met natuur in het algemeen centraal. De actievoerders delen niet dezelfde woonplaats, waardoor de plaatselijke of regionale identiteit nauwelijks een rol speelt. Dit maakt hun strijd abstracter en algemeen toepasbaar. Zij geven dan ook aan dat zij soortgelijke ingrepen elders in Nederland net zo erg vinden en maken zich hier dan ook hard voor. Bij ingrepen in een cultuurlandschap, daarentegen, staan niet alleen de binding met de natuur op het spel, maar ook met cultuur-historische landschapselementen, waaronder gebouwen, maar ook collectieve herinneringen en tradities. Ook de persoonlijke band met de lokale gemeenschap is belangrijk voor de actievoerders. De gemeenschap heeft in de loop der eeuwen het landschap gevormd en speelt hierin een prominente rol. De onderlinge relaties tussen gemeenschap en cultuurlandschap zijn talrijk; de gemeenschap is niet weg te denken uit het landschap, zij zijn twee zijdes van dezelfde medaille.

Cultuur en natuur zijn vervlochten in het tastbare landschap en in het collectieve geheugen van de plaatselijke bevolking. In dit onderzoek zien we dit terug bij de *Werkgroep Zwartendijk*, waarbij het agrarische cultuurlandschap bij de Zwartendijk onderdeel uitmaakt van de Kampense identiteit. De werkgroepleden voelen zich verbonden met het gebied van de Zwartendijk en vinden dat de Zwartendijk bij Kampen hoort. Als Kampenaar voelen de actievoerders zich daarom verantwoordelijk om dit gebied voor de stad te behouden, nu en in de toekomst. Het zelfde geldt voor de Horstermeerpolder, waar de gemeenschap zelf in het landschap woont dat hun voorvaders hebben geschapen. Deze vervlechting tussen cultuur en natuur maakt dat in Kampen en de Horstermeer de actiegroepen strijden voor hun eigen gebied en geen actie ondernemen om andere cultuurlandschappen te behouden.

Ideologie

De soort ingreep is ook van invloed op de rol die natuurbeelden en grondhoudingen ten opzichte van de natuur spelen. Als de ingreep ervoor zorgt dat er een ander soort natuur komt, dan spelen *natuurbeelden* een belangrijke rol in de ideologie. De actiegroepen verzetten zich omdat zij een andere kijk op natuur hebben en op de manier waarop de mens hiermee om behoort te gaan. Dit is duidelijk te zien bij *Red ons bos* en de *Horstermeerpolder*. De actievoerders van *Red ons bos* vinden de natuur die plan Heiderijk voorstaat niet autonoom genoeg, zij vinden het beheer niet ecocentrisch genoeg en hechten veel belang aan natuurlijke ontwikkeling. In Horstermeer is er een verschil in natuurbeeld tussen de polderbewoners die het agrarisch landschap ook natuur vinden en Natuurmonumenten die dit landschap natuurlijker wil maken. Zo vormen ze allebei een tegenbeweging op de verandering van de natuur. Bij de leden van *Werkgroep Zwartendijk* speelt het natuurbeeld een kleine rol omdat het hun om meer dan natuurwaarden gaat, namelijk om het behoud van het cultuurlandschap. Het natuurbeeld van de meeste werkgroepleden is erg breed, waardoor natuur wordt opgerekt naar landschap. Ze vinden het bijvoorbeeld belangrijk om het cultuurhistorische landschap te behouden voor Kampen, voor het welzijn van jong en oud, voor nu en later. Daarnaast hebben ze ook ideologische drijfveren buiten natuur en landschap, zoals een rechtvaardige verdeling in de woningmarkt.

Wat betreft de *grondhouding* zitten de actievoerders in de Horstermeer en Kampen op een lijn. Ze voelen zich beschermers van de natuur (of van het landschap in het geval van Kampen); zij vinden dat de mens onderdeel van de natuur uitmaakt en tegelijkertijd de verantwoordelijkheid draagt om deze te beschermen. De actievoerders van *Red ons bos* hebben een meer ecocentrische grondhouding. De mens hoeft niets te bepalen, de natuur kan het zelf wel regelen. Zij vinden dat de mens vooral aan de zijlijn zou moeten staan omdat deze misschien wel onderdeel uitmaakt van de natuur, maar er zo dom mee omspringt dat een stap terug doen de beste optie is.

Woede

In alle drie de casussen zijn de actievoerders woedend. Ze zijn vooral woedend omdat zij zich identificeren met de natuur die op de schop gaat of het landschap dat wordt verkwanseld. Bij *Red ons bos* en *Horstermeer* wordt de woede daarnaast ook ingegeven door ideologie over wat natuur is, terwijl er bij de *Werkgroep Zwartendijk* daarnaast erg veel woede is door de manier waarop het besluitvormingsproces verloopt.

Effectiviteit

Ten slotte is de effectiviteit een belangrijke drijfveer voor mensen om mee te doen aan collectieve actie. Zodra de leden het idee hebben dat er niks meer te bereiken valt, valt ook de motivatie weg. Dit is bij alle drie de cases nog niet het geval omdat de ingrepen nog niet (helemaal) gerealiseerd zijn. In tegenstelling tot de andere drijfveren is deze drijfveer erg afhankelijk van de socio-politieke context waarin de actiegroep opereert. Dit zien we vooral terug bij de *Werkgroep Zwartendijk* en *Red ons bos*, die periodes kenen waarin zij minder actief zijn omdat zij respectievelijk geen mogelijkheden meer zagen en omdat het plan is stilgelegd. Dit geeft ook aan dat de drijfveer gebaseerd op rationele efficiëntie minder constant is dan de ideologie, de woede en de identificatie. Deze laatste drie drijfveren zijn gedurende het bestaan van de actiegroepen inhoudelijk en in sterkte minder veranderd. Hoewel bij de *Werkgroep Zwartendijk* woede over het proces in de loop der tijd wel een sterkere drijfveer is geworden.

Wat is het sociaal kapitaal van de actiegroep en/of de gemeenschap waar deze uit voortkomt?

De onderlinge relaties van de *Werkgroep Zwartendijk* en de groepen in de *Horstermeerpolder* leunen sterk op het al aanwezige sociale netwerk onder de plaatselijke gemeenschap voordat een deel van hen in actie kwam. De groepen zijn voornamelijk ontstaan uit reeds bestaande sociale netwerken. Bij *Red ons bos* was het sociaal kapitaal veel minder groot voordat de groep werd opgericht. Hoewel ook daar een deel van de actievoerders via via erbij betrokken zijn geraakt, komt de groep niet voort

uit een hechte gemeenschap. Dit komt ook doordat het bosgebied waar zij voor strijden omringd wordt door verschillende kernen.

In alle drie de cases gaat het om burgers die oprecht betrokken zijn bij het betreffende landschap. Het zijn geen beroepsactivisten die actievoeren om het actievoeren of NIMBY-groepen die alleen het eigen belang nastreven. Aan de andere kant willen ze ook niet de hele wereld verbeteren. Er speelt een mix van persoonlijke belangen en algemeen belang. Bij *Red ons bos* is dit algemeen belang groter omdat de actievoerders niet in het gebied zelf wonen, terwijl er in de *Horstermeerpolder* meer eigenbelang meespeelt omdat hun huis en of bedrijfsvoering schade op kan lopen. Een andere overeenkomst tussen de casussen is dat de actievoerders niet per definitie tegen verandering zijn. Het is geen 'denial of change'. Dat de veranderende maatschappij andere eisen stelt aan het landschap is voor hen een gegeven. Maar zij zien van de specifieke ingrepen waartegen zij ageren het nut en de noodzaak niet.

Toch zijn er ook verschillen tussen de collectieve identiteit van de groepen. In Kampen drijft de groep op ruimtelijke binding met de Zwartendijk en op sociale binding met andere Kampenaren. Om zoveel mogelijk andere Kampenaren te bereiken en te mobiliseren om het gebied te behouden, vinden de meeste acties plaats in Kampen zelf en niet perse op de dijk. Dit is in de *Horstermeerpolder* ook aan de orde. Ook hier rusten de actiegroepen op een sterk fundament van reeds bestaande gemeenschappelijke cultuur, relaties en ervaringen in het gebied. Alle actievoerders zijn polderbewoners en zijn ruimtelijk geconcentreerd langs een weg die dwars door de polder loopt. De sterke sociale en ruimtelijke binding met het gebied komt misschien ook omdat beide casussen gaan over ingrepen in een cultuurlandschap. Door jarenlange interactie tussen mensen uit de streek en het landschap zijn beiden met elkaar vergroeid. Dit is helemaal het geval in *Horstermeerpolder* waar men generaties lang de polder heeft opgebouwd en letterlijk zelf heeft vormgegeven. Er is hierdoor een deel van de eigen identiteit in het landschap gelegd en erin terug te vinden. Bij *Red ons bos* delen de actievoerders niet dezelfde woonplaats en kunnen ze door deze ruimtelijke spreiding niet gemakkelijk terugvallen op een reeds bestaande collectieve identiteit. De actiegroep is daardoor ook minder ingebed in de sociale structuur van een dorp of stad. Als zij op zoek gaan naar medestanders, dan moeten ze naar het bos gaan om mensen aan te spreken en in verschillende gemeenten langs de deuren voor handtekeningen. Ook strijden ze niet voor een gebied waarin de cultuur van de gemeenschap te herkennen is.

Er zijn ook verschillen te ontdekken als het gaat om de mate waarin de groepen in wij-zij termen denken. Vooral bij *Red ons bos* en het *Actiecomité Horstermeerpolder* is te zien dat zij zich afzetten tegen de 'vijand'. Bij de *Werkgroep Zwartendijk* en de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* speelt het wij-zij denken een kleinere rol. Er zijn twee mechanismen aan te wijzen die een versterkende of juist verzwakkende werking kunnen hebben op wij-zij tegenstellingen. Ten eerste zorgt regelmatig contact met de tegenstander voor een gematigder beeld. Aangezien de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* vooral via diplomatieke weg hun doel wil bereiken, is het aannemelijk dat zij vaker en beter contact onderhoudt met de 'vijand' dan *Red ons bos* en het *Actiecomité*, die zich meer toeleggen op het voeren van (ludieke) acties. Ten tweede zorgt het wij-zij denken voor meer groepscohesie. Een groep die wat minder hecht is en ook niet ingebed is in een lokale gemeenschap zal eerder geneigd zijn tot het stigmatiseren van de tegenstander. *Red ons bos* heeft geen gemeenschap van waaruit zij is ontstaan en dit maakt het moeilijker om een hechte groep te vormen, waardoor het wij-zij denken eerder zal voorkomen om de eigen groepsidentiteit te verstevigen. Bij de *Werkgroep Zwartendijk* geven de groepsleden aan een 'klik' te hebben met de anderen, er is een soort chemie die de groep bindt. Ook speelt hierin mee dat de actiegroepen in Kampen en de *Horstermeer* voor een deel bestaan uit mensen met grote sociale of politieke netwerken, waardoor er van vrij veel bestaand sociaal kapitaal en cohesie gebruik kon worden gemaakt.

Welke strategie gebruiken actieve groepen van burgers bij protest tegen een grote ingreep in het landschap?

De onderzochte actiegroepen gebruiken verschillende strategieën. Terwijl het *Actiecomité Horstermeerpolder* en *Red ons bos* het vooral moeten hebben van weerstand en creativiteit, is bij de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* en *Werkgroep Zwartendijk* juist de belangenvertegenwoordiging het belangrijkste. De strategie lijkt samen te hangen met de mate van wij-zij denken. Het denken in wij-tegen-zij is het grootst bij *Red ons bos* en het *Actiecomité*. Door de rol van relschopper op zich te nemen verscherpt het comité de wij-zij tegenstellingen. *Red ons bos* wil niet als schreeuwers neergezet worden, maar komen toch vaak fel over, wat de vijandigheid doet toenemen. Sterke wij-zij tegenstellingen passen niet bij de strategie van de andere twee actiegroepen; de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* wil via diplomatieke weg hun doel te bereiken en *Werkgroep Zwartendijk* wil vooral nette acties voeren en niet agressief en op de man spelen.

De actiegroepen zijn vrij plat georganiseerd, de trekkers zijn geen autoritaire leiders, maar zijn vaak wel de opinieliders. In de *Horstermeer* en de *Werkgroep Zwartendijk* wordt informatie voornamelijk via bestaande contacten verworven en dit is ook de manier waarop zij de meeste leden werven. Vooral het *Actiecomité* heeft daarnaast het voordeel dat zij gemakkelijk toegang hebben tot de traditionele media (TV en kranten) om hun zaak onder de aandacht te brengen en vervolgens hun aanhang te vergroten. *Red ons bos* zoekt vooral veel informatie en potentiële actievoerders via internet, zoals ook blijkt uit hun oproep om een protest e-mail te sturen. Het gebruik van internet heeft het actievoeren veranderd; het is gemakkelijk het eigen standpunt onder een groot publiek bekend te maken en om onderling informatie uit te wisselen en contact te houden.

Ook is gekeken naar objectiverende, ervaringsgerichte en morele argumenten die de actiegroep gebruikt in hun verweer naar buiten toe. Het blijkt dat de actiegroepen vooral veel gebruik maken van **objectiverende argumenten**. Zij kiezen er bewust voor om de 'vijand' met objectief onderbouwde argumenten (op basis van cijfers en kennis van experts) te weer te staan, om te voorkomen dat ze als emotioneel en ondeskundig weggezet worden. De kennis voor deze argumenten wordt gehaald uit rapporten, bij kennisinstituten, van internet en bij deskundigen buiten de eigen gelederen. In de *Horstermeerpolder* heeft de gebruikte kennis vooral betrekking op het in kaart brengen van de gevolgen van de geplande ingreep en het onderuit halen van de onderbouwing van de plannen. *Werkgroep Zwartendijk* richt zich zowel op het in kaart brengen van wat verloren gaat als op het onderuithalen van de noodzaak van de ingreep. *Red ons bos* richt zich vooral op de haalbaarheid van de doelen van de tegenpartij, en de gevolgen voor de natuur en het milieu. Alle drie de groepen gebruiken kennis om een alternatief, of compromis te bieden voor de plannen. *Werkgroep Zwartendijk* stelt bijvoorbeeld alternatieve bouwlocaties in de stad voor, *Red ons bos* wil geen grootschalige kap, maar een compromis, meer open plekken is bespreekbaar. *Horstermeerpolder* wil minder natte natuur over een minder groot gebied, waarmee ze wel tegemoetkomen aan de eisen vanuit de provincie.

Daarnaast spelen bij alle actiegroepen **ervaringsgerichte argumenten** een belangrijke rol. Je zou hun kennis van de natuur en het landschap in het gebied kunnen zien als ervaringskennis. Zij zijn degene die het gebied vaak bezoeken of er zelfs leven, en op basis van die ervaringen is hun mening en argumentatie voor een deel gestoeld.

De context in de drie cases verschilt, wat gevolgen heeft voor de ervaringsgerichte argumenten. In de *Horstermeer* wonen en werken de mensen in de polder en er worden argumenten genoemd die gebaseerd zijn op persoonlijke en jarenlange ervaringen met hoe een polder functioneert. Bij *Red ons bos* en *Werkgroep Zwartendijk* gaat het om naastgelegen gebied en gaan de ervaringsgerichte argumenten met name in op hoe het landschap (al dan niet na de ingreep) wordt ervaren en wat het voor mensen betekent. Daarnaast verschillen de cases wat betreft de voorgeschiedenis en de fase waarin de plannen verkeren. *Red ons bos* heeft te maken met plannen die deels en volgens de bewoners plotseling zijn uitgevoerd. De *Werkgroep Zwartendijk* heeft nog te maken met plannen,

maar er hebben in het gebied al wel andere ingrepen plaatsgevonden. Alhoewel het proces in de *Horstermeerpolder* al decennia in beslag neemt, gaat het nog om plannen, maar er is al een proefvak waar een vergelijkbare ingreep is uitgevoerd.

Behalve inhoudelijk, verschillen de drie cases ook in hoeveel verschillende ervaringsgerichte argumenten worden gebuikt: meerdere in de *Horstermeerpolder* en bij *Red ons bos*, hoofzakelijk één bij de *Werkgroep Zwartendijk*. De werkgroep gaat vooral in op persoonlijke ervaringen van de werkgroepleden met het gebied, als bijvoorbeeld uitrusten, genieten, inspiratie opdoen en daarmee op het belang van het gebied voor henzelf en voor Kampenaren in het algemeen. In de *Horstermeerpolder* wordt, om te laten zien hoe de polder werkt, geput uit de eigen ervaringen met het leven in de polder. Ook ervaringen met betrokken instanties en door hen eerder uitgevoerde projecten worden als argument gebruikt.

Bij *Red ons bos* wordt in de argumenten vooral ingegaan op de wijze van de uitvoering van de ingreep (hoog tempo, gebruik van zwaar materieel, niet volgens de regels). Daarnaast wordt ingegaan op het proces (lang geheim, nauwelijks inspraak, plotseling). Zowel *Red ons bos* als de *Horstermeerpolder* gaan in op hoe zij het gebied na de ingreep (respectievelijk in het gekapte deel van het bos en in het proefvak) ervaren. Ook wijzen beiden op ervaringen elders (ervaringen van de Woudreus met het kappen van bos, muggen- en knuttenoverlast bij de Ankeveense plassen).

Daarnaast maken de groepen gebruik van *morele argumenten* waarmee ze voornamelijk willen laten zien dat de ingreep slecht is voor het landschap en voor de samenleving, en dat je met goed fatsoen zo'n mooi landschap of zulke waardevolle natuur niet kan vernietigen met het oog op de toekomst. Doordat deze morele overtuiging doorklinkt in bijna alle argumenten van de actiegroepen, is het moeilijk om de morele argumenten helder te onderscheiden van de objectiverende en de ervaringsgerichte argumenten. De morele argumenten roepen vooral de vraag op of de ingreep nodig is, of deze past in het landschap en hoe er met de natuur omgegaan moet worden.

De groepen verschillen in de mate waarin ze een probleem (h)erkennen of de noodzaak zien van de ingreep. In de *Horstermeerpolder* ziet men wel een verdrogingsprobleem en de veranderde behoefte aan landbouwgrond, maar men vindt het onacceptabel dat er een oplossing wordt gekozen, met grote impact op het landschap en het leven van de polderbewoners, terwijl de effectiviteit niet vaststaat. *Red ons bos* ziet geen noodzaak voor de ingreep. *Werkgroep Zwartendijk* ziet in het geheel geen noodzaak voor de ingreep. Zij vinden het onjuist, onrechtvaardig en een 'doodzonde' om het gebied van de Zwartendijk 'op te offeren', 'te verkwanselen' voor iets dat niet nodig is.

De verontwaardiging is hier bovendien groot omdat het een ecologisch en cultuurhistorisch waardevol gebied is, dat behouden zou moeten blijven voor de natuur zelf (er is al zoveel natuur in Nederland verdwenen), en voor de huidige en toekomstige Kampenaren. Ook *Red ons bos* en de *Horstermeerpolder* wijzen op de verantwoordelijkheid voor het gebied in relatie tot toekomstige generaties.

Red ons bos en de *Bewonersvereniging* en *Actiegroep Horstermeerpolder* wijden een belangrijk deel van de argumenten aan welke natuur passend is, en hoe er met natuur wordt omgegaan. De mensen van *Red ons bos* zijn van mening dat de mens de natuur niet naar zijn hand mag zetten, natuurlijke ontwikkeling staat voor hen voorop. Zij staan daarmee in feite lijnrecht tegenover de mensen in de *Horstermeerpolder*. Hier is de opvatting dat alle natuur in Nederland is gemaakt en dus ook onderhouden moet worden. Ook vanuit historisch oogpunt voelt men een verplichting het gebied goed te onderhouden: ze vinden het moreel onjuist om een gebied waar hun voorouders hun leven voor hebben gegeven te laten 'verloederen'.

Wat is de relatie tussen de drijfveren van de actievoerders én het sociaal kapitaal en de strategie van hun actiegroepen?

De actievoerders binnen een groep hebben grotendeels dezelfde drijfveren en herkennen die in de ander. Deze gebundelde drijfveren vormen vervolgens de basis voor het gezamenlijke verhaal. De argumenten zijn hier grotendeels weer op gestoeld, maar kunnen ook op strategische redenen gevormd worden of in reactie op aanvallen van buitenaf. Vooral de drijfveren woede, identiteit en ideologie zijn duidelijk terug te vinden in de collectieve identiteit en meestal ook in de argumenten. Herkenning van elkaars ideologische opvattingen, woede en identificatie werkt bevestigend. Door in het groepsproces nadruk te leggen op de gedeelde drijfveren en het ondernemen van gezamenlijke acties tegen de 'vijand' krijgt de collectieve identiteit in de loop der tijd steeds duidelijker vorm. Hieronder beschrijven we hoe de drie belangrijkste drijfveren doorwerken in de collectieve identiteit en de argumenten.

Ideologie

Red ons bos en beide groepen in de *Horstermeerpolder* worden gedreven door hun ideologie met betrekking tot de natuur. Bij *Red ons bos* is hun ideologie ook erg belangrijk in de argumenten die ze naar buiten brengen, in de *Horstermeerpolder* is dat minder het geval. Bij de *Werkgroep Zwartendijk* spelen natuurbeelden een kleine rol en ligt in de argumentatie naar buiten ook de nadruk wat minder op hun ideologie voor het landschap. Over de ideologie voor natuur en landschap bestaat in de actiegroepen weinig verschil van mening. Veel actievoerders worden echter niet alleen gedreven door de ideologie over de landschappelijke ingreep zelf, maar ook over hun opvattingen over hoe het communicatie- en participatieproces had moeten verlopen. Een belangrijk onderdeel daarvan is de manier waarop de actiegroep in het planproces zou moeten opereren. Hierover is bij alle actiegroepen alleen consensus op hoofdlijnen, zo kiezen *Red ons bos* en het *Actiecomité Horstermeerpolder* voor een harde opstelling en weinig diplomatie. Echter hoe precies te reageren op nieuwe ontwikkelingen is bij de actiegroepen vaak een punt van discussie. Als er geen eenduidigheid is over een bepaalde opstelling of aanpak van de groep, dan maakt dat aspect dus geen onderdeel uit van de collectieve identiteit. Bijvoorbeeld wel of niet gebruik maken van politieke netwerken (met als gevolg wel of geen politieke profilering). De *Werkgroep Zwartendijk* heeft daarmee geworsteld, individuele leden verschilden daarin van mening en het leidde soms ook tot verwarrende of lastige strategische keuzes naar buiten toe (geen heldere opstelling naar buiten toe).

Identificatie

Vooral in de *Horstermeerpolder* en in *Kampen* worden de actievoerders gedreven door de identificatie met het gebied. Deze eeuwenoude cultuurlandschappen zijn vervlochten met de plaatselijke gemeenschap en zijn als zodanig identiteitsdragers voor de gemeenschap. De actievoerders identificeren zich niet alleen met de natuur maar ook met andere (cultuurhistorische) landschapselementen die uniek zijn voor dat gebied en met de gemeenschap die er woont. Deze identificatie speelt een centrale rol in de collectieve identiteit in beide casussen. Vooral in *Kampen* wordt de identificatie met het gebied van de *Zwartendijk* veralgemeniseerd naar de bewoners van *Kampen* en als ervaringsgericht argument naar voren gebracht in hun pleidooi richting de gemeente en de provincie. Hun boodschap is dat bijna alle *Kampenaren* het gebied van de *Zwartendijk* als waardevol ervaren en het willen behouden. Deze persoonlijke en de ideologische drijfveren van de actievoerders komen ook tot uitdrukking in de morele argumenten die de groep in de strijd gooit tijdens hun verweer tegen de ingreep.

Bij *Red ons bos* staat vooral de identificatie met de natuur en bos centraal en in het verlengde daarvan hun identificatie met dit specifieke bosgebied. Hoewel de respondenten zichzelf zien als natuurmensen en hun identificatie met het bos hun de kracht geeft om ervoor te strijden, gebruiken zij dit juist niet in hun argument naar buiten toe, omdat dit erg antropocentrisch zou zijn. Hun band met het bos is namelijk niet belangrijk, want het gaat er niet om wat de mens wil maar om wat goed is voor de natuur. Hoewel in *Kampen* en de *Horstermeerpolder* de identificatie met het gebied duidelijk als argument naar buiten wordt gebracht, wordt hier minder nadruk op gelegd dan op de

objectiverende argumenten. Alle actiegroepen zijn inhoudelijk erg goed op de hoogte en temperen hun ervaringsargumenten om serieus genomen te worden. Deze objectieve argumenten kunnen echter vrij ver afliggen van de persoonlijke drijfveren om mee te doen. De ervaringsgerichte en morele argumenten liggen dicht bij de mensen.

Woede

Als we ten slotte kijken naar de manier waarop woede doorspeelt in de collectieve identiteit en de argumenten dan zien we dat bij alle actiegroepen dit voor de individuen een erg sterke motivatie is die ook een grote rol speelt in de collectieve identiteit. De persoonlijke woede over de ingreep in het landschap wordt gekanaliseerd door het groepsproces, het wordt omgebogen tot gezamenlijke actie en voedt het wij-gevoel (collectieve identiteit) ten opzichte van de 'vijand'. In alle gevallen is de drijfveer woede de grootste gemene deler waarop de collectieve identiteit het meeste stoelt. Daarmee is woede niet alleen de belangrijkste persoonlijke trigger om mee te doen maar ook de belangrijkste gedeelde drijfveer waarop het gedeelde verhaal van de actiegroep is gebaseerd. Bij *Red ons bos* en het *Actiecomité Horstermeer* wordt vervolgens deze woede ook vrij expliciet naar buiten gebracht onder andere in de manier waarop zij hun argumenten brengen. Hierdoor kunnen zij fel overkomen. De *Werkgroep Zwartendijk* en de *Bewonersvereniging Horstermeerpolder* proberen te voorkomen dat de individuele en groepswoede als argumenten naar buiten toe worden geventileerd. Een 'nette' opstelling past namelijk beter bij hun strategie om (naast ludieke gematigde acties) via overreding, debat en overleg hun doel te bereiken.

Effectiviteit

De effectiviteit als drijfveer is goed terug te zien in de (intensiteit van de) activiteiten; zodra de actievoerders het idee hebben dat zij niet zoveel voor elkaar kunnen krijgen neemt de activiteit af. Zo lag de *Werkgroep Zwartendijk* in 2010 nagenoeg stil en is *Red ons bos* eind 2010 minder actief geworden omdat de uitvoering van plan Heiderijk tijdelijk is stilgelegd. Zodra men weer mogelijkheden ziet om een verschil te maken laait de activiteit weer op. De *Werkgroep Zwartendijk* werd in 2011 weer actief en in de *Horstermeer* werd men actiever doordat zij heil zagen in het varen van een hardere koers met de oprichting van het *Actiecomité*.

8.2 Discussie

Met deze resultaten in het achterhoofd is het interessant om terug te kijken naar de theoretische achtergrond en de beleidspraktijk. In deze paragraaf zal eerst ingegaan worden op voorgaand onderzoek en de reflectie op het huidige onderzoek. Op basis hiervan worden er suggesties gegeven voor vervolgonderzoek en de implicaties voor beleid beschreven.

Reflectie

Van den Berg *et al.* (2012) hebben verschillende individuele reacties op ingrepen in het landschap gemeten waaronder teleurstelling, woede en apathie. Van deze emoties blijkt voor actievoerders vooral de woede te overheersen en blijkt dit hen tot actie te drijven. De woede is zo groot dat men simpelweg geen andere oplossing ziet dan er tegen in verweer te gaan. Deze woede staat echter niet op zichzelf, hij wordt aangewakkerd door de identificatie met het landschap, de ideologie en de verwachtingen omtrent het effect van de actie.

In deze casestudie is het model van Van Stekelenburg (2006) dat tot stand is gekomen op basis van survey-onderzoek erg bruikbaar gebleken. De interviews gaven de mogelijkheid om inductief te werk te gaan, de respondenten kregen de ruimte om alle drijfveren op te noemen die in hen opkwamen. Op deze manier zijn we nagegaan of het model compleet is of dat er nog belangrijke drijfveren missen. Tijdens de interviews en de analyse ervan bleek dat alle drijfveren gemakkelijk in het model onder te brengen waren. Dit suggereert dat het model individuele drijfveren van actievoerders (die strijden voor een grote ingreep in het landschap) omvat. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in deze studie de drijfveer 'identificatie' voornamelijk is ingevuld als identificatie met het landschap en

niet als sociale identificatie. Mede hierdoor is de aandacht afgedwaald van de sociale identiteitstheorie die ten grondslag ligt aan het model. De identificatie met de actiegroep bleek minder prominent en moeilijker te achterhalen waardoor de sociale identiteitstheorie uiteindelijk slechts een bescheiden rol speelt in de uitkomsten. Daarnaast is niet duidelijk of het model van Van Stekelenburg de motivaties omvat van mensen die geen actie voeren maar zich wel inzetten voor natuur en landschap, zoals door het doen van vrijwilligerswerk. De kans is groot dat voor hen woede een minder prominente of geen rol speelt. Door in toekomstig onderzoek ook voorstanders van de geplande landschapsverandering of van het natuurbeleid mee te nemen in onderzoek kan ook hier meer duidelijkheid over komen.

De indeling in drie type argumenten van Van Bommel *et al.* (2006) bleek goed toepasbaar op de actiegroepen en geeft vooral bij vergelijking met de individuele drijfveren een interessant inkijkje in de manier waarop actiegroepen hun drijfveren omzetten tot een (strategisch) gezamenlijk verhaal. De zes categorieën die weergeven hoe burgers reageren op veranderingen in het landschap zoals beschreven door Turnhout *et al.* (2010) bleek minder toepasbaar omdat slechts de helft van de reacties voorkomen bij actiegroepen. Op basis van toekomstig onderzoek kan een categorisering gemaakt worden die zich vooral richt op reacties van collectief reagerende burgers.

Vervolgonderzoek

Dit onderzoek kent enkele beperkingen, zo zijn slechts er drie casussen onderzocht waardoor er per type ingreep slechts één casus de basis vormt van de resultaten. Hoewel hier tegenover staat dat de inzichten per casus diepgaand en verklarend van aard zijn, blijft dit aantal beperkt. De quick scan geeft wel een breed beeld van de verschillende actiegroepen in Nederland en hun strijdtoneel. Zoals de naam al aangeeft, zijn de gegevens voor deze scan vluchtig verzameld en geven niet meer dan een indruk. Ook zijn ze alleen gebaseerd op internet terwijl veel burgerinitiatieven ook gebruik maken van andere kanalen waaronder sociale media als facebook en twitter.

Ten slotte had de keuze om de ideologische drijfveer voornamelijk in te vullen met de concepten natuurbeelden en grondhoudingen een te smal denkkader tot gevolg. Dit bleek vooral het geval bij cultuurlandschappen, omdat daar morele overwegingen een rol spelen die niet in deze twee concepten te vangen zijn, zoals cultuurhistorie en ongelijkheid in de woningmarkt. Bij ingrepen in een natuurgebied speelt dit probleem minder, maar ook daar zien we dat de ideologische drijfveer verder rijkt dan natuurbeelden; het gaan ook om de manier waarop de maatschappij is ingericht en de schade die dit wereldwijd berokkent. Vervolgonderzoek kan deze tekortkoming opvangen door zich niet voornamelijk te richten op natuurbeelden en grondhoudingen bij het onderzoeken van (cultuur)landschap.

Verder is het interessant in de toekomst te onderzoeken welke andere emoties een rol spelen bij burgerinitiatieven tegen ingrepen in het landschap en de manier waarop zij deze emoties uiten. In het verlengde van deze vraag liggen interessante thema's op bestuurskundig vlak, want op welke manier kunnen actiegroepen voorkomen worden? Hoe kunnen betrokken burgers al in een vroeg stadium serieus genomen worden en bij de planvorming betrokken worden? Verder is het interessant dieper in te gaan op de communicatie tussen overheid en burgers. Want hoe praten (overheids)instanties over emotie? En wat betekent dit voor de dialoog die de overheid voert met burgers? Verder onderzoek naar deze vragen kan inzichten geven die bijdraagt aan een betere communicatie tussen overheid en actievoerende burgers.

8.3 Implicaties voor beleid

Algemeen

Het huidige kabinet streeft ernaar om de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap te verschuiven van de overheid naar ondernemers en burgers. Taken die voorheen de overheid op dit

beleidsterrein op zich nam moeten in toenemende mate door betrokken burgers worden opgepakt. Echter, burgerbetrokkenheid kan niet alleen leiden tot steun maar ook tot verzet tegen beleidslijnen of concrete ingrepen. Naar verwachting kan dit het maatschappelijk middenveld doen polariseren waarbij niet alleen het aantal betrokken voorstanders maar ook het aantal verzetsgroepen zal groeien. Conflicten kunnen in deze setting toenemen en intensiveren, wat indruist tegen de doelstelling om de ruimtelijke ordeningsprojecten sneller te realiseren. De bestuurlijke trend van verschuivende verantwoordelijkheden naar de burger en tegelijkertijd het sneller invoeren van ingrepen kunnen dan op gespannen voet met elkaar komen te staan.

Daarnaast kunnen ook beleidsinhoudelijke veranderingen ervoor zorgen dat het aantal actiegroepen groeit. Het toenemende belang van grote infrastructurele projecten om de bereikbaarheid van stedelijke regio's te verbeteren (Lamers *et al.*, 2010) zal leiden tot een meer ingrepen in het landschap. Voor veel burgers zal dit aanvoelen alsof hun iets wordt afgepakt, iets wat zij zich emotioneel hadden toegeëigend.

Kijkrichtingen

Kijkend naar de vier kijkrichtingen uit de Natuurverkenning 2010-2040 (PBL, 2012), is de verwachting dat de conflicten het grootst zullen zijn bij het beeld van de inpasbare natuur. Hierbij krijgen ondernemers meer ruimte voor economische activiteiten in en bij de natuur waardoor de bebouwing in deze gebieden zal toenemen. De quick scan laat zien dat meer dan de helft van de actiegroepen is ontstaan in reactie op bebouwen van natuur- of cultuurlandschappen. Blijkbaar is ingreep voor burgers veruit de belangrijkste reden om het gezamenlijk op te nemen voor behoud van het landschap. De *Werkgroep Zwartendijk* is in dit onderzoek een voorbeeld hiervan. Bij de kijkrichtingen van de functionele en beleefbare natuur zijn de ingrepen in het landschap zijn waarschijnlijk minder grootschalig en aanstootgevend. Vooral bij de beleefbare natuur hebben veel burgers zelf ook baat. Dit is anders bij de kijkrichting van de vitale natuur. Hierin staat het behoud van biodiversiteit voorop. Omdat de belangen van de mens hierbij op de tweede plaats komen is de kans op conflicten in deze kijkrichting ook groot. Vooral voor burgers die leven van het land, erop wonen of er recreëren kan het omvormen van cultuurlandschap naar wildere gebieden overkomen alsof het gebied hen wordt afgepakt. Zoals te lezen in de casus over de Horstermeerpolder wordt de vitale natuur dan gezien als te ecocentrisch, want ook de mens heeft recht op land nadat deze het heeft verworven en jarenlang heeft bewerkt. De casus van *Red ons bos* heeft laten zien dat binnen deze kijkrichting van vitale natuur de kritiek ook van de andere kant kan komen. Als het beschermen van de biodiversiteit inhoudt dat een cultuurlandschap hersteld moet worden, dan kan de actiegroep de ingreep juist te antropocentrisch vinden. Vooral als voor het cultuurlandschap bos moet wijken, is de kans op protesten groot omdat bomen kappen veel verzet oproept.

8.4 Aanbevelingen

Begrijpen van drijfveren

Juist omdat de identificatie met het landschap en de ideologie mensen zo aan het hart gaat en zo diep ingrijpt op het wezen van sommige burgers is het moeilijk voor de overheid om hierop te sturen. Deze studie geeft echter wel handvaten voor verbetering. Zo blijkt uit deze studie dat de argumenten van de actievoerders niet geheel overeenkomen met hun drijfveren. Actievoerders zetten hun argumenten vaak strategisch in waarbij ze emotionele beweegredenen bewust op de achtergrond houden. Het is voor (overheids)instanties dus erg belangrijk om ook oog te hebben voor de drijfveren die achter de argumenten schuil gaan, waaronder de emoties. Om deze manier kan de kern van het ongenoegen duidelijk worden die de aanleiding is van bijvoorbeeld de woede of teleurstelling. Door niet alleen af te gaan op de argumenten maar ook de beweegredenen van de actievoerders te achterhalen, kan men het gedrag en de standpunten van de actievoerders werkelijk begrijpen en van daaruit de dialoog beginnen. Ook blijkt uit deze studie dat veel actievoerders objectiverende argumenten naar buiten brengen maar dat hun strijd voornamelijk wordt ingegeven door de

identificatie met het landschap en of hun ethiek. Het geven van meer informatie in een poging om de actievoerders tot andere gedachten te brengen zou in dat geval geheel voorbij gaan aan de kern van het conflict en niet bijdragen aan een oplossing. Slechts het serieus nemen van de identificatie met het landschap en de ethische overwegingen van de actievoerders en de bereidwilligheid om de plannen aan te passen zal in dat geval mogelijkheden scheppen.

Identificatie met de ander en dialoog

Bij het achterhalen van de drijfveren zal naar verwachting vaak blijken dat de passie van de actievoerders voor de natuur en het landschap minstens zo groot is als die van de instanties. Het herkennen van dezelfde passie bij de ander maakt identificatie met de ander mogelijk. Dit maakt openheid in de communicatie naar de actiegroep mogelijk, waardoor (scherpe) wij-zij tegenstelling kunnen worden verzacht en ruimte wordt geschapen om samen naar oplossingen te zoeken. Het is belangrijk om de actiegroep daarbij niet simpelweg te zetten als verzetsgroepen die alleen maar willen schoppen. Veel groepen leveren ook een positieve bijdrage of weten hun boodschap op een ludieke en humoristische manier onder de aandacht te brengen. Zo ontwikkelen veel actiegroepen een (volwaardig) alternatief plan dat voldoet aan de beleidsdoelstellingen en -kaders. Ze verzamelen verschillende expertises, laten zich goed informeren en laten een overdacht en onderbouwd tegengeluid horen. Door ook deze positieve kanten te zien, ontstaat ruimte voor een meer positieve benadering, staat de overheid meer open voor andere zienswijzen en worden actiegroepen eerder serieus genomen. Hoewel dit de kern van het meningsverschil niet wegneemt, kan het wel een opening zijn naar een meer open communicatie en het wegnemen van sterke wij-zij tegenstellingen. Pas vanuit een dialoog waarin dit wederzijds respect aanwezig is, is het mogelijk om samen te zoek te gaan naar oplossingen.

Protestgroepen en democratie

De vraag die vervolgens rijst is welke rol de actiegroepen behoren te spelen in onze democratie en hoe hun inbreng zich zou moeten verhouden tot die van gekozen volksvertegenwoordigers. De overheid zou zich moeten verheugen met dergelijke politieke actieve burgers, zij kunnen een kritisch tegengeluid laten horen, debatteren en controleren, wat de democratie ten goede komt. Echter in tegenstelling tot de volksvertegenwoordigers hebben zij niet het mandaat van de kiezer en is vaak ook onduidelijk hoe groot hun achterban is en waar deze uit bestaat. Aan de andere kant is van een aantal burgers de motivatie sterk genoeg om energie, tijd en geld te steken in het ageren tegen enkele specifieke en lokale ingrepen in een landschap waarmee zij zich identificeren en waar zich een groot deel van hun leven zich afspeelt. De overheid kan in de meeste gevallen dan ook bewegen. Het kan niet weggkomen met het verstrekken van meer informatie zonder aan de plannen zelf te sleutelen. Veelal moeten er inhoudelijk consensus worden gedaan en een balans gezocht worden tussen de gestelde doelen en de wensen van de bevolking. Hierbij is het belangrijk om duidelijk te maken welke onderdelen onderhandelbaar zijn, om geen valse verwachtingen te wekken. Vaak zijn protesten het gevolg van een gesloten planproces waarbij burgers slecht geïnformeerd worden over de plannen of in het meest gunstigste geval mogen inspreken. Veel protesten tegen ingrepen in het landschap kunnen dan ook voorkomen worden door in het planproces ruimte in te bouwen voor de burger, idealiter door samen de plannen te ontwerpen. Bij het maken van zo'n plan kan de overheid randvoorwaarden stellen, zoals het behouden van bepaalde diersoorten of realiseren van een weg of woningbouw. Binnen deze randvoorwaarden is dan nog veel vrijheid om samen met burgers verder een plan uit te werken. Dit gezamenlijk plannen wordt al vaak gedaan, zoals de werkateliers waarbij bewoners van Arnhem inrichtingsplannen voor de uiterwaarden konden ontwerpen⁵. Over het algemeen duurt het gezamenlijk met burgers opstellen van een plan langer en daarom moet hier al vroegtijdig in de planning rekening mee gehouden worden. Hier staat echter tegenover dat er in de implementatiefase minder protest te verwachten is waardoor deze sneller kan verlopen. Daarnaast leidt het tot een plan dat veel breder gedragen wordt en waar ook de burger zich verantwoordelijk voor voelt.

⁵ <http://www.arnhem.nl/stadsblokkenmeinerswijk/Participatieproces>

Literatuur

- Aarts, N. (1998). *Een kwestie van natuur, een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*. Ph.D., Wageningen University.
- Aarts, M. N. C. and H. F. M. Te Molder (1998). *Over natuur gesproken. Een discussie-analytische studie van een debat*. Den Haag, Rathenau instituut.
- Bachmann, R. (2001). "Trust, Power and Control in Trans-Organizational Relations." *Organization studies* 22: 337-365.
- Balogun, J., Huff, A.S., Johnson, P. (2003) Three responses to the methodological challenges of studying strategizing. *Journal of Management Studies*, 40 (1), pp. 197-224
- Billig, M. (1995). Rhetorical Psychology, Ideological Thinking, and Imagining Nationhood. *Social movements and culture*. H. Johnston and B. Klandermans. Minneapolis, University of Minnesota press. 4: 64-81.
- Bonaiuto, M., G. M. Breakwell, *et al.* (1996). "Identity processes and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution." *Journal of Community and Applied Social Psychology* 6(3): 157-175.
- Brennan, A. (1984). "The Moral Standing of Natural Objects." *Environmental Ethics* 6: 35-56.
- Brunsting, S. and T. Postmes (2002). "Social movement participation in the digital age: Predicting offline and online collective action." *Small Group Research* 33(5): 525-554.
- Burt, R. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, Harvard University Press.
- Chia, R. and B. MacKay (2007). "Post-processual challenges for the emerging strategy-as-practice perspective: Discovering strategy in the logic of practice." *Human Relations* 60(1): 217-242.
- Chow, K. and M. Healey (2008). "Place attachment and place identity: First-year undergraduates making the transition from home to university." *Journal of Environmental Psychology* 28(4): 362-372.
- Clayton, S. and S. Opatow (2003). Introduction: Identity and the Natural Environment. *Identity and the natural environment; the psychological significance of nature*. S. Clayton and S. Opatow. Cambridge MIT Press: 124.
- De Groot, M. (2012). "Exploring the relationship between public environmental ethics and river flood policies in western Europe." *Journal of Environmental Management* 93(1): 1-9.
- De Groot, W. T. and H. Tadepally (2008). "Community action for environmental restoration: A case study on collective social capital in India." *Environment, Development and Sustainability* 10(4): 519-536.
- Elands, B. H. M. and E. Turnhout, Eds. (2009). *Burgers, beleid en natuur: tussen draagvlak en betrokkenheid*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Elias, N. (1976). *Gevestigden en buitenstaanders. Spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*. Amsterdam Boom Uitgevers.
- Elliot, R. (1982). "Faking nature." *Inquiry: an interdisciplinary journal of philosophy and the social sciences* 25(1): 81.
- Fischer, F. (2000). *Citizens, Experts and the Environment. The politics of local knowledge*. Durham, Duke University Press.
- Fried, M. (2000). "Continuities and discontinuities of place." *Journal of Environmental Psychology* 20(3): 193-205.
- Gelderlander, Dagblad de. (2010). *Grootschalige boskap Nijmegen/Mook van de baan*. Nijmegen.
- Gibson, T. A. (2005). "NIMBY and the Civic Good." *City and Community* 4: 381-401.
- Jasper, J. M. (1997). *The art of moral protest. Culture, biography, and creativity in social movements*. Chicago, university of Chicago Press.

- Kawachi I. & Berkman LF. Social cohesion, social capital, and health. In: Berkman LF, Kawachi I, eds. *Social Epidemiology*. New York: Oxford University Press; 2000:174– 190.
- Klandermans, B. (1993). "A Theoretical Framework for Comparisons of Social Movement Participation." *Sociological Forum* 8(3): 383-402.
- Kockelkoren, P. J. H. (1993). "De vernieuwing van Nederland." *Locus seminar* (4): 11-16.
- Kruit, J., I. E. Salverda, *et al.* (2004). *Regionale identiteit van natuur en landschap, Een verkenning van een containerbegrip en de bruikbaarheid als sturingsinstrument*. Wageningen, Alterra: 100.
- Lamers, M., B. Ottow, *et al.* (2010). "Beyond dry feet? Experiences from a participatory water-management planning case in The Netherlands." *Ecology and Society* 15(1): 14.
- Langers, F., M. H. Jacobs, *et al.* (2002). *Waterbeelden. Studie naar de beelden van water onder de Nederlandse bevolking*. Wageningen, Alterra: 132.
- Lewicki, R., D. McAllister, *et al.* (1998). "Trust and distrust: New relationships and realities. Academy of Management." *Review* 23(3): 438-458.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester, Wiley.
- Melucci, A. (1995). The Process of Collective Identity. *Social movements and culture*. H. Johnston and B. Klandermans. Minneapolis, University of Minnesota press. 4: 41-63.
- Ministerie van LNV (2000). *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur*. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Den Haag, Ministerie van LNV.
- Nahapiet, J. and S. Ghoshal (1998). "Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage." *Academy of Management Review* 23(2): 242-266.
- Neuvel, J. and N. Aarts (2004). "Voorbij de leek, de wetenschapper en de moralist... Een onderzoek naar typen argumenten die mensen gebruiken om geloofwaardigheid op te bouwen in onderhandelingen over de inrichting van het landelijk gebied." *Tijdschrift voor sociaalwetenschappelijk onderzoek van de landbouw* 19(4): 208-216.
- Overbeek, M. M. M., B. N. Somers, *et al.* (2008). *Landschap en burgerparticipatie*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken, Natuur & Milieu. Wageningen, : 88.
- PBL (2012). *Natuurverkenning 2010-2040; visies op de ontwikkeling van natuur en landschap*. Planbureau voor de Leefomgeving, den Haag/Bilthoven (<http://themasites.pbl.nl/natuurverkenning/kijkrichtingen-voor-natuur>)
- Putnam, R. D. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 13(1), 35–42.
- Roch, C. H. (2005). "The dual roots of opinion leadership." *Journal of Politics* 67(1): 110-131.
- Salverda, I. and R. Van Dam (2008). Voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief. *Reeks Burgers en landschap*. Wageningen, Alterra.
- Scott, J. C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, Yale University Press.
- Simon, B. and B. Klandermans (2001). "Politicized collective identity: A social psychological analysis." *American Psychologist* 56(4): 319-331.
- Skinner, E. A., K. Edge, *et al.* (2003). "Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping." *Psychological Bulletin* 129(2): 216-269.
- Stalder, F. (2006). *Manuel Castells : the theory of the network society*. Cambridge [etc.], Polity.
- Stern, P. C., T. Dietz, *et al.* (1995). "Values, Beliefs, and Proenvironmental Action: Attitude Formation Toward Emergent Attitude Objects." *Journal of Applied psychology* 25(18): 1611-1636.
- Suchman, L. (1987) *Plans and situated actions*. Cambridge University Press, Cambridge, UK
- Tajfel, H. and J. C. Turner (1986). An integrative theory of intergroup conflict. *Psychology of intergroup relations* S. Worchel and W. Austin. Chicago, Nelson-Hall: 2-24.
- Thompson, S. C. and M. A. Barton (1994). "Ecocentric and Anthropocentric Attitudes toward the Environment." *Journal of Environmental Psychology* 14: 149-157.

- Turnhout, E., S. Van Bommel, *et al.* (2009). Maakbare burgers? Participatie, betrokkenheid en burgerschap in de Drentsche Aa. *Burgers, beleid en natuur: tussen draagvlak en betrokkenheid*. B. H. M. Elands and E. Turnhout. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu: 69-93.
- Van Bommel, S., M. N. C. Aarts, *et al.* (2006). *Over betrokkenheid van burgers en hun perspectieven op natuur*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu. WOt-rapport 21.
- Van Dam, R., R. During, *et al.* (2008). Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers. *Reeks Burgers en landschap*. Wageningen, Alterra.
- Van den Berg, A.E., M. Winsum-Westra & S. van der Jagt (2012). *Een analyse van reacties van mensen op landschappelijke veranderingen*. WOt-interne notitie 28. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Van den Born, R. J. G. (2006). Implicit Philosophy : Images of the people-nature relationship in the Dutch population. *Visions of Nature, a scientific exploration of people's implicit philosophies*. R. J. G. Van den Born, R. H. J. Lenders and W. T. De Groot. Berlin, lit-verlag: 61-84.
- Van den Born, R. J. G., R. H. J. Lenders, *et al.* (2001). "The New Biophilia: An exploration of visions of nature in Western countries." *Environmental Conservation* 28(1): 65-75.
- Van Stekelenburg, J. (2006). *Promoting or Preventing Social Change. Instrumentality, identity, ideology and group-based anger as motives of protest participation*. PhD, Vrije Universiteit van Amsterdam.
- Van Stekelenburg, J. and M.E. Boekkooi (2013). "Mobilizing for change in a changing society." in *The Future of Social Movement Research, Dynamics, Mechanisms and Processes*, edited by J. Van Stekelenburg, C. M. Roggeband, and B. Klandermans. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Van Stekelenburg, J. and B. Klandermans (2010). "The Social Psychology of Protest." in *Sociopedia.isa*. <http://www.sagepub.net/isa/admin/viewPDF.aspx?&art=Protest.pdf>
- Van Stekelenburg, J., B. Klandermans, and W.W. van Dijk (2009). "Context Matters. Explaining Why and How Mobilizing Context Influences Motivational Dynamics." *Journal of Social Issues* 65:815-838.
- Van Stekelenburg, J. B. Klandermans, and W.W. van Dijk (2011). "Combining motivations and emotion: The motivational dynamics of collective action participation." *Revista de Psicologia Social* 26:91-104.
- Van Zomeren, M., R. Spears, *et al.* (2004). "Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy." *Journal of Personality and Social Psychology* 87(5): 649-664.
- Whittington, R. (2006). "Completing the practice turn in strategy research." *Organization studies* 27(5): 613-634.
- Williams, D. R. and S. I. Stewart (1998). "Sense of place: an elusive concept that is finding a home in ecosystem management." *Journal of Forestry* 96(5): 18-23.
- Wilson, D.C., Jarzabkowski, P. Thinking and acting strategically: New challenges for interrogating strategy, (2004) *European Management Review*, 1 (1).
- Winnubst, M. H. (2011). *Turbulent Waters. Cross-Scale Conflict and Collaboration in River Landscape Planning*, Radboud Universiteit.
- Yeuk-Sze, L. (1999). "Natural and Artifactual: Restored Nature as Subject." *Environmental Ethics* 21(3): 247-266.

Bijlage 1 Achtergrond informatie quick scan

De ingangen gebruikt voor de quick scan

Ingangen gebruikt voor de verkenning
actueel nieuws
Google: burgerinitiatief landschap
http://www.mooizogedzo.nl/
http://www.zestienmiljoenmensen.nl/
KNH (jaarbericht)
Voorgaand project (Arien Buijs, Alterra, beleving biodiversiteit)
Werkplaats
www.initiatiefzoektnemer.nl
www.kansenatlas.nl
www.kanwel.nl
www.knhm.nl
www.landroof.nl
www.publiekezaak.nl
www.trouw.nl/idealen

Initiatief	Verandering / doel
Landschap en ondernemen in Landelijk Noord	Doel: zorgen voor gezonde agrarische bedrijven en behoud van het veenweidelandschap in Landelijk Noord bij Amsterdam.
Noabers van Zuidert	Doel: Wegwerken verwaarlozing (overwoekering) achterstallig onderhoud en continuïteit voor beheer voormalige agrarische graslanden
agrarische natuurvereniging Vockestaert	Doel: Boeren, die zich betrokken voelden bij Midden-Delfland en de noodzaak inzagen zich actief voor de instandhouding van dit gebied in te zetten. Ook niet-agrariërs zijn lid.
Dorpsraad van Katwijk	Doel: herinrichting oude veerstoeplocatie nav verval gebied rondom voormalige veerpont
project Landhekken	De vele verschillende soorten hekken in allerlei soorten en maten in het Nationaal Landschap geeft een rommelig beeld van het landschap en tast het karakteristieke landschap aan. Doel: Oude en vervallen landhekken in de polder bij Eemnes vervangen door eikenhouten afscheidingen om meer eenheid in het landschap te creëren
Stichting Boeremarken Essen en Aa's	Geplande EHS. Doel: Invloed op inrichting en beheer / landschap rond de beken (deels) in oude ere te herstellen
Burgerinitiatief Megastallen Nee	Schaalvergroting in de intensieve veehouderij (megastallen); toename bebouwing? Doel: De megastallen problematiek weer op de agenda van de provincie te krijgen. Het landschappelijke effect is een van de zaken die genoemd worden (laatste) naast bv gezondheid
Burgerinitiatief LOG Hulsel-Bladel-Netersel	Schaalvergroting in de intensieve veehouderij (megastallen); toename bebouwing? Doel: Tegengaan megastallen in regio ivm aantasting kwetsbare natuur, het woongenot, volksgezondheid, concurrentiepositie boeren familiebedrijven, aantrekkelijkheid landschap voor bewoners en toeristen.
Burgerinitiatief een Brug over de A73 in Belfeld	Grootschalige infrastructuur Aanleg van A73 en daarmee afgesneden raken van dorp van buitengebied Doel: Totstandkoming fietsbrug
Burgerinitiatief 'A4 met Vaart'	Grote infrastructuur; Aanleg A4 als verdiepte bak Doel: Behoud landschap dmv alternatief plan 'A4 met Vaart'.
Vereniging Spaar het Gein	Grootschalige infrastructuur; dijk aanpassingen; afwending Spoorverdubbeling Amsterdam-Utrecht bij de karakteristieke overgang van dorp op maaiveldniveau; aanleg A6-A9 afgewend; ombuigen plannen dijkverbetering sluiptverkeerproblematiek; inpassing fietsbrug in het landschap. Doel beschermen en ontwikkelen van bijzondere landschappelijke, natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden van het Geingebied
burgerinitiatief Wijkoverleg Galecop	Grootschalige infrastructuur; energie-infrastructuur geluidswal; verplaatsen en extra hoogspanningskabels; diverse ruimtelijke plannen/visies Doel: Eigen ontwerpvoorstel met als rode draad de ecologische hoofdstructuur goed gebruiken om de sociale veiligheid, luchtkwaliteit en landschappelijke - en natuurwaarde te behouden en te versterken.
STICHTING "Delft zegt NEE tegen bovengronds 380kV"	Energie-infrastructuur: Bovengrondse aanleg van de 380 kV verbinding ten zuiden en westen van Delft Doel: behouden en verbeteren van de natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische waarden, kwaliteit van het milieu en gezondheid van mensen
Vereniging "Behoud de Parel Grubbenvorst"	Schaalvergroting; toename bebouwing (Bouwplannen: varkensflat 35.000 varkens; kippenflat 1,3 miljoen kippen; grote zandverwerkingscentrale; Slachterijen; composteringsinstallatie; biovergistingsinstallatie; glastuinbouwgebied van 145ha; uitbreiding ZON-; Floriade. Doel: wildgroei tegen gaan van plannen met achteruitgang in leefbaarheid als gevolg. Op z'n minst de overlast van de nu geplande bedrijven tot een minimum beperken.

Initiatief	Verandering / doel
Stichting Natuur en Landschap Gulpen-Witterm	Bouw van sportcomplex met een aantal multifunctionele gebouwen op een akkerbouwperceel Doel: Behoud zeldzaam stukje Limburgs landschap met unieke flora en fauna en cultuurhistorisch dorpsgezicht
Werkgroep Zwartendijk	Woningbouw tussen de toekomstige bypass van de IJssel en de IJssel, westelijk van Kampen, en vestiging industrie. Doel: Na aanleg van de Bypass het gebied waar nodig herstellen. Geen bebouwing of industrie. Ook willen we dat het gebied Nu en in de toekomst.
Stichting NimmerDorNee	Woningbouw 122 woningen. Doel: Tegengaan woningen in landschap; tegen verdere verslechtering van verkeerssituatie
"Mooi Soestdijk"	Woningbouw 40 woningen Doel: Tegengaan bouwplannen; bescherming en ontwikkeling (aantrekkelijker, toegankelijker en herkenbaarder maken gebied voor bewoners en passanten).
Stichting Brokkenbroek	Geplande functieverandering in het kader van de geplande EHS Doel: Natuur creëren op en rond hun boerenpand dat voor 2018 moet veranderen van functie in het kader van de EHS.
Red onze polders	Natuurontwikkeling Doel: Tegengaan ontpoldering
Waterdunen Nee!	Natuurontwikkeling Doel: Tegengaan ontpoldering
Bewonersvereniging Horstermeerpolder	Natuurontwikkeling natte natuur dmv wijzigen peilbeheer Doel: Wijzigen / terugdraaien peilbeheer; eventueel ontwikkelen droge ipv natte natuur
Bovenberkpolder natuurlijk	Aanleg golfbaan en andere ontwikkelingen. Doel: duurzame instandhouding van de huidige natuur- en cultuurhistorische waarden van de polder.
Comité Urk Briest (voorheen Het Lot van Don Quichot)	Aanleg grootschalig energielandschap (windmolenpark) Doel: Tegengaan aanleg windmolenpark
Vereniging verontruste burgers	Aanleg groot recreatiepark. Doel: Bescherming van de natuurgebieden van en in de nabijheid van de Herikerberg en bescherming van de kwaliteit van de woon- en leefomgeving van bewoners.
depurmer.nl	Energie landschap: 6 windturbines van 50m masthoogte. Doel: behoud open landschap van de Purmer
RED POLDER ZUIDOORD!!!	Natuurontwikkeling dmv ontpoldering Doel: Tegengaan ontpoldering
Stichting & Belangengroep Berkhout is Boos!	Verandering? de ligging EHS in Koggenland wijzigen. De verbindingzone komt dan niet meer langs de Jaagweg te liggen, maar zuidelijker en zal bij Berkhout ingeklemd worden tussen de snelweg A7 en het mogelijk aan te leggen bedrijventerrein Distriport.?? Doel: Tegenhouden bouw grootschalig bedrijventerrein / aanleg Jaagweg in Koggenland
Actiegroep Sint Pietersberg Adembenemend	Mijnbouwfunctie (wordt beëindigd; grondwateronttrekking) nieuwe inrichting / functies. Doel: de ontwikkeling van de voormalige groeve in de Sint Pietersberg tot natuurgebied en de ontwikkeling van het gebied daaromheen te stimuleren overeenkomstig het Plan van Transformatie.
Burgerinitiatief voor rechte bomen in stadspark	Park (scheve bomen volgens ontwerp parkarchitect) Doel: bomen recht zetten
Burgerinitiatief park Rooswijk	Doel: inrichting park gelegen tussen wijk en natuurgebied

Initiatief	Verandering / doel
De Stichting IJzeren Vrouw	Bouwen (hoogbouw in en rond het park. Doel: beschermen van de omgevings-, landschappelijke, natuur-, recreatieve en cultuurhistorische waarden
Tuin van Kapitein Rommel	Verwildering moerasachtig stukje groen in Castricum Doel: ?
De Nieuwe Deventer Meente	Doel: Het idee is om nieuwe Meentes (samenwerkingsvorm) te vormen waarbij gebiedspartijen en bewoners binnen een gegeven mandaat van de eigenaren van de grond en de lokale overheden zelf vorm kunnen geven aan het gebied.
Stichting Waterband	Plannen projectontwikkelaar in groen ecologisch interessant gebied in centrum stad Doel: alternatief voor plannen
Houdesloterplasmooi	Bouwen groot hotel op de locatie Oostoever aan de Sloterplas. Doel: voorkomen
Stichting Stadstuin Emma's hof	Verwaarlozing terrein met voormalig patronaatsgebouw Doel: realisatie groene ontmoetingsplek op (1700 m2)
Breedplatform " Molenzicht Weesp"	Bouw van brandweerkazerne en in tweede instantie ook woningen op groen in bebouwd gebied; Doel: gebied behouden voor : sport, spel, duurzaam groen met unieke zeedennen, Oud/beschermd dorpsgezicht
Jeneverbesgilde	Achteruitgang? Doel: behoud van de jeneverbes en jeneverbesstruwelen in stuifzand- en heidelandchap
De Woudreus	Natuurbeheer (kappen van bomen voor exotenbeheer of stuifzanduitbreiding) Doel: ander beheer / inspraak in beheer
Red ons Bos'.	Bomen kappen voor heide Doel: voorkomen grootschalig kappen van bomen
SVU (Stichting Vurense Uiterwaardennatuur i.o.)	Tegengaan bebouwing en behoud van het Heuffnatuurgebied (ATBH)
Vereniging Bos en Kuil	Bouw van tientallen woningen Doel: (in eerste instantie tegenhouden plannen van projectontwikkelaar / nu nog steeds actief in het open houden van het gebied/ontwikkeling landschap Ook voorkomen woningbouw Landgoed Bergzicht
Burgerinitiatief Galgenberg	Ontruiming, sloop, bomenkap, ander gebruik voor hondensport Doel: dat de gemeente zich buigt over de mogelijkheden en potenties van dit verrassend stukje Arnhem en met een beter en betrokkener plan komt dan het huidige.
Actiecomité Stop jachthaven	Aanleg jachthaven in het enige ongerepte restant van de Broek- en Simontjespolder Doel: prachtige natuurgebied behouden.
Stichting natuurlijk Grasweggebied	Realisatie EHS met oa woningbouw Doel: voorkomen woningbouw in toekomstig EHS gebied, alternatieve natuurontwikkeling / het ontwikkelen van een ecologische verbindingzone
Comité Verontruste Bewoners;- RONA; Regionaal Overleg Noordelijke Aftakking	Infrastructuur: realisatie goederenspoorbrug om goederentreinen door Deventer te laten rijden. Doel: beïnvloeding besluitvorming ten aanzien van het goederenvervoer op het spoortraject en spoorboog Deventer. Verbeteren en bestendigen huidige leefbaarheid en veiligheid.
burgerinitiatief 'Stop veefabrieken in Utrecht'	Vestigen grote veehouderijbedrijven Doel: op basis van de Wet Ruimtelijke Ordening (WRO) de vestiging van megabedrijven voor veehouderij inde provincie tegenhouden

Bijlage 2 Interviewvragen

Ik zou graag willen beginnen met een korte uitleg over het onderzoek en over het interview. Ik ben onderzoeker bij Alterra, dat is een onderzoekscentrum verbonden aan de Universiteit Wageningen. Ik doe ik op het moment met twee collega's onderzoek naar burgerinitiatieven waarin men het opneemt voor de groene omgeving. We hebben project (naam project) gekozen omdat het zo'n grootschalige ingreep in de natuur is. Ik wil met u graag praten over uw motivatie om actief te zijn bij (naam actiegroep) en uw ideeën over natuur. Het interview duurt ongeveer 1-1.5 uur en ik gebruik een recorder zodat ik tijdens het interview alle aandacht heb voor uw verhaal. We zullen de gegevens uit het interview vertrouwelijk behandelen en zoveel mogelijk anoniem houden in het rapport. Het kan voorkomen dat we het niet altijd anoniem kunnen opschrijven, in dat geval zullen we uw toestemming vragen. Heeft u nog vragen voor we met het interview beginnen? U kunt tijdens het interview ook vragen stellen als u dat wilt.

Recorder aan

Over de landschapsverandering

1. Kunt u kort in uw eigen woorden de geplande veranderingen in het gebied omschrijven?
Welke gevolgen heeft dit voor de natuur?
2. Wat zijn uw informatiebronnen hierover?
Van wie welke informatie?
3. Wat vindt u van de landschapsverandering?
Wat vindt u het ergste?
Wat vindt u er goed aan?
Waarom vindt u dit?
4. Welke impact heeft de landschapsverandering op uw dagelijks leven?
Waardoor heeft het (zoveel) impact?

Ik wil in dit interview vooral verder ingaan op de inhoud van de landschapsverandering en niet zozeer op de manier waarop het gelopen is.

Eerste reactie (en ontwikkeling daarin)

5. Wanneer (hoe lang geleden) hoorde u voor het eerst over de geplande verandering?
Hoe ging dat?
Van wie/ wie is dat/ waarvan kende u hem/haar?
6. Wat was uw eerste reactie?
Wat ging er in u om?
Wat vond u ervan?
Wat deed u?
7. Als u deze reactie vergelijkt met hoe u er nu over denkt, op welke punten is uw mening in de loop der tijd dan veranderd?
Waardoor/door wie is uw mening veranderd?

Organisatie initiatief (vooral belangrijk in eerste interviews)

8. Kunt u kort de organisatie van het initiatief beschrijven?
Hoeveel mensen zijn actief betrokken?
Wie zit er in het bestuur/ is de rechtspersoon?
Hoeveel mensen of leden ondersteunen het initiatief?
Hoe houdt u contact met leden van de organisatie? (bijeenkomsten)
9. Kunt u kort omschrijven wie welke taken uitvoert?
Hoe wordt bepaald/wie bepaalt wat er naar de buitenwereld wordt gecommuniceerd, zoals bijv. via de website?

Persoonlijke motivatie/betrokkenheid/inzet

10. Op welke manier draagt u bij aan Red ons bos?
Aan welke activiteiten heeft u deelgenomen/ondernomen?
Bent u in de loop van de tijd meer of minder actief geworden?
Hoe komt dat?
11. - Oprichters: Met welk doel heeft u het initiatief opgericht?
Wat was hiervoor de directe aanleiding?
Hoe is dit verlopen?
Welke mensen hebben hierin een rol gehad?
Wat was uw motivatie om het op te richten?
Waarom is dat voor u belangrijk?

- Betrokkenen: Wanneer bent u actief geworden?
Hoe is dit verlopen?
Welke mensen hebben hierin een rol gehad?
Wat was uw motivatie om actief te worden?
Waarom is dat voor u belangrijk?
12. Wat verwacht u dat u op deze manier kunt bereiken?
Wat heeft u al bereikt?

Collectieve identiteit

13. Is er binnen de (actieve) groep overeenstemming over wat men vindt van de verandering in het landschap? Kunt u deze gezamenlijke mening omschrijven?
Waarom vinden jullie dat belangrijk?
14. Is de mening van de groep in de loop van de tijd veranderd?
Waardoor is deze mening veranderd?
Wie of wat heeft daar binnen de groep de meeste invloed op gehad?
15. Op welke punten zijn er verschillen in mening of accentverschillen tussen de mensen die nauw betrokken zijn?
Kunt u voorbeelden geven?
Op welke punten is uw mening wat anders dan die van de groep?
16. Als mensen u anderen benadert om ook actief te worden in het initiatief, waar let u dan op bij 'selecteren' van de mensen die u hiervoor aanspreekt?
Waarom let u daarop?

17. Wat betekent het voor u om onderdeel uit te maken van deze groep mensen?
Kunt u hier een voorbeeld van geven?

Ideologie (visie op natuur)

18. Welke rol speelt natuur in uw leven?
Waardoor speelt het zo'n rol?
19. Wat is volgens u natuur?
Is de mens ook natuur?
20. Hoe vindt u dat we met de natuur omgaan?
Hoe zou het moeten volgens u? (toepassen op het gebied; hoe zou men met het gebied om moeten gaan?)
21. Wat doet de natuur met u, wat roept het in u op?
In hoeverre voelt u zich verbonden met de natuur?
Hoe vertaalt deze verbondenheid zich in uw dagelijks leven?
Welke rol speelt Heumensoord in deze verbondenheid met de natuur?

Afsluiting

22. Persoonlijke gegevens:
Wat is uw leeftijd?
Welke opleiding heeft u gevolgd?
Wat is uw beroep?
Bent u alleenstaand / getrouwd?
Heeft u kinderen?
23. Zijn er nog dingen die ik niet heb gevraagd, maar die u in dit kader graag wilt vertellen?
24. Ik zou graag nog andere mensen van Red ons bos willen interviewen. Ik ben op zoek naar wat meer actieve mensen maar ook naar mensen die wat minder actief zijn. Zou u mijn kunnen vertellen wie ik hiervoor het beste kan benaderen?
25. Het zou voor het onderzoek ook erg interessant zijn om eens een vergadering of een bijeenkomst te bezoeken. Staat u hiervoor open?

Verschenen documenten in de reeks Rapporten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu sinds 2008

WOT-rapporten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu te Wageningen.

T 0317 – 48 54 71; E info.wnm@wur.nl

WOT-rapporten zijn ook te downloaden via de WOT-website www.wageningenUR.nl/wotnatuurenmilieu

60 <i>Groenestein, C.M., C. van Bruggen, P. Hoeksma, A.W. Jongbloed & G.L. Velthof</i> (2008). Nadere beschouwing van stalbalansen en gasvormige stikstofverliezen uit de intensieve veehouderij 61 <i>Dirkx, G.H.P., F.J.P. van den Bosch & A.L. Gerritsen</i> (2007). De weerbaarste werkelijkheid van ruimtelijke ordening. Casuïstiek Natuurbalans 2007 62 <i>Kamphorst, D.A. & T. Selnes</i> (2007). Investeringsbudget Landelijk Gebied in natuurbeleid. Achtergrond-document bij Natuurbalans 2007 63 <i>Aarts, H.F.M., G.J. Hilhorst, L. Sebek, M.C.J. Smits & J. Oenema</i> (2007). De ammoniakemissie van de Nederlandse melkveehouderij bij een management gelijk aan dat van de deelnemers aan 'Koeien & Kansen' 64 <i>Vries, S. de, T.A. de Boer, C.M. Goossen & N.Y. van der Wulp</i> (2008). De beleving van grote wateren; de invloed van een aantal 'man-made' elementen onderzocht 65 <i>Overbeek, M.M.M., B.N. Somers & J. Vader</i> (2008). Landschap en burgerparticipatie. 66 <i>Hoogeveen, M.W., H.H. Luesink & J.N. Bosma</i> (2008). Synthese monitoring mestmarkt 2006. 67 <i>Slangen, L.H.G., N. B.P. Polman & R. A. Jongeneel</i> (2008). Natuur en landschap van rijk naar provincie; delegatie door Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). 68 <i>Klijn, J.A., m.m.v. M.A. Slingerland & R. Rabbinge</i> (2008). Onder de groene zoden: verdwijnt de landbouw uit Nederland en Europa? Feiten, cijfers, argumenten, verwachtingen, zoekrichtingen voor oplossingen. 69 <i>Kamphorst, D.A., M. Pleijte, F.H. Kistenkas & P.H. Kersten</i> (2008). Nieuwe Wet ruimtelijke ordening: nieuwe bestuurscultuur? Voorgenomen provinciale inzet van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) voor het landelijk gebied. 70 <i>Velthof, G.L., C. van Bruggen, C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen & J.F.M. Huijsmans</i> (2009). Methodiek voor berekening van ammoniakemissie uit de landbouw in Nederland 71 <i>Bakker, H.C.M., J.C. Dagevos & G. Spaargaren</i> (2008). Duurzaam consumeren; Maatschappelijke context en mogelijkheden voor beleid 72 <i>Hoogeveen, M.W., H.H. Luesink & J.N. Bosma</i> (2008). Synthese monitoring mestmarkt 2007. 73 <i>Koeijer, T.J. de, K.H.M. van Bommel, J. Clement, R.A. Groeneveld, J.J. de Jong, K. Oltmer, M.J.S.M. Reijnen & M.N. van Wijk</i> (2008). Kosteneffectiviteit terrestrische Ecologische Hoofdstructuur; Een eerste verkenning van mogelijke toepassingen. 74 <i>Boer, S. de, W. Kuindersma, M.W. van der Zouwen & J.P.M. van Tatenhove</i> (2008). De Ecologische Hoofdstructuur als gebiedsopgave. Bestuurlijk vermogen, dynamiek en diversiteit in het natuurbeleid 75 <i>Wulp, N.Y. van der</i> (2008). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2006; Nulmeting Landschap naar Gebieden 76 <i>Korevaar, H., W.J.H. Meulenkamp, H.J. Agricola, R.H.E.M. Geerts, B.F. Schaap & J.W.H. van der Kolk</i> (2008). Kwaliteit van het landelijk gebied in drie Nationale Landschappen	77 <i>Breeman, G.E. & A. Timmermans</i> (2008). Politiek van de aandacht voor milieubeleid; Een onderzoek naar maatschappelijke dynamiek, politieke agendavorming en prioriteiten in het Nederlandse Milieubeleid 78 <i>Bommel, S. van, E. Turnhout, M.N.C. Aarts & F.G. Boonstra</i> (2008). Policy makers are from Saturn, ... Citizens are from Uranus...; Involving citizens in environmental governance in the Drentsche Aa area 79 <i>Aarts, B.G.W., L. van den Bremer, E.A.J. van Winden & T.K.G. Zoetebier</i> (2008). Trendinformatie en referentiewaarden voor Nederlandse kustvogels 80 <i>Schrijver, R.A.M., D.P. Rudrum & T.J. de Koeijer</i> (2008). Economische inpasbaarheid van natuurbeheer bij graasdierbedrijven 81 <i>Densen, W.L.T. van & M.J. van Overzee</i> (2008). Vijftig jaar visserij en beheer op de Noordzee 82 <i>Meesters, H.W.G., R. ter Hofstede, C.M. Deerenberg, J.A.M. Craeijmeersch, I.G. de Mesel, S.M.J.M. Brasseur, P.J.H. Reijnders & R. Witbaard</i> (2008). Indicator system for biodiversity in Dutch marine waters; II Ecoprofiles of indicator species for Wadden Sea, North Sea and Delta area 83 <i>Verburg, R.W., H. Leneman, K.H.M. van Bommel & J. van Dijk</i> (2008). Helpt boeren de Nationale Landschappen? Een empirische analyse van de landbouw en haar effecten op kernkwaliteiten 84 <i>Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, J.A. Guldemond, E.M. Hees & E.A.P. van Well</i> (2008). Economische en ecologische effectiviteit van gebiedscontracten 85 <i>Schröder, J.J., J.C. van Middelkoop, W. van Dijk & G.L. Velthof</i> (2008). Quick scan Stikstofwerking van dierlijke mest. Actualisering van kennis en de mogelijke gevolgen van aangepaste forfaits 86 <i>Hoogeveen, M.W. & H.H. Luesink</i> (2008). Synthese monitoring mestmarkt 2008 87 <i>Langers, F. & J. Vreke</i> (2008). De recreatieve betekenis van de Ecologische Hoofdstructuur. Bijdrage van de EHS aan recreatief gebruik, beleving en identiteit 88 <i>Padt, F.J.G., F.G. Boonstra & M.A. Reudink</i> (2008). De betekenis van duurzaamheid in gebiedsgericht beleid 89 <i>Hoogland, T., G.B.M. Heuvelink & M. Knotters</i> (2008). De seizoensfluctuatie van de grondwaterstand in natuurgebieden vanaf 1985 in kaart gebracht 90 <i>Bouwma, I.M., D.A. Kamphorst, R. Beunen & R.C. van Apeldoorn</i> (2008). Natura 2000 Benchmark; A comparative analysis of the discussion on Natura 2000 management issues 91 <i>Vries, S. de, J. Maas & H. Kramer</i> (2009). Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn; mogelijke mechanismen achter de relatie tussen groen in de woonomgeving en gezondheid 92 <i>Meesters, H.W.G., A.G. Brinkman, W.E. van Duin, H.J. Lindeboom & S. van Breukelen</i> (2009). Graadmeterstelsel Biodiversiteit zoute wateren. I. Beleidskaders en indicatoren.

- 93 *Pleijte, M., J. Vreke, F.J.P. van den Bosch, A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk & P.H. Kersten* (2009). Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Tussen government en governance
- 94 *Gaast, J.W.J. van der, H.Th. Massop & H.R.J. Vroon* (2009). Actuele grondwaterstandsituatie in natuurgebieden. Een pilotstudie
- 95 *Breman, B.C., J. Luttik & J. Vreke* (2009). De aantrekkingskracht van het Nederlandse landschap. Een verkenning naar de relatie tussen ruimtelijke factoren en inkomend toerisme
- 96 *Jongeneel, R., H. Leneman (redactie), J. Bremmer, V.G.M. Linderhof, R. Michels, N.B.P. Polman & A.B. Smit* (2009). Economische en sociale gevolgen van milieu- en natuurwetgeving; Ontwikkeling evaluatiekader en checklist
- 97 *Meesters, H.W.G., R. ter Hofstede, I. De Mesel, J.A. Craeymeersch, C. Deerenberg, P.J.H. Reijnders, S.M.J.M. Brasseur & F. Fey* (2009). De toestand van de zoute natuur in Nederland. Vissen, benthos en zeezoogdieren
- 98 *Pouwels, R., M.J.S.M. Reijnen, M.F. Wallis de Vries, A. van Kleunen, H. Kuipers & J.G.M. van der Greff* (2009). Water-, milieu- en ruimtecondities fauna: implementatie in LARCH
- 99 *Luttik, J., B. Breman, F. van den Bosch & J. Vreke* (2009). Landschap als blinde vlek; een verkenning naar de relatie tussen ruimtelijke factoren en het vestigingsgedrag van buitenlandse bedrijven
- 100 *Vries, S. de* (2009). Beleving & recreatief gebruik van natuur en landschap; naar een robuuste en breed gedragen set van indicatoren voor de maatschappelijke waardering van natuur en landschap
- 101 *Adriaanse, P.I. & W.H.J. Beltman* (2009). Transient water flow in the TOXSWA model (FOCUS versions): concepts and mathematical description
- 102 *Hazeu, G.W., J. Oldengarm, J. Clement, H. Kramer, M.E. Sanders, A.M. Schmidt & I. Woltjer* (2009). Verfijning van de Basiskaart Natuur; segmentatie van luchtfoto's en het gebruik van het Actueel Hoogtebestand Nederland in duingebieden
- 103 *Smits, M.J.W., M.J. Bogaardt & T. Selnes* (2009). Natuurbeheer in internationaal perspectief; blik op Nederland, Denemarken en Engeland
- 104 *Schmidt, A.M. & L.A.E. Vullings* (2009). Advies over de kwaliteitsborging van de Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 105 *Boone, J.A. & M.A. Dolman (red.)* (2010). Duurzame Landbouw in Beeld 2010; Resultaten van de Nederlandse land- en tuinbouw op het gebied van *People, Planet en Profit*
- 106 *Borgstein, M.H. A.M.E. Groot, E.J. Bos, A.L. Gerritsen, P. van der Wielen & J.W.H. van der Kolk* (2010). Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw; Percepties over voortgang, knelpunten en handelingsopties voor functionele agrobiodiversiteit, gesloten voer-mest kringlopen en integraal duurzame stallen
- 107 *Bos, J.F.F.P., H. Sierdsema, H. Schekkerman & C.W.M. van Scharenburg* (2010). Een Veldleeuwrik zingt niet voor niets! Schatting van kosten van maatregelen voor akkervogels in de context van een veranderend Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
- 108 *Wamelink, G.W.W., W. Akkermans, D.J. Brus, G.B.M. Heuvelink, J.P. Moth-Dijkstra & E.P.A.G. Schouwenberg* (2011). Uncertainty analysis of SMART2-SUMO2-MOVE4, the Nature Planner soil and vegetation model chain
- 109 *Boer, T.A. & M. de Groot* (2010). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2009. Eerste herhalingsmeting landschap en groen in en om de stad
- 110 *Reijnen, M.J.S.M., A. van Hinsberg, M.L.P. van Esbroek, B. de Knegt, R. Pouwels, S. van Tol & J. Wiertz* (2010). Natuurwaarde 2.0 land. Graadmeter natuurkwaliteit landecosystemen voor nationale beleidsdoelen
- 111 *Melman, T.C.P. & C.M. van der Heide* (2011). Ecosysteemdiensten in Nederland; Verkenning betekenis en perspectieven van ecosysteemdiensten. Achtergrondrapport bij Natuurverkenning 2011
- 112 *Hoogeveen, M.W. & H.H. Luesink* (2010). Synthese monitoring mestmarkt 2009
- 113 *Verdonschot, R.C.M. & P.F.M. Verdonschot* (2010). Methodiek waardering aquatische natuurkwaliteit; ontwikkeling van graadmeters voor sloten en beken.
- 114 *Spruijt, J., P.M. Spoorenberg, J.A.J.M. Rovers, J.J. Slabbekoorn, S.A.M. de Kool & M.E.T. Vlaswinkel* (2010). Mogelijkheden om milieueffectiviteit en kosten van gewasbescherming te optimaliseren.
- 115 *Heuvelink, G.B.M., R. Kruijine & C.J.M. Musters* (2011). Geostatistische opschaling van concentraties van gewasbeschermingsmiddelen in het Nederlandse oppervlaktewater.
- 116 *Koeijer, T.J. de, M.W. Hoogeveen & H.H. Luesink* (2011). Synthese monitoring mestmarkt 2006-2010.
- 117 *Groot, M. de, I.E. Salverda, R.I. van Dam & J.L.M. Donders* (2012). Drijfveren, sociaal kapitaal en strategie van collectieve burgeracties tegen grote landschappelijke ingrepen.
- 118 *Fey, F.E., N.M.J.A. Dankers, A. Meijboom, P.W. van Leeuwen, W.E. Lewis, J. Cuperus, B.E. van der Weide, L. de Vos, M.L. de Jong, E.M. Dijkman & J.S.M. Cremer* (2012). Ecologische ontwikkeling in een voor menselijke activiteiten gesloten gebied in de Nederlandse Waddenzee: Tussentijdse analyse van de ontwikkeling in het gesloten gebied in vergelijking tot niet-gesloten gebieden, vijf jaar na sluiting.

Wot

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

